

VIGILIA

1979
október

BELON GELLÉRT
ÖREGSÉG ÉS A BIBLIA

MAGYAR IMRE
AZ ÖREGEDÉS

HARSÁNYI ISTVÁN
TÉVHITEK AZ ÖREGSÉGGEL KAPCSOLATBAN

Rába György: **Az öreg költő**

Kipke Tamás: „**Egyre sötétebb alagút...**”?

Kiss István: **Hogyan lehet szépen megöregedni?**

Lukács László: **Második gyermekkorunk**

Hegyi Béla: **Dienes Valéria bölcsessége (I.)**

Jancsovcics Antal: **Antonio Vivaldi**

Sinkó Ferenc: **Margaréták és árvácskák (elbeszélés)**

Major-Zala Lajos, Boross László és Balázsovcics Mihály **versei**

Zenei notesz (Sz. Gy.) — **Vas István, a tanulmányíró** (Siki Géza)
A barokk zene útjain (R. L.) — **Jutalomjáték** (R. L.) — **Tájékozódás**

Précis: français, deutsch, English

10

Ára 16 Ft

BELON GELLÉRT	Öregség és a Biblia — — — — —	649
BALÁZSOVICS MIHÁLY	Nekifeszítem mellemet a szélnek; Hozzám hasonló (versek) — — — — —	652
RÁBA GYÖRGY	Az öreg költő (Rónay György verséről) — — — — —	653
MAGYAR IMRE	Az öregedés — — — — —	657
BOROSS LÁSZLO	Naplórészlet; Fogódkodókért; Gandhi utolsó szavai; Hagyta és hagyod; Ostor csattan (versek) — — —	664
HARSÁNYI ISTVÁN	Tévhittek az öregséggel kapcsolatban — — — — —	665
KIPKE TAMÁS	„Egyre sötétebb alagút...”? — — — — —	676
KISS ISTVÁN	Hogyan lehet szépen megöregedni? — — — — —	682
LUKÁCS LÁSZLO	Második gyermekkorunk — — — — —	687
LIBISCH GYÓZÓ	A boldog öreg (Pázmándi Horváth Endre költeménye) —	689
MAJOR-ZALA LAJOS	Szó; Ars poetica I.; Ars poetica II.; Ars poetica III. (versek) — — — — —	692
HEGYI BÉLA	Dienes Valéria bölcsessége (II. rész) — — — — —	694
JANCSOVICS ANTAL	Antonio Vivaldi — — — — —	700
SINKO FERENC	Margaréták és árvácskák (elbeszélés) — — — — —	704

NAPLÓ

Síki Géza: Vas István, a tanulmányíró — 710; *R. L.*: A barokk zene útjain — 712; *Szabados György*: Zenei notesz — 713; *R. L.*: Jutalomjáték — 714; *Tájékoztató* — 715; *Idegen nyelvű tartalomjegyzék* — 717.

Felelős szerkesztő: DOROMBY KÁROLY

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és Kiadóhivatali Ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-438, 173-933. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: *Vigilia* kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A *Vigilia* csekszámla száma: OTP 37.343—VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 16,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekszámlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a *Vigilia* című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 16,— Ft. Előfizetés: egy évre 180,— Ft, félévre: 90,— Ft, negyedévre: 45,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042-6024.

ÖREGSÉG ÉS A BIBLIA

Az Úr Jézus fiatalon végezte el földi küldetését. Nem ismerte tehát az öregséggel járó testi-lelki elváltozásokat. Így nem is érezzük érvényesnek a Zsidóknak írt levél egyébként számunkra nagyon vigasztaló megállapítását: Krisztus „a mi Főpapunk ugyanis nem olyan, hogy ne tudna együttérezni gyöngeségeinkkel. hanem olyan, aki hozzánk hasonlóan mindenben kísértést szenvedett.” (Zsid 4,15). És ha ugyanazon levél tanúsága szerint Jézusnak „minden tekintetben hasonlónak kellett válnia testvéreihez, hogy irgalmas... legyen” (uo. 2,17), akkor az öregség lelkivilágára aligha találunk Jézus életével hitelesített eligazításokat, hiszen az elfogyatkozó életerővel járó gyöngeségeket a testben, és az egyáltalán nem kecsgetető távlatok feltárulását a lélekben nem érezte.

Am Isten „mindent szabad elhatározása szerint tesz” (Ef 1,11). Az üdvösség tervét is ezzel a szabad alkotó kedvvel gondolta ki. És a tervezések korában tudjuk azt, hogy akár egy házat, akár egy ünnepi rendezvényt, akár egy gazdasági tervet minden részletében meg kell alkotni, minden kis részletét az egyetemes gondolat uralma alá kell vetni. Isten üdvösségtervében is minden kis részletnek jelentősége van, és minden apró mozzanat sugározza az Isten gondolatát, és következőleg kinyilatkoztató üzenetét is. Ezért nem mehetünk el mint jelentéktelen részlet mellett, hogy a megváltás művét végrehajtó Isten fia világba érkezésekor két öreget (Simeont és Annát) hív tanúbizonyságra, és a Golgota áldozatának befejezése után ismét csak két öreget állít a sírba tétel elvégzésére, Arimateai Józsefet és Nikodémust. Reflektál tehát az Isten az öregek szolgálatára, és a bennük jelképezett öregségnek komoly szerepet szánt az üdvösség munkálásában.

A reménytelenség ellenére. Különös, hogy míg „az ígéret gyermekét”, Izsákot Isten akkor adja Ábrahámnak, amikor az öregség miatt élettanilag lehetetlenné vált az élet továbbadása, és az első prófétánál, Sámuelnél is kivárja a nyilvánvaló terméketlenség idejét, Fiát nem öreg szülőktől eredezteti. Bár Jézus fogantatásában jelen van nemcsak az ősatya említése miatt a biológiai lehetetlenség, hanem a férfi nélküli szüzi foganás is. E párhuzamra utal különben az angyal a Szüz Anya köszöntésében, midőn Erzsébetre mutatva mondja: „Istennél semmi sem lehetetlen.” (Lk 1,36). Hogy a reménytelenségből lépjen be a világba az Üdvözítő, azt a keresztény hagyomány Szüz Mária szüleinek, Joakimnak és Annának öregkori foganásában őrizte meg: akkor kapták meg Máriát, az Üdvözítő anyját, amikor látszólag hiába éltek és kilátástalanná vált az életük.

Az öregségnek legalapvetőbb problémája a céltalanság és kilátástalanság érzete. Amikor még az élet lendülete és alkotó kedve az idegeinkben zsong, rájönni arra, hogy lassan a mellékvágányra kerülünk, ez a legnehezebb próbatétele az életkor-váltásnak. Mit remélhetek még az élettől? Mit tehetek? Vár-e még valami ebben a világban? Adhatok-e valamit az emberi közösségnek? Egyáltalán miért is élek? Kemény kérdések ezek, és éles és gyanánt hasogatják fel a léleknek addig fősziúny nyugalmát. Mintha csak az egzisztencialista filozófia a modern szellemiség vívódásaiból kihallott szavait és a szavakban rejtőző életérzéseket forgatná minduntalan, melyek létbe dobottságról és halálra rendeltiségről beszélnek.

Azzal, hogy Isten az ő választottait és Fiát is reménytelenül lehetetlen helyzetből indítja el a világba, az öregségben jelentkező céltalanság és lehetetlenség érzetét akarta belsőleg föltárni. Vagyis azt, hogy nincsen olyan reménytelen helyzet, amiből ne származhatna üdvösség és megváltott élet, vagyis diadalmasan feltörő isteni élet. „Ezekből a kövekből is tud az Isten Ábrahámnak fiaikat támasztani” — dörögi majd Keresztelő Szent János a sivatag szikláira mutatva (Mt 3,9). A sziklák zordságát és a kövek kietlenségét hordozó öregség meleg életté változhat Isten kegyelmi behatása által. Igaz, ehhez meg kell ízelni a reménytelenségnek, a céltalanságnak és a hiábavalóságnak azt az érzetét, amivel az öregkor jár. Ábrahámról mondja az Írás: „Ő a remény ellenére is reménykedve hitt” (Róm 4,18).

Csak egy síró gyermek. A halálra váró Simeon és Anna egész életükön át várakoztak az Údvözítőre, hisz ígéretük volt „a Szentlélektől, hogy addig nem hal meg, amíg meg nem látja az Úr Fölkentjét” (Lk 2,26). Az Úr Fölkentjéről pedig minden jámbor zsidó azt képzelte, amit Izaiás próféta írt róla: „Így fogják hívni: Csodálatos, Tanácsadó, Erős, Isten, Örök Atya, Béke fejedelme. Meszszire kiterjed majd uralma” (Iz 9,5). És a képzelt nagyság helyett egy síró kicsiny gyermek jelentkezik. Mit árult el a kicsiny gyermek a hatalmas Megváltóból? De Simeonnak éppen ez volt a küldetése és feladata, hogy a még csírájában levő jövőt lássa és higgyen benne.

Nem ok nélkül van az, hogy nagyon öreg emberek nagyon fiatal gyermekekkel barátkoznak. Főként faluhelyen lehet ezt érezni. Akárhány magas korú embertől lehet hallani: Mikor még kisgyerek voltam, hallottam az öregapámtól (vagy egy öreg bácsitól), hogy gyerekkorában ez és ez történt. Szinte két évszázadot hidalt át az a lánc. És ha ezt jelképnek vesszük, akkor megkapjuk az öregségnek Simeon diktálta feladatát: örülni tudunk azoknak a kis örömöknek, amikkel végül is tele van az életünk, és amikkel Isten átszövi mindnyájunk életét. És ezekben a kis életörömökben megsejteni a kibontakozást.

A tékozló fiú apja. Ha Jézus nem is volt öreg, de az öregség pszichológiáját jól ismerte. Példabeszédeiben ugyanis az öregség kiegyensúlyozottságát használta fel Mennyei Atyja közelebb hozására. Hasonlítja a mennyek országát s a Mennyei Atyát a királyhoz, a gazdag emberhez, kik lakomát szereztek és sokakat meghívtak. Igaz nincs kimondva, hogy ezek öregek voltak, de a patriarkális rendszerű közösségi életben, amiben az evangélium fogantatott, mindig öreg volt a család feje. Így képzeli el őket a keresztény hagyomány, és a művészi ábrázolás is.

A legszebb példabeszéde Urunknak a tékozló fiúról szól. A főszereplő az atya, kiben az irgalmas Istent mintázta meg. Két mozzanat ragadja meg figyelmünket és teszi örökre szimpatikussá az öreg apát: tudja tisztelni fia szándékát és tudja hazavárni a tékozlót. Két olyan vonás, melynek hiánya mérhetetlen keserűségbe tudja meríteni az öregséget, jelenléte pedig megáryozza s derültté teszi világát.

Az önállóvá növekedett gyermekek igen sokszor eltávoznak a szülői ház melegéből, amit apák és anyák egy élet áldozatával hoztak létre. Milyen sérelmes ez a szerető szülők számára! Egész életük célját, biztató álmát és ábrándját dönti porba sokszor az élet. És amikor lélekben hagyják el a szülők eszményeit, életfelfogását és világnézetét, akkor megélik, vagy legalábbis megsejtik a tékozló fiú atyjának gyötrelmeit. Ezekben a lelki vívódásokban is tisztelni a felnőtt gyermek akarátát, mint ahogy az ember szabadságát tiszteletben tartó Istent jelképező atya „szétosztotta köztük vagyonát” (Lk 15,13) a fiú kívánsága szerint, isteni fényeket lop a háborgó szülői szív érzéseibe.

És ez sarjasztja ki a hazavárás csodálatos vonását. Hisz a tékozló fiút „apja már messziről észrevette, és megérett rajta a szíve. Eléje sietett.” (uo. 20 v.) Nem bennrekedni egy sérelmi érzésben, és nem a jószolt bukás igazság-birtokának fölényét éreztetni, sőt nem is bevárni a fiú közeledtét és önvádját, hanem elébe futni vagyis megelőzni, ez lesz az isteni mű az öregedő ember életében.

És ha mindezt szimbolikus értelemben is vesszük, hisz nem mindenkinek van élő gyermeke, és nem mindenkinek lesz tékozló a fia, de mindenkinek van célja, terve, ábrándja, várakozása és elképzelése az eletről, amik a tékozló fiú rongyaivá válnak, és ha azokkal szemben is tudjuk ezt a lelki nyitottságot mutatni, elérjük a prófétai látomások „Ösöreg”-jének (Dán 7,9) magatartását, amit Jézus eszményül állított fel nekünk: „Legyetek tökéletesek, mint Mennyei Atyátok tökéletes” (Mt 5,48).

Nikodémus. Mi vezethette Nikodémust és Arimateai Józsefet, bár a zsidóktól egyformán félték (Jn 19,38), hogy Jézust eltemessék? Csalódottan tovább mehettek volna, mint a többiek, mégis „bátran bement Pilátushoz” (Mk 15,43). Pedig már öregek voltak, tanácstagok — s ezeket „vének”-nek nevezi a Szentírás. Mintha Isten az öregségnek ezt a szent feladatot akarta volna megjelölni: átvágyva magunkat minden félelmen és minden kiábrándultságon adjuk meg holt reményeinknek és várakozásainknak a végtisztséget. Akit temettek, az betöltötte minden vágyukat és várakozásukat, hiszen az Írás kiemeli Józsefről, hogy „maga is várta Isten országát.” (Lk 23,51).

Az élet nagy távlatokat nyit fel mindenki előtt, amikre nem juthatunk el. Megtanulni szépen, áhitattal, megnyugvással eltemetni kihunytt reményeinket, be nem teljesült vágyainkat és el nem ért céljainkat, ezt akarja megábrázolni az evangélium. Távol akarja űzni lelkünkéből az elégedetlenséget, folytonos szemrehányásokat és keserű kifakadásokat az étellel szemben. S Nikodémus alakja még azt is megmutatja, hogy aki megnyugodva tudja be nem teljesült várakozásait eltemetni öregkorában, az mindezek föltámadását is megérheti és egy diadalmas életbe juthat.

Ahová nem akarsz. Jézus föltámadása után Péterrel beszél, rábízta a főhatalmat, de hozzátesz valamit: „Mikor fiatalabb voltál, magad övezted föl magadat és odamentél, ahová akartál. De majd ha megöregszel, más övez fel téged, és odavisz, ahová nem akarsz.” (Jn 21,18). A tanítványok értelmezése szerint ezt Jézus azért mondta, hogy jelezze „milyen halállal dicsőíti meg Istent” (uo.). Figyelemre méltó, hogy ilyen általános jelzést ad az Úr. Bizonyára átérzte az öregek sorsát, örök problémáját: a kiszolgáltatottságot. Az önálló, önérzetes, a maga-irányította ember legnagyobb megpróbáltatása ez! Más övez föl téged — ebben benne van a gyermekeire szoruló szülő alaphelyzete, akár azért, mert „átadták magukat” a gyermekeknek, akár életkörülményeik alakultak olyan szerencsétlenül, hogy rájuk kell hagyatkozniuk mindenben. Oda kerülnek, ahová sem testük, sem lelkük nem kívánczott. — Ha egyszer így alakult a helyzet, tudomásul kell vennünk ezt a kiszolgáltatottságot. Különböző folyton ketrecbe zárt állatok nyugtalanságával keressük a kiutat a lehetetlenbe. Jézus tudja viszont, hogy ezt a kiszolgáltatottságot úgy is el lehet — és el is kell — viselni, hogy ebből az Istennek dicsősége származzék.

Az öreg Pál. A lassan megöregedő Pál apostolnak is megvoltak az öregségi problémái. Sorai közül kicsendült egyik legnagyobb keresztje az öregségnek: az egyedülvalóság. „Első védekezésem alkalmával senki sem állt pártomra, mindenki cserben hagyott.” — írja keserűen (2Tim 4,16). Valamivel előbb megjegyzi: „Csak Lukács van mellettem” (uo. 11. v). De a fölfakadó panaszokhoz mindjárt hozzátessi a maga háborgását csendesíteni akaró szót: „Ne számíts nekik bűnül!” (uo).

Az élet forgatagából az életfolyamat partjára sodort embernek roppant nehéz hozzászokni a magányhoz. Ezt a legtöbben belső lázongással veszik tudomásul, és környezetüket állandó szemrehányásokkal ostromolják ennek megszüntetésére. De hasztalan. Az élet úteme mást diktál még a jószándékok esetén is, hát még ha közrejátszik az elhidegülés is a folytonos panaszok miatt! Ezzel számolni kell annak, aki az öregség állapotába jut. Készülnie kell rá, és valami elfoglaltságot kell keresnie, hogy egyedülvalóságát megoldja. Aki olyan lelkiyugalommal, mint Szent Pál, nem tudja tudomásul venni a magárahagyottság realitását, annak nehéz lesz környezetének hibáztatását elkerülni. És ez olyan lelkiállapotot fejleszt ki benne, hogy övének legjobb szándékú kezdeményezései magányosságának könnyebbé tételére eredménytelenekké válnak.

De ad még Szent Pál más eligazítást is. Örök sorokat ír le ugyanis az Újszövetség legrövidebb könyvében, az egyfejezetes Filemonhoz írt levélben. Ebben egy Rómába szökött rabszolgáért könyörög barátjának, Filemonnak, hogy bocsásson meg neki szökéséért, mert közben az keresztényé lett. Ezt írja: „Bár Jézus Krisztusban teljes joggal megparancsolhatnám, ami kötelességed, mégis a szeretetre hivatkozva inkább kéréssel fordulok hozzád én, az öreg Pál.” (8 v). Parancsolás helyett kérni! Óriási fordulat ez az ember életében, akinek akaratától eddig minden függött, és aki minden jogot megszerzett arra, hogy parancsolhasson azoknak, akikért életét áldozta, és akiket élethez és vagyonhoz segített. Addig talán soknak sikerült eljutni, hogy nem parancsolgat, de hogy — reális szükség esetén — kérjen is, azt megalázóan tartja. Inkább visszavonul egy sebzett önérzet sorompói mögé és onnét teszi feszültté és mérgezetté a légkört környezetében. Meg kell tanulnunk az apostollal együtt lemondani a parancsolgatásokról, és emberi hangot használva szelíden előterjeszteni jogos kívánságainkat és kéréseinket. Igaz, ehhez alázat kell. De ez a jézusi alázat ígéri azt, hogy „nyugtot találtak szíveteknek” (Mt 11,29).

A lényeglátó. Nincs ugyan a Bibliában, csak a keresztény hagyományban szerepel Szent János öregsége. Mikor már nagyon idős volt, kézen fogva vezették el a hívek gyülekezetébe. És mindig sürgették őt, hogy mondjon valamit Jézusról.

És csak ennyit mondott mindig: „Flacskaím szeressétek egymást!” A tanítványok elunták már és megkérdezték, miért mondja mindig ugyanazt. „Mert az Úr parancsa — kapták Szent Jeromos szerint a Jézushoz méltó feleletet — és ha ezt az egyet megtesszük, elég az üdvösségre.” Itt mindenesetre az a feltűnő, hogy az Úr keblén nyugodó és az isteni Szív érzéseit halló János, aki a sas szárnyalásával merült bele az Ige eredésének szent titkába, és aki előtt csodálatos távlatokban nyílt fel az eljövendő isteni világ dicsősége a *Jelenések Könyvében*, a Patmosz szigeti látomásokban, ennyire leegyszerűsödik. Annyi mondanivalója volt neki, hogy evangéliuma végén kétszer is utal rá: „Jézus még sok más csodajelet is mutatott tanítványai előtt, amelyeket nem jegyeztek fel ebben a könyvben” (Jn 20,30). És ez a sok annyi, hogy „ha valaki mind le akarná írni, — azt hiszem — annyi könyvet kellene írnia, hogy nem tudná az egész világ sem befogadni.” (Jn 21,25). És ettől a szemtanútól, a titok látójától a későbbi nemzedékek többet vártak.

De nem. János a lényeket látta, és a lényeket mondta. És ezt tapasztalhatjuk öregeinknél is, hogy unalmassá válik az, amit az öreg lélek lényegesnek lát. Valóban lefoszlanak a dolgokról a fények és az illúziók, és egyre színtelenebbé és jellegüket veszítettékké válhatnak élményeink és igazságaink. De mindezekből szűrődik le egy élet tapasztalata. Eltűrni ezt az elszíntelenedést, de rájönni az egyszerű igazságok és formulák belső gazdagságára és tartalmára és így tanúságot tenni az emberi formák telítettségéről, ez lesz örök hivatása az öregségnek. A leegyszerűsödés és az eszköztelenség nagy eszménye a művészetnek. És ha az öregség teológiáját meg kellene fogalmazni, jobbat nem mondhatnánk, mint azt, hogy éppen ebben a leegyszerűsödésben és lényeglátásban közelíti meg az ember legjobban az Istent, aki maga az egyszerűség.

*

Jézus nem volt öreg, de az öregséggel járó problémákat ismerte és megélte, üdvössége számára lefoglalta és életébe beleállította. Ha summázni kellene, akkor ebben a sokszor idézett mondasában összegezhetnénk Jézus üzenetét az öregeknek: „Vegyétek magatokra igámat, és tanuljatok tőlem, mert szelíd vagyok és alázatos szívű, s megtaláljátok lelketek nyugalmat.” (Mt 11,29). Jézus nélkül nehéz iga az öregség, szelidség és alázat nélkül folytonos önemésztődés és indulatoskodás. A kiegyensúlyozott nyugalom derűjét és békéjét a Biblia üzenetében találjuk meg.

BALÁZSOVICS MIHÁLY VERSEI

Nekifeszítem mellemet a szélnek Hozzám hasonló

*elcsodálkozom
 hogy mindig élek
 s nem csapódtam
 akárhová őszi levélnek,
 nem fuldoklok
 egy könny nélküli sírás
 gyöngyzuhatagában,
 megcsodálom tenyeremet:
 ökölbesorítom,
 széttárom ujjaim,
 ökölbesorítom,
 ismét sudarasodom,
 megcsillan ifjúságom
 egy holdtöltéses
 gyönyörű tekintetben,
 virágot lehelek
 a didergő évekre
 és fehér fehér véget ér
 vetélő hallgatásom.*

1.

*Hozzám hasonló
 violaszín morc hegyek,
 százarcú álmok,
 sirályokkal rebbennek
 megpattant szemekből.*

2.

*Fénnyel vert kráter
 a szem, óvakodik a
 látástól: mindent
 tud, magának ragyog: e
 létből már mit sem akar.*

AZ ÖREG KÖLTŐ

*Minden reggel
tedd magad elé a papírt.*

*Milyen fehér.
Milyen határtalan.
Hogy tudtál vándorolni rajta,
aggálytalanul, vakmerően,
hajós a tengeren,
fölfedező a sivatagban,
elképzelt partok, ismeretlen
oázisok felé!*

*Most meg csak ülsz,
tenger partján rokkant hajós,
sivatag szélén leprás beduin,
kalapod melletted a földön,
koldulni tárt tenyér,
napestig üresen.*

*Milyen fehér,
Milyen aprócska börtönablak.*

Tedd vissza a fiókba.

Ma sem jutott eszedbe semmi.

(Rónay György: Az öreg költő)

Amikor egy-egy lírikus élető hiteit, vallató élményeit, belső fölismeréseit, tárgyakba lényegített énjét mind számba vette, akkor nemegyszer reneszánsz festők módjára, akik a háromkirályok kíséretébe vagy más csoportozatba oda-festették magukat, költői birodalmak természetére is fényt vetve versbe foglalja önszemléletét. A lírai önszemlélet magyar költészettörténeti atyja az *Ószikék* Arany Jánosa. A „kapcsos könyv”, mint dologi tárgy, olyan költői szemléletforma tárgyi jele, mely egy adott időszakban, a belső életnek, ennek a kerek világnak éghajlatát, évszakváltásait, történéseit és alakképeit, akárcsak valamely goethei „ein Gleichnis”-t, a láthatatlan lélek mozgásformáiként jeleníti meg: maga is metafora.

De a „kapcsos könyv” folyamatossága is annyira belső regénnyel, vagy ha úgy tetszik, lírai naplóval egyértelmű, hogy Arany magának az *Ószikék* magatartásformájának is megteremti az önszemléletét a *Tamburás öreg úrban*. Ha a Nyugat nagy nemzedéke ars poeticájának közös vonását keressük, még leginkább a személyiség öntükrözésében nevezhetjük meg. A személyiség öntükrözése a költészettan rangjára emelt önszemlélet, ezért tollukon a szigorú értelemben vett önszemléleti verstípus már testi-lelki önarckép, leleplező vallomás változó sorsuk állandónak hitt, belső magváról, alkati sajátságaiukról. Juhász Gyula tizefegy *Önarckép* című verse szinte már életútjának vázlatát rajzolja ki. A *muszáj Herkules* a harc dac központi szerepét kiáltja világgá, a *Karthágó köveinben* Tóth Árpád zsánerkép analógiájává részletezi, hogyan látja élete kudarcát, a *Játék első szemüvegemmel* Kosztolányi egész ars poeticájára jellemzően egy hétköznapi mozzanatban mutatja meg az egyéni sors szimbolikáját, A *mandarin réme* viszont a nagyság szerepének börtön-gyötrelmeit, a lélekmély gyógyíthatatlanul kínzó borzalmait vetíti ki a különös maszk szimbólumába.

Minthogy *Az öreg költő* az önszemlélet verse, a Nyugat nagy nemzedékének összegező, hitvalló lírikus gesztusának példáját újítja föl, de magatartásformájá-

nak egyéni színezete, versbeszéde, kompozíciója, mely rendszerint a lírai Én és a tapasztalati valóság interferenciája, valamint nyelve és képszerkezete már más, „modernebb” költői fölfogásról tanúskodik. Művészetének léthelyzetében és, mondhatnánk, céhjelvényeivel fölverte rajzolja meg önarcképét, s legalábbis ebben a vonatkozásban költeménye a „kapcsos könyv” említett mintadarabján kívül a *Naturam furca expellas*-szal, a *Mindvégig*gel, a *Dal fogytánnal* és a *Végponttal* rokon. A *muszáj Herkules* is a poéta-küldetést dabolja közhírré, de ahogy *Az öreg költő* a szimbólum visszaverő tükröknek polivalenciája helyett az első látszatra eszköztelen nyelv helyi értékeinek és kölcsönös megfeleléseinek expresszivitásával él, abban aszketikusabb személyes Én nyilatkozik meg, s ahogy a képi analógiák eszközével kompozíciós ellenpontokat alakítva ki, az egyénnél hatalmasabb világrendnek és eseményeinek jelenlétét érzékelteti, továbbá a személyiség tárnáiból kiindulva az ember és jelenségvilága egymást átható föltételeit a megismerés drámájaként emeli az értelem megvilágító fényébe. Ez a szemléletmód a szimbolizmus utáni, objektív költői megismerésre jellemző, de Rónay György fölfogásában a poétikai gesztus a líra ősi önkifejezésével, azaz megint ellenpontjával teljesedik ki. *Az öreg költő* és általában Rónay néven nevező, plasztikusan világos nyelve az elődök közül Kosztolányiéhoz áll legközelebb, viszont stílusa az újabbkori költészet kifejező tapasztalatával árnyaltabb. Versbeszéde, a szó, a kijelentés, a mondat, jóllehet személyes élménytartalommal telített, utalásrendszere erős, de mindig követhető vonzásteret formál.

Az öreg költő a sorssal kötött, borongó megbékélés költői kifejtése. Arany is hasonló pillanatokban fogalmazta meg több „ösziké”-jét, de ő végig „halandó létünk cukrozott epéjé”-vel, a humor bölcsességével örökítette meg a vergődő ember elülő rebbenéseit. Rónay verse viszont belső monológ, drámai zajlásának útján érkezik a megnyugvás különben művészi finomsággal burkolt, de épp ezért nem egy költői meglepetést, esztétikai örömet adó katarziséig.

Az öreg költő „alakulóban levő vers”, születő sodra előttünk szabja ki medrét, s ezen nem pusztán ritmus- vagy sorképzését értjük. Már a nyitány önfelhívása, ez a látszatra egyszerű nyelvi közlés, mely az írói hivatás megszokott, gyakorlati cselekedetét láttatja, átvonással (enjambement) nyitott mondat szerkezeté teszi, s a váratlan szünet a csönd hídján a végtelen felé vezet. Ennek a finom stíluseljárásnak a hangulatkifejezését a *határtalan* szó jelentése egy másik szinten elmélyíti: mindez olyan hatást kelt, mint egy zenei motívum variált ismétlése.

Az önmegszólító bevezetés önálló strofája tipográfiai térelválasztással is a bontakozó gondolatmenet és érzelmi hullámmás két fázisát jelzi. De már az önfölvívó nyitány szerepe is kettős. Valóságtartalma szerint a költői hivatás jellegéje, de a szerkezet expozíciójának feladatát tölti be. Az alkotó tevékenység első testi mozzanatának filmkockája hirtelen reflexiókat vált ki, mint expozíció pedig megindítja az öneszmélet villódzását az asszociációs folyamatról röpké látomásokon át az értelmezésig, s végül a régi versek ajánlásához hasonlóan magáénak a versnek öntükrözéséig.

Két hiányos, nominális mondat: ilyen reflexiók törnek föl a saját, írói gesztusának első mozzanatára állantó költőből. Mintha két megszakított kijelentés volna, és a két névszói állítmány, nemcsak a konkrét, hanem az elvont is, köznap, majdnem keresetlen.

A századelőn verskezdetet így nem folytattak se nálunk, se másutt. A nyitány, ha önmegszólításnak indult is, leíró-kifejtő szemléletre vallott, most a dikció váratlanul a dolgok fölött és alatt szól, ahogy az eszmélkedés a költőt, a beszélt magát is megdöbenti. A dologi tárgy jelensége ebben a tudatmozzanatban a lírai Én sorsát ölti magára, és éppen a szókincs egyszerűsége bizonyítja, a költő saját létének hangszerévé válva szól. A költői szemléletformák hasonló síkváltása a modern lírában a „születőben levő vers” jellegzetes jegye, mint ahogy a kurta mondatos periódusok azért oly elharapottak, mert a fölismerés beláthatatlan mélyről szakad föl és visszhangját a költő is ámultan hallgatja. Ilyen elfojtott kijelentés, mint a gondolat nyelvi alakja, művészi fragmentum, töredék. A fragmentum magának az alkotónak is valami elhasználatlan új tudatosodás nyelvi, indulati jele. A beszédlélektanból (Vigotszkij, Piaget) tudjuk, a mondat tagoltsága mindig a beszélgetőtárs kilétének függvénye, ugyanis minél jobban, illetve kölcsönösen ismert a beszélgetés tárgya, annál szűkszavúbb lehetek. Az írott beszéd, minthogy a befogadó *elvben* ismeretlen, rendkívül tagolt, kifejtett, de ennyire kihagyásos, mint *Az öreg költő*nek ez a két nominális mondata, csak

a belső beszédben lehetséges, amelyben a másik fél a lehető legismertebb: önmagunk. Mindez az önkéntelen meginduló gondolatmenet általános természetét világítja meg, de a két egymás utáni nehéz sóhaj fokozatos gondolatrítmusa az erős döbbenet érzését sugallja. A nominális mondatok lényegkifejezők, a költő lét-fölfogását tükröző ítéletalkotások, de paralelizmusuk természete már „a költészet logikájá”-hoz (Káte Hamburger) tartozik, ugyanakkor ahogy a kijelentések majdnem megtorpannak, megtörnek, a költőnek szinte „eláll a szava”: ez a két-féle hatás egymást fölerősíti.

Az érzelmi telítettség és a kijelentések logikai szimmetriája ellenpontoszó költői alkotásmódra vall. Az ellenpont művészete végigvonul a versen.

Az érzelmek megbolydulása a belső élet gátjait áttörve fölszabadítja a teremtmény képzeletét. A költő az ímént még jelenbeli önmagát látta az alkotás virtuális ós mozzanatában, most viszont fiatalkori alkotó személyisége elevenedik meg analógiájában látomásos képsorban, majd a képi látás hasonló erejével a jelenbe tárgyiasított lelki állapot fonákját vetíti elénk, mint ugyanannak az eseményornak tragikusan szemlélt kifejtését. A mámorító kezdet és az öncsalás nélkül, bölcs beletörődéssel tekintett utak vége: a motívumrendszer azonos, de érzelmi ritmusa *crescendo* után *decrescendó-ra* vált. Megvan itt is a logika szimmetria és az érzelmkifejezés ellenpontja, pedig immár nem az indulat súg, hanem a képzelet fest.

Az első képsor az aggálytalanul, vakmerően útrakelő alkotó képzeletbeli alakmásainak sorsa: a tengerre szálló hajósé, a sivatagi fölfedezőé, akik célja az *elképzelte*, az *ismeretlen*: mindkettő a beiratlanul határtalan papírlap szinonimája. Mintegy zárójelben említjük meg, hasonló képi párhuzamok után az eredeti hasonlított át-lényegül, lappangó jelentésgazdagsága, mint az élet valamely fedettebb összefüggése világosodik meg. Az *öreg költő* motívumaihoz visszatérve, a költészet törzsfeljődésében a „hajós” első neve Odysseus, mint ahogy Rónay György már régen a hitregék tengerjáróját választotta kedves hasonmásául, akinek szituációjában vagy álcája alól nem egy belső konfliktusát tudta megismerő célatú lírai vallomásban föltárni (*Odysseus; Odysseus utolsó utazása; Odysseus utolsó utazása; A hajós hazatér*). Az ámulat vagy döbbenet asszociációi még a tudat kötött mozgásformái voltak, a fölvillanó alakmások azonban a fantázia kötetlen, szabad teremtésének tanújelei. Az *öreg költő* formaszervezete tehát most már a kötött és a szabad tudatmozgások tempóváltásával fejlődik tovább: az ellenpont művészete megint más, magasabb szinten jelentkezett. A nyelvi értelemben vett szólamok és — egy sor kivételével — tiszta, alig módosult tempójú jambusok egysége után az egymáshoz viszonyítva gyorsuló és lassuló verslábak a verstan szintjén rajzolják ki a kötött és kötetlenebb formáknak ugyanazt a ritmusváltását, amit a szemléletforma cseréjében észrevehettünk.

A kötetlenebb ihletet a képzelet táplálja. De ha az észlelet és a földidéző fantázia kanti fogalmaival számolva a képzelet tevékenységében a szemléleti megfigyelés, a földidézés és természettől elszakadt csapongás fokozatait különböztetjük meg, akkor a hajós és a fölfedező önfedte lélekkel megidézett alakjában és útrakelésében nem az új valóságot teremtő, teljesen korlátlan romantikus gomolygásra, hanem színes, de a képzetek és az érzékelhető tapasztalat összhangját jelentő, reprodukív fantáziára ismerünk. Az *öreg költő* középrészének önkéntelenül támadó, villanásnyi jelenésein azért még a tudat az úr, ezért nem is a megragadhatatlan tartományát festi, hanem expresszív képi kapcsolatuk szimbolikába hajló jelentését sugallja; a költői képnek, analógiának az érzékelhetőn túlmutató jelentését tekintjük szimbolikusnak, jöllehet nem szükségszerűen szimbolistának. Ennek a költői képnek, belső látományának értelme az ifjúság parttalan életkedve, melynek célja helyett ereje van, és térképét megtett útja írja. Rónay alakmásai ritmikus megjelenítési módjának, mint művészi eljárásnak irodalomtörténeti helyét keresve, elgondolkozhat, hogy analógiás rendszerük nem azonos a benyomások szimbolista testvériesítésével, ahogy ez Francis Jammes-versekben megfigyelhető, sem pedig a szürrealista „automatikus írásmód” fölsorolásos technikájával, hanem a rend szerkezete a látomásban. Bár szókinccse szigorúan köznyelvi, épp ennek a rendnek az értelmezése sugall tágabb jelentést.

A látományon belüli második részben „az öreg költő” mintegy visszaéneklí a derűs és fényes múlt jelenetsorát. A személyes lét borúsabb jelenéből néz, s az emlékezetében ímént még fölfelé ívelő érzelmek a látomány alakulásához

illő rezignáció felhangjaival ugyanannak a szituációnak véghelyzetét idézik föl. A hajós vitorlabontása és a világjáró reménye mellé létük ereszkedőjének képeit rendeli, a végképp földhöz kötött tengerészet és a pusztaság permén tengődöt. A kétféle eseménykép fönt jelzett szimmetriái, azaz a létörvény fölismerésének logikai szerkezete a lelkendező emlékezés után elégikus hangnemben, bár a szembenézés tisztánlátásával elevenít meg tragikusan is önkifejező mozzanatokot. Újabb síkváltás történt: előbb az objektív látványból érzelmi átcsapásnak voltunk tanúi, mint olvasók, tehát szemléletváltás zajlott le, most viszont a vers a lelki állapot síkváltásával fejlődik tovább. Ugyanakkor, mivel a versnek mindig az olvasás pontjáig fölfogott szövege tudatállapot egységévé olvad, *Az öreg költő* több utóbbi plasztikus, sőt realiztikus részlete visszaható érvénnyel a költemény egész világát a tenyésző élet meghatározó jelenlétével hatja át.

Az értelmezésnek ezen a pontján már egyértelmű, hogy Rónay György klasszicizmusa, amit a kritika művészete elsősorú jegyének tart, néven nevező, egyszerűsrendű érzékletes költői nyelvzsemlélete ellenére sem a naiv harmóniák világa, hanem drámai forrpon után, a feszültségből még sokat éreztetve ellentétek kiegyenlítődési pillanatának kifejezése: *Az öreg költő* eddig fölismerett síkváltozásai és ellentétező szemléletformája egyaránt erről tanúskodik. Ez a drámaian klasszikus egyensúly a gyökeresen etikus magatartástól elválaszthatatlan még akkor is, ha a költő ezt nem teríti ki nyíltan asztalára.

Az etikus nézőpon és a váratlan, remek művészi föloldás egysége valósul meg *Az öreg költő* befejezésében.

Újabb szemléleti síkváltással, ami egyszersmind érzelmi ritmusváltás is, a költővel együtt ismét a jelenben vagyunk, az alkotás előtti, eszméltető pillanat vetül újra elénk. Eután a záróakkord az alkotói aktusnak, mint költői tárgyának az önfényképezése.

A szemléleti síkváltás a sorisméltés (*Milyen fehér*) jelzi, minthogy azonban a közlés fogalmi tartalma és alakja már ismert, elsősorban nem az ámulat érzését árasztja, hanem hatása főként a fölhívásé, szerepe a kiindulás a következő költői kijelentéshez. *Milyen aprócska börtönablak*: korábban a sóhajként fölhangozó sorelőzmény a *határtalan* képzetét váltotta ki, most a látszatra szószaporító jelző nyomatékosítja tragikus értelmét. Csakhogy már ebben az árva sorban akad valami, amire a logika azt mondaná: igaz, de nem érvényes, — a költészet esztétikája meg úgy visszhangzik rá, ez a nagyszerű költői leleménye. A világot meghódítani kívánó embernek ugyanis a kicsiny, fehér papírlap, melyen sorsát vetné kockára, valóban „aprócska”, és tengernyi-világnyi vágyának „börtönablak”. De az olyan összetett, erősen pulzáló és összefüggéseket fölfedő vers, mint *Az öreg költő*, a teljes világképeknek művészi értelemben vett illúzióját kelti, s már itt olyan ellentmondást teremt a közvetlen, egyszerű kijelentés meg az egész gondolatmenet közt, hogy a vers mondanivalóját hirtelen fénytörésben mutatja meg, és bonyolultabban gazdaggá teszi.

Ez az értelmi létealkotásban jelentkező látszólagos ellentmondás a befejező két sorban még erősebb. A költő saját verse elé tart tükröt, és már nem az alkotás — előbb ifjúkori, utóbb késői — léthelyzetét szemlélteti, hanem önmagát, aki történetesen ezt a verset írja. *Az öreg költő* befejezésében az önszemlélet valósággal megkettőződik. „A vers verse”, vagy a születése folyamatában szétzedett, élveboncolt „szöveg” a neo-avantgarde jellegzetes megnyilatkozása, a szó eredendő értelmében formabontás. Csakhogy Rónay ezt a eljárást igen sokrétű jelentésrendszer finom összetevőjeként alkalmazza, más szóval a formabontást tudatos formaépítésnek rendeli alá. Ez a művészi alkotás ellentmondásain úrrá levő, célképzettel telített prosperói egyensúly. A végkifejlet szerint „az öreg költő”, akinek „nem jut eszébe semmi”, ebből a filozófiai semmiből teremtett teljes eleme: egyrészt — aranyjánosi szóval — a „mindvégig” folytatott alkotói küzdelem, másrészt a diadal aszketikus-szemérmesen rejtett kifejezése.

A művészettörténetből ismert fogalommal élve, *Az öreg költő*ben nem a klasszikus harmónia szigorúan „zárt” kompozíciója valósul meg, hiszen például a gondolatmenet közép része s ennek a fantázia útján kirajzoló sorképezése úgy szólván „szabad”, és az ismételt síkváltások is állandó váratlansággal új szemhatárt nyitnak, a versről mégis elmondhatjuk, olyan „nyitott” formavilág, amely korántsem szabálytalan, s Wöflinnek az az árnyalása is idevág, miszerint „a rejtett körülhatároltság mindenütt jelen van”. A társzművészetek példáinál maradvá,

Az *öreg költő* befejezése olyan kompozíciós ábrázolóelvre emlékeztet, mint amilyen Velazquez *Las Meninas* (Az udvarhölgyek) című táblaképét jellemzi, melyen a mű tárgya a királyi udvartartás csoportja, de a munkában levő festő is, sőt egy tükörben az egész jelenet nézői (maga a fenséges pár) kicsinyítve szintén megjelennek, tehát a mű más szemszögből még egyszer látható. Ez az ábrázolásmód a valóság és látszatának a jelenségben új, magasabb értelmet nyert egységéről ad hírt. Hasonló szemléleti kettőzéssel élt *Az Arnolfini házaspár* arcképén már Van Eyck is, és az újabbkori magyar festők közül Derkovits és Csók képein is találkozunk vele. Magyar líratörténelmi előképe, noha egészen más összefüggésben jelenik meg, Babits *Mozgófényképe* és *Az örök folyosója*.

Az *öreg költőnek* ez a kompozíciós elve embléma, de egyszerű valóságartalma is van. A művet saját tükörképével kiteljesítve, mint a tapasztalati világ tipikus mozgásformáját érzékelteti, s a törvények rendszerének uralmát a látvány fölött állónak jelzi. Ez az önszemléleti remek s kiváltképpen a befejezés által a nézőpont kettőzése a lírai személyiséget már tudatos létével is egy értelmes világrend alkotó erejeként jeleníti meg, a kompozíció szemléletformája pedig igazolja, a költészet törzsfelődése szerint mennyire értelmetlen, ami még tegnap igaz volt, hagyomány és modernség éles szembeállítására.

Az *öreg költő* végkicsengése tagadva állít. *Ma sem jutott eszedbe semmi:* ahogy az eddig fölépült, finoman ízült vers egésze megsemmisíti az utolsó fogalmi közlést, életet példáz. Éppen Rónay György fedte föl a fiatal Babitsnak azt az érdekes poétikai eljárását, amit ő maga egy fiatalkori levelének tanúsága szerint Kosztolányi *A bal lator* című versének tulajdonított. Mennyire szerencsés, mondja Babits, hogy a klasszikus versforma tagadja a „sötét” hangulati tartalmat. Az induló Babits saját lírájában a bűnhöz intézett, szertelen ódai magasztalása áll hasonló oppozícióban a szapphói strófák antik ünnepélyességével. Rónay *Az öreg költőben* továbbfejleszti a babitsi elgondolást, mikor az érzelmelek dialektikája fölülkerekedik a nyílt közlésen, és a formális végkicsengés helyett a vers teljes jelentésskálája, mint összhangzó zenekar a szavak szótári értelmével ellentétben a teremtés győzelmét közvetíti. Így gazdagítja Rónay az önszemléleti vers lehetőségét is, hiszen magas fokúan fortélyos formaszervező elvvel az Énből kiinduló verset az egyénnel fölötti övezet törvényeként szemlélteti.

Rónay verse származástörténeti variációjának más tanulsága sem érdektelen. A magyar költői önszemlélet családfájának őse, Arany humorral szelídítette „öszikéi”-t, *Az öreg költő* esztétikai sorselve tragikus. Ahogy azonban Aranynál a humor a katarzisz szerepét is betölti, Rónay önszemléletéből sem hiányzik a föloldás, mégpedig az etikai állásfoglalásnak a sztoicizmusba hajló változata. A következetes emberi-művészi hűség marad, az alakuló időnek adott felelet változik.

MAGYAR IMRE

Az öregedés

A régmúlt időktől a mai napig csaknem minden jelentős író, művész, tudós, államférfi, orvos és más nevezetes ember véleményét nyilvánította az öregedésről, és az öregségről kisebb-nagyobb, inkább borúlátó mint derűlátó írásművek, kijelentések formájában. *Platón*tól és *Arisztotelész*től kezdve *Cicerón*, *Voltaire*-en és *Rousseau*-n keresztül *G. B. Shaw*-ig és *H. G. Wells*ig, de ezeken túl is számtalan véleményt ismerünk az ember életének végső, halál előtti szakaszáról. Ezeket kitűnő formában gyűjtötte össze nemrég *Simone de Beauvoir*, az öregségről írt átfogó munkájában. Ha az öregedés irodalmát egészében gondosan végigbongészánk, kompilációt készíthetnénk, mely Beauvoir munkájánál is lényegesen terjedelmesebb volna, ám az öregedés problematikájáról alig mondana újat.

A magunk részéről az irodalom adataira alig támaszkodva és így tökéletesen lemondva a tudományos pontosságról és igényről, a következőkben megkíséreljük elmondani mindazt, ami az öregedés és az öreg kor kérdéseivel kapcsolatban eszünkbe jut. Egy s más eszünkbe jut, de ha nem is jutna, bizonyos korban — bármilyen fiatalnak

is érezzük magunkat — kénytelenek vagyunk ilyen kérdésekkel foglalkozni. A különböző társadalmakban ugyanis az idősödő állampolgárok nem addig dolgoznak, amíg erre képesek és ehhez kedvük van, hanem — különböző államalakulatok különböző rendelkezései szerint — bizonyos életkorban — munkaképességüktől legtöbbször függetlenül — nyugalomba kell vonulniok. A nyugdíjasnak bőven van ideje tünődni életkoráról, annak sajátosságairól, sőt a tünődést már a nyugdíjba vonulás előtt elkezd, abban az időszakban, amelyről semmiféle rendelkezés nem szól, amelyet azonban mégis tudomásul kell venni és amely valójában a nyugalomba vonuláshoz sokkal súlyosabb, kellemetlenebb és igazságtalan állapot. Abban az időszakban, mely sehol sincs meghatározva, szabályokban, rendeletekben alig szerepel, mégis ismeretes: a nyugdíjazás előtti években.

A nyugalomba vonulás valójában etikailag, erkölcsileg magasrendű állapot, melyben az az egyén, aki életét hasznos munkával töltötte, most munkájának gyümölcsét élvez, jólétben, gondtalanságban, biztonságban és abban a határozott tudatban, hogy nyugalmas létét addig végzett munkájával saját maga teremtette meg. Ezt az ideális helyzetet azonban számos körülmény befolyásolja.

Egyik ilyen tényező az, hogy az anyagi jövedelem, amelyet a nyugdíjas élvez, kisebb, mint addig megszokott jövedelme, holott igényei kétségtelenül nagyobbak: kertet óhajt művelni, csendes házban óhajt lakni, esetleg könyvekkel szeretné körülvenni magát, bőven van ideje zene és más művészetek élvezésére (rádió, televízió, lemezejátszó, magnetofon), és utazni akar, főleg külföldön, ahová eddig nem jutott el. Ezzel szemben egy sereg addig élvezett kulturális lehetőség-ről le kell mondania, legtöbbször kisebb, kényelmetlenebb lakásba kell költöznie, ha nagyobb lakása volt, annak egy részét ki kell adnia, az olvasáshoz könyvtárba kell elmennie, összességben kell húzódnia, háztartását csökkentenie kell és meg kell gondolnia, hogy milyen drága ajándékot vehet unokáinak. Külföldi utazásra bizony kevés nyugdíjasnak jut anyagi lehetősége.

Egy másik, az előzőnél talán még fontosabb tényező a nyugdíjas ember társadalmi helyzetének változása. A vezető, vagy akár nem is vezető, de addig mindenképpen megbecsült helyzet megszűnik, a tekintélyes ember egyszerre tekintély nélkül marad. Kovács János pl. egyetemi tanár, főosztályvezető vagy adóhivatali tisztviselő néven szerepel minden róla szóló híradásban. Ha nyugalomba vonulása után valami baj éri, például elüti az autó a gyalogjárón, csak ezt olvashatjuk: Kovács János nyugdíjas súlyos sérülést szenvedett. „Aki nem dolgozik, ne is egyék!” ez a valamikor sokat hallott jelszó, mely az emlékezetben megragadt, nem vonatkozhat azokra, akik egy életen át dolgoztak, akiknek ellátmányából a végzett munka anyagi ellenértékének bizonyos százalékát nyugdíjjáruléként hónapról hónapra levonták és most, a nyugállományban mégis az állam eltartottaiként szerepelnek, noha valójában addig végzett munkájuk megszolgált ellenértékéből élnek. De lépten-nyomon azt halljuk, hogy milyen hatalmas gond a nyugdíjasok létének biztosítása az állam számára. Az átlagos életkor ugyanis egyre nő, egyre több az idős ember. Milyen teher a fiatalok számára az öregek eltartása! Ezek a fiatalok talán nem is emlékeznek arra, hogy két évtizeden át, gyakran még tovább is, őket is eltartották.

Mindebből következik a munkában kifáradt és most már „eltartott” állományban pihenő öregek tekintélyének csorbulása, a természetes és kötelező tisztelet csökkenése vagy megszűnése, és annak a szerepnek a kialakulása, melynek értelmében a nyugalomba kerülő dolgozó vagy az elhalt dolgozó özvegye kölönc az állam vagy a család nyakán, eltartott, mihaszna személy, teher, nehézség, akadály, a jobb, kényelmesebb élet gátja, nemegyszer szinte nem kívánatos elem.

Bizonyos foglalkozásokban a nyugdíjas korhatár elérése után a további munkavégzés korlátozott keretek között lehetséges. A korlátok ismét függetlenek a munkaképességtől és ezért rossz érzést keltenek a további dolgozóknak. A nyugdíjas munkaköre is korlátozott és kevés olyan ember van, aki könnyű szívvel viseli el, hogy egy életen át végzett megbecsült tevékenység után legjobb esetben formális munkakörben dolgoztatják, melynek értékéről saját magának éppúgy megvan a véleménye, mint a körülötte munkálkodó fiatalabb dolgozóknak. A nyugdíjas nemegyszer a mellőzöttekben kialakuló fokozott érzékenység nélkül is érzi vagy kénytelen érezni helyzetének felemás voltát.

Az idős ember munkaképessége minden bizonnyal csökken. E kérdés mellett azonban nem szabad szó nélkül elmenni. A testi erő hanyatlásával a fizikai munka valóban nehezebbé válik, kérdés azonban, hogy az idős kor okvetlenül

szellemi hanyatlással jár-e. Szinte közhely manapság, hogy a tudomány komoly alkotásai fiatal korban keletkeznek, és úgy tudjuk, hogy az idős ember újat alkotni általában nem képes. Még azok is, akik a kort legalább úgy tisztelik, mint a régiek — és ilyenek egyre kevesebben vannak — úgy idősebb korban legfeljebb a tapasztalatoknak, a kialakult meggyőződésnek, bölcsességnek lehet hasznát venni, főleg szervezési és oktatási területen. Csupán kapásból sorolom fel azonban a következő ismert tényeket:

Platón 80 éves korában írta a *Törvényeket*, de a legszebb szokratészi dialógusok (*Théaitosz*, *Parmenidész*, *Timaios*, *Kriton*, *Philebosz* stb.) 70 éves kora után keletkeztek. Szophoklész 89 éves korában mutatta be az öt családja kívánságára gondnokság alá helyezni kívánó bíróság előtt *Oidipusz Kolonoszban* című drámáját, melynek meghallgatása alapján a bíróság természetesen elállt a gondnokság alá helyezéstől. Kant a *Tiszta ész kritikáját* 57 éves korában adta ki — ezzel az életkorral ma már nem neveznék ki egyetemi tanárnak. Az *Itélőerő kritikáját* 66 esztendőskorában írta. Voltaire műveinek javát életének utolsó 20 évében alkotta. Goethe csodálatos költeményeinek talán legértékesebbjét, a *Faust* második részét, a *Dichtung und Wahrheit*-et öregkorában írta. A *Mémoires d'outre-tombe* Chateaubriand életének 70-ik éve után keletkezett. Victor Hugo öregkorában önmagát múlta felül. Yeats költészetének legmaradandóbb része az öregkorban keletkezett. Rousseau 64 éves korában írja az *Egy magános sétáló álmodozásait*. Defoe valamennyi regényét 60 éves kora után írta, Cervantes 68 éves korában készült el a *Don Quijote* második részével. Ugyancsak 60 éves kora után írta valamennyi regényét John Powys. Hazánk nagy öregjei közül az aggastyánkorban is alkotó Déry Tibort és Lukács Györgyöt említjük, az idős korokban is alkotó külföldiek közül pedig Thomas Mann, aki a *Doktor Faust* 72 éves korában, a *kiválasztottat* 76 éves korában és a *Félix Krull* 80 éves korában írta. Monteverdi 75 éves volt, amikor a *Poppea megkoronázását*, ma is élő csodálatos művét írta. Az *Othello* Verdi 72 éves korában, a *Falstaff* 76 éves korában keletkezett. Sztravinszkij idős korának termékei modernek, fiatalosak, üdék, újak. Bellini 75 és 86 éves kora közt alkotta legnagyobb műveit (például Loredano doze portréját), Tiziano öregkorának csodálatos festményeit is ismerjük, Rembrandt 60 éves kora után alkotja remekműveit, Frans Hals 85 éves korában jutott művészete csúcspontjára (a *Régensnök*), Corot legtökéletesebb képeit 80 éves kora körül festette (a *Sens-i katedrális belseje*), Ingres 76 éves korában festette a bámulatos *Forrást*. Hanyatlott-e öreg korában Monet, Renoir, Cézanne, Picasso művészete? Goya 70 esztendőskora után festette legjelentősebb képeit, melyekben technikai újításokra is képes volt. 77 és 81 éves kora között Franciaországban a festmények egész sorát alkotta (a *Bordeau-i bikák*, *A szerelem*, *Az andalúziai dal*). Az idős és aktív politikusok szerepét manapság is ismerhetjük (Clémenceau, Poincaré, Adenauer, Churchill, Brezsnyev, Tito, stb.). Rubinstein, Casals művészete sem kopott a korról. A tudósok közül Euler 70 éves kora után jelentékeny tudományos munkát végzett. Galilei 72 éves korában írta *Párbeszédet az új tudományokról* című művét, a *Matematikai értekezések és demonstrációkat*. Buffon *Természetrajzának* legértékesebb kötetét 67—81 éves korában írta, Franklin 80 éves kora körül találta fel a bifokális szemüveget, Michelson 77 éves korában számolt be a fény sebességére vonatkozó kísérleteiről. Gauss, Pavlov, Freud öregkori munkássága jól ismert. Laplace 79 esztendőskorában fejezte be az *Égi mechanikát*.

E példákban természetesen kiemelkedő egyéniségekről van szó. Mégis, az adatok ismeretében nehéz azt mondanunk, hogy a szellem emberét bizonyos korában nyugdíjazni kell, mert munkájának értéke csökken és helyet kell adnia a fiataloknak. Hogy ki tevékeny idős korában is és kinek a munkája válik értéktelenné, társadalmunkban, melyben az ember és munkája megítélésében olyan sok szempont szerepel, nagyon nehéz megítélni, és erre a célra hiába jelölnénk ki szakértő bizottságokat. Ilyen bizottság éppúgy nem tudná eldönteni valakinek az alkalmatlanságát a nyugdíjkorhatár előtt, mint alkalmasságát a korhatár után. Az egységes korhatár megállapítása tehát helyesnek látszik, legfeljebb bizonyos esetekben kivételekkel. A meghatározott nyugdíjkorba mindenkinek bele kell nyugodni és minthogy ilyen módon a munkásság egyenesvonalú folytatásának megszakítását elkerülhetetlennek kell tekinteni, megfelelően készülni is kell a nyugalom életperiódusára és, nézetem szerint, a megfelelő készülés a legfőbb biztosítéka annak, hogy a megszokott élettempó hirtelen és kényszerű változása ne okozzon tragédiát az életvezetésben.

A bevezetőben említett ideális helyzetet befolyásoló körülmények közé kell sorozni azokat az előítéleteket is, melyek mélyen gyökereznek köztudatunkban és ennél fogva lényegesen befolyásolják az idős emberek helyzetét és megítélését.

Egyik előítélet az öreg emberek érlelmeszesedésére és ezzel kapcsolatba hozott magatartására és szellemi képességeire vonatkozik. Az érlelmeszesedés (arterioszklerózis) betegség, mely öregkorban gyakori, de az idős korra egyáltalán nem jellemző. Az idős ember szellemi képességeit legfeljebb az agyi erek meszesedése befolyásolhatja. Az agyi érlelmeszesedés azonban a gyakorlati betegellátásban is lényegesen többször szereplő diagnózis, mint ahányszor valóban előfordul. A gondos vizsgálatot nem végző, alapos kórismérvre nem törekvő, jobbára igen elfoglalt gyakorló orvos minden olyan betegre, aki emlékezetének romlására, álmatlanságra, fejfájásra, szédülésre panaszodik, gyakran alaptalanul alkalmazza az agyi érlelmeszesedés diagnózisát, ezzel a beteget ugyancsak megrémíti és állapotát is rontja, másrészt bizonyos — gyakran hamis — prognosztikus, a jövőre vonatkozó megfontolásokat is teremt önmagában és a betegben. Ismeretes ugyanis, hogy az agyi érlelmeszesedés általában haladó, visszafordíthatatlan betegség, mely nemegyszer valóban a beteg szellemi képességeinek fokozatos csökkenésére, az emlékezés, a tájékozódás, az asszociáció és a logikus gondolkodás károsodására vezet. Ismételjük azonban, hogy ilyenkor a kortól többé-kevésbé független betegségről van szó és nem az öregedés kötelező jelenségéről. A diagnózis felállításának is megvannak a maga feltételei, melyeket meg kell találni ahhoz, hogy ezt a diagnózist az orvos valóban felállíthassa és a beteget — nem az idős embert, hanem a beteget — megfelelően gyógyíthassa. A köztudat azonban az öregedést azonosítja az agyi érlelmeszesedéssel és a szellemi képességek csökkenésével. Ha az idős ember, például születésnapjának vagy nyugalmomba vonulásának ünneplésekor meghatódik és a beszédekre remegő ajakkal válaszol, ezt nem a természetes érzelemnek, hanem érlelmeszesedésnek tulajdonítják. Ha az idős ember tapasztalatai és józan gondolkodása alapján bizonyos megalapozatlan reform-törekvésekkel szembehelyezkedik: begyepesedett fejú, meszes agyú, kerékkötő. Ha ő terjeszt elő valamilyen újítást: számárság! Ugyan mi más telik egy meszes agyvelőből. Az unoka megmosolyogja a vele foglalkozó nagyszülőt, mert hallja, amint a szülei a háta mögött kritizálják. Az idős ember véleményét általában semmibe veszik, „szegény öreget” meg sem hallgatják, nem a mai világból való, nem ért a modern dolgokhoz. Tapasztalatának, bölcsességének, nyugalmának, meggondoltságának megbecsülése legtöbbször teljesen hiányzik. Ha lassan megy a gyalogjárón, a türelmetlen autósok rádudálnak, káromkodnak, ha lassan száll meg a villamos nem rászabott magasságú lépcsőjén, fellökik vagy néha akár le is lökik, lejárók és feljárók készítésekor nem gondolnak rá, a Közértben a sorban hátrataszítják. Mit igyekszik! Nyugdíjas! Van elég ideje! Engedje előre a dolgozókat! Ritkaság, hogy valaki a villamosban vagy autóbuszban átadja a helyét az idős embernek, hiszen az nem dolgozik, nyilván nem is fáradt, nyugodtan állhat. E példák kihegyezettek, de napról napra tapasztalhatók.

A nagyszülő ma kénytelen-kelletlen igen fontos szerepet visz a dolgozó emberek háztartásában, a gyermekgondozásban és a gyermeknevelésben. Az idős emberek gyakran erejükön felül végzik a háztartási munkát, kísérik a gyereket az iskolába, együtt tanulnak vele, takarítanak, vásárolnak. Mindezt nem mindig kapják meg a megfelelő megbecsülést. Különösen akkor, ha az idős ember kifárad, beteg vagy ápolásra szorul, még jobban csökken a tisztelet és a megbecsülés. Teherré, nyűggé válik a családban az idős ember, akivel csak baj és munka van. Nem lehet magára hagyni, folyton foglalkozni kell vele. Karácsonyi vagy húsvéti ünnepre leghelyesebb valamilyen kórházba juttatni, ebben a körzeti orvos jó szíve segít, ilyenkor a család legalább nyugodtan ünnepel és pihen. Sajnos a kórház zsúfolt és a nem nagyon beteg, inkább csak ápolásra szoruló nagyszülőt nem tartja soká. Ilyenkor alakulnak ki azok a sajnós gyakran észlelt borzasztó jelenetek, amelyek folyamán mentőkkel hazaszállított öreg ember otthon zárt ajtókra talál és a mentők kénytelenek visszaszállítani a területileg illetékes kórházba, ahol azonban a helyét közben már elfoglalták. Minden kórház vagy klinika belosztályain ott fekszenek ezek a szerencsétlen öreg emberek, akiknek hazaküldése ellen a család kétségbeesetten tiltakozik és akik, ha haza is kerülnek, egy-két nap múlva ismét megjelennek az illetékes kórházi osztály pótágyán. Az eltartási szerződésekről ne is szóljunk: az eltartó akarva-akaratlan várja, lesi — jó, ha csak lesi — az eltartott halálát.

Mindez igen távol van a nyugállomány ideális képétől és, ha csupán kivételes helyzetnek is tekinthető, e kivétel túlságosan gyakori ahhoz, hogy szemünket hunyva valóban kivételnek tartjuk.

Még egy olyan tényezőt kell utoljára megemlítenünk, melynek jelentősége ugyan a szociális-gazdasági tényezők mellett eltörpül, mégis észlelhető, keveset, majdnem semmit se foglalkoznak vele, pedig van, és megítélése ugyancsak ferde. Ez az idős emberek szeretetre vágyása, érzelmi élete, szexualitása. A köztudat minderről általában nem vesz tudomást. Úgy tudjuk, hogy az idős emberek érzelmi élete beszűkül, gondolkodása énközpontúvá lesz, az idős ember önző, csak a maga javára és kényelmére gondol, érzelmi élete sivár, a környezet és a világ kevésbé vagy egyáltalán nem érdekli, gyakran kapzsvivá, zsurgorivá, gyűjtögetővé válik. Úgy látszik azonban, hogy mindez következmény, és nem az öregedés elsődleges folyamánya, hanem másodlagos következménye a helyzetnek, amelybe az idős ember került. Gondolatvilágát a létbizonytalanság tölti be. A drágulás folyamán a nyugdíja semmiképpen sem növekszik az árakkal arányosan. És meddig lesz nyugdíj? Mi lesz később? Ki fog gondoskodni az elaggottról és a betegről? El az elfekvő kórházak, a nem túl kényelmes szociális otthonok rémképe. De oda is hogy lehet bejutni? Az idős ember gondolatvilágát a létbizonytalanság tölti be. Ezért rosszkedvű, nyomott hangulatú, bizalmatlan és főképpen ezért takarékoskodik, néha esztelenül és gyűjtöget, hogy majdan legyen tartaléka, jusson eltemetetésére. Ha az ilyen idős ember szeretetet érez, kevésbé gondol a jövőre és nem fél utolsó napjaitól. A halálfélelem azonban ilyenkor is nagy. Még az a nyomorult öregember vagy hívő, aki szavaiban azért imádkozik, hogy szenvedései minél hamarabb véget érjenek, valójában mindig ragaszkodik az élethez és szűkül a meghalás gondolatára. (Lénárd Sándor: Ha a halál örök nyugalom, inkább fáradtan élek.) A kiegyensúlyozott, aránylagos jólétben, szerető családi körben élő öreg ember azonban nem gondol a halálra, élvezni tudja az élet apró örömeit és boldog, ha érzi hozzátartozóinak, környezetének ragaszkodását és szeretetét. Ez a szeretet sajnos a mindennapi élet küzdelmeiben gyakran elhalványodik, megnyilvánulásai csökkennek és a szeretetre fokozottan vágyó idős ember magára marad, elkomorul, önmagába merül és hátralevő élete reménytelenné válik. Bizonyos harag is ébred benne a világ ellen, mely méltatlanul magára hagyta.

A szeretetvágy az idős emberben keveredik azokkal az érzésekkel, melyeket a szexualitás körébe szokás sorolni. A szexualitás idős korban nem múlik el, ahogyan nem csupán a pubertás után keletkezik, hanem sokkal előbb. A nők fogamzóképessége megszűnik, a megfelelő hormonelválasztás is abbamarad, a szexualitás pszichés tényezői azonban gyakran változatlanok és az idős nő éppúgy vágyik szerelemre, mint a fiatal. Az idős férfi hormonelválasztása pedig nem is szűnik meg, mindenesetre nem hirtelen, mint a nők klimaxában. A szexuális vágyak, ha nem is mindig testi formájukban, igen soká megmaradhatnak. Ismét Goethét vagy Hugo Victort említhetjük mint ismert példákat. A köztudat idős emberek egymás iránti szexuális színezetű vonzalmát nagymértékben elítéli, megveti, sőt kineveti. De miért? Idős férfi szerelme fiatal nő iránt, amire annyi példát látunk, komikus vagy legalábbis tragikomikus. Kérdemelte a csúfolódó „Torschluss-Panik” nevet is. Idős ember szerelme idős nő iránt általában neveltséges, hihetetlen, titkolni való. Idős nő szerelme fiatal férfi iránt utálatos és neveltséges. Ez a köztudat ítélete. Min alapul ez az ítélet? Semmin. Nem is ítélet, hanem előítélet. Sajnos az idős emberek legalább átmeneti boldogságának és kiegyensúlyozottságának ez az előítélet nemegyszer súlyos gátja, mellyel szinte lehetetlen nem törődni.

Ilyen hamis ítélet az is, hogy az öregedő vagy öreg emberek számára hasonló öregedő vagy öreg emberek társasága a legmegfelelőbb. Pedig a fiatalok társasága felvillanyozza, felélel, fiatalítja az idős embert és a fiataloknak is hasznára lehet a sokat tudó, sokat tapasztalt, gyakran művelt idős emberek szellemes társasága. Az aggok számára létesített menhelyek, nyugdíjas házak, szociális otthonok intézményei az öregeket sajnos öregek társaságára kényszerítik, pedig ez az érdeklődés és gondolkodás körének beszűkülését okozza, kitermeli az intenzívebb foglalkozást a testi állapottal, mert hiszen idős emberek között ez a leggyakoribb téma. Sokkal jobbak természetesen még az ilyen intézmények is, mint a magány és az egyedüllét.

Felsoroltuk azokat a tényezőket, amelyek miatt az öregedés az élet végé-

nek nem az a szépséges, csendes, gondtalan, nyugodt, boldog időszaka, amelynek lennie kellene. Mit lehetne mégis tenni annak az érdekében, hogy az legyen? A lakosság életkora nő, a várható életkor is nagyobb, úgy látszik azonban, hogy ezzel nem a fiatalság és a munka korszaka válik tartósabbá, hanem csupán az öregség tartama lesz hosszabb. Az orvostudomány haladásától az átlagos életkor további megnyúlása várható, de alig várható a fiatal, biztosan munkaképes évek megnövekedése. Alfred Sauvy francia szociológus írja: „A jelen társadalom jelenségei közül a népesség elöregedése a legkevésbé vitatható, jó előre megjósolható, biztosan be fog következni és következményeiben talán valamennyi közt a legsúlyosabb”. Ilyen körülmények között az öregedés problémájának biztosan nagyobb teret kell szentelni, mint eddig. Az öreg egyén problémája helyébe társadalmi probléma lép, ami mindig azt a veszélyt jelenti, hogy a megoldás kísérleteiben az egyén érdekei háttérbe szorulnak. A család egyre fokozódó felbomlása teszi — a kapitalizmusban éppúgy, mint a szocialista társadalomban — különösen fontosá az öregség és az öregek kérdését.

A szociális problémát gyakran tekintik — megoldás hiányában — orvosi problémának. Ma az öregek kérdése elsősorban valóban az orvosokat és az egészségügyi intézményeket terheli. El kellene végre határozottan választani az egészséges idősök kérdését az idős betegekétől. Csak az utóbbi tekinthető orvosi problémának, de még ennek is megvannak a szociális-etikai-morális vonatkozásai. Nem kívánatos az a helyzet, melyben igen drága kórházi és klinikai ágyakat valójában nem beteg, tehát nem gyógyításra, hanem csak ápolásra szoruló idős emberek foglalják el csak azért, mert nincs olyan hozzátartozójuk, aki gondjukat viselné.

Az idős emberek betegségnek tekintett jelenségei gyakran nem szervi megnyilvánulások, hanem csupán az öregség természetes folyamatával és megnyilvánulásával szemben érzett félelmi, szorongásos reakciók. Ami az öregedéssel kapcsolatban valóban fennáll, az a szervezet reakcióképességének gyengülése, a reakciók lassulása. A szervek lassú visszafejlődése természetes folyamat, mely fiatal korban kezdődik el, az öregkorban csupán folytatódik. Valamennyi változás jól kiegyenlíthető a begyakorlással, képzettséggel, gyakorlati és elméleti tudással, mely a korról általában nő. A különböző szervekre, sőt a pszichére vonatkozó vizsgálatok nem bizonyítanak határozott különbséget az egészséges fiatal és az ugyancsak egészséges idős között. Simone de Beauvoir könyvében olvasunk a Nuffield-alapítvány idős munkásokon végzett vizsgálatairól, melyek szerint a 65 évesnél fiatalabb és ennél idősebb munkások teljesítménye egymástól nem különbözött. Idős munkásoknak azonban elsősorban olyan munkák felelnek meg, melyekhez alapos tudás, gondosság kell, fizikai erő nem szükséges és nics határozottan megszabva a teljesítmény (például futószalag nem alkalmas). Az idős munkások általában lelkiismeretesebbnek és pontosabbnak bizonyultak. Csupán az új feladatokba szükséges beletanulás és begyakorlás ment idősebb korban nehezebben.

A szellemi teljesítményekről már szoltunk. Azt gondoljuk, hogy az idős ember teljesítménye — egészségi állapotán kívül — nem korától, hanem elsősorban addig végzett munkájának minőségétől függ. A lelkiismeretes, pontos munkás idős korában is lelkiismeretes és pontos marad és szellemi teljesítménye — amennyiben ezeket a környezet és a helyzet egyáltalában lehetővé teszi és folytatásukra lehetőség van — olyan nívójúak maradnak, mint az élet előző időszakáiban. A legfontosabb mindenesetre a munkavégzésnek megfelelő környezet és helyzet biztosítása. Lényegében ez a megoldása a nyugállományba vonulók egész életének. Akinek számára egész élete folyamán nem volt fontos a munka és a termék, annak természetesen nyugdíjazása után sem hiányzik. Az ilyen öregember boldogan sétál, sakkozik, vagy társalog hasonló öregekkel kávéházakban, sajnos gyakran talponállókban vagy kocsmákban. Nem unatkozik jobban, mint egész életében. Gondtalanul és jól él, és ha helyzete anyagilag nem túl rossz és családi viszonyai is megfelelőek, inkább élvezi mint unja a nyugdíj korszakát. Az egész életében szívesen dolgozó és különösen az alkotó ember számára a nyugdíjaztatás — ha nem készül fel előre, nem találja meg helyét az új életformában, munkáját és munkálkodását abbahagyja, — tragédia.

Hogyan lehet ezt a tragédiát megelőzni? Csupán egyetlen módon: további munkával. A felkészülés a nyugdíjkorszakra éppen abban áll, hogy a további munka lehetőségét megteremtjük. A régi munka folytatása nyugdíjas keretek

között általában nehezen valósítható meg és megvalósulásának szokott formái pszichésen nehezen viselhetők el. A vezető személyiség alárendelt helyzetben ritkán elégedett. Egy volt főnök nehezen állja meg kritika nélkül az új főnök magatartását és tevékenységét, és nyugodt munkájához mindig bizonyos emberi nagyság szükséges, mellyel kevesen rendelkeznek.

Nézzük meg például egy gyárigazgató, tudományos munkát vezető vagy akár egy klinikus egyetemi tanár helyzetét a nyugdíjazás után. Igazán tiszteletreméltó törekvés a nyugállományba vonuló vezetőkkal szemben alkalmazásuk ún. „tanácsadó” minőségben. Ha őszintén vizsgáljuk a kérdést, legtöbbször nem a jó tanácsokra van szükség, ezekkel az új vezetés ritkán él, hanem inkább emberséges módszer a nyugdíjas alkalmaztatása, abból a célból, hogy a tanácsadói fizetékiegészítéssel nyugdíja és régi fizetése között ne legyen kiálló különbség. A tanácsadó kap egy szobát is, ami már maga bizonyos nehezítést szül, hiszen a szobára — tudjuk, milyen szűkében vagyunk helyiségeknek — sokan pályáznak az aktív dolgozók közül. Ha a tanácsadó elméleti ember, kutató, kémikus, fizikus, histológus, patológus, stb., e szobában eljátszadzik tudományos kérdésekkel és jól érezheti magát. Am a tudományos munkához a team-munka mai időszakában segítőtársakra, asszisztensekre van szükség. Nem szólva az eszközökről. A fiatalok nem látnak perspektívát a levitézlett nagyság segítésében, érthetően inkább csatlakoznak az új vezetés kecsegtetőbb munkaterveihez, asszisztensekben pedig hiány van. Még rosszabb a helyzet, ha a tanácsadó gyakorlati ember, például klinikus, aki betegeket vizsgál és gyógyít. Erre csak akkor van lehetősége, ha régi munkahelyét elhagyja és a régi vizitek tartása helyett valamilyen rendelést vállal. Foglalkozhatna — ha valóban mélyen szereti klinikusi foglalkozását — magánrendeléssel is. Lehet, hogy tekintélye alapján dölnének hozzá a betegek, de — ha lelkiismeretes — a magángyakorlatban nem tudja őket megfelelően el látni. Laboratóriumi, röntgenvizsgálati lehetősége nincs és ha részletesebb klinikai vizsgálatot lát szükségesnek, a beteget legfeljebb a körzeti orvoshoz küldheti, vizsgálatok elrendelését vagy kórházi elhelyezést kérve. A körzeti orvos azonban — nagyon helyesen — maga kívánja eldönteni, hogy milyen vizsgálatot végeztet, a beteg kórházi ápolásra szorul-e és ha igen, hová utalja őt. Hasonló problémák gyárakban, üzemekben, irodákban is adódnak és nemcsak a legfőbb vezetők nyugdíjazásakor, hanem mindazok távozásakor, akiknek munkahelyét fiatalok foglalják el.

Úgy látom, hogy a nyugdíjazás időszaka — a már említett külső körülmények adottsága esetén is — legjobban akkor viselhető el, ha a nyugdíjazott olyan új életet kezd, mely valamilyen produktív munkával jár, és erre az életre már a nyugdíjazás előtt hosszan és nyugodtan felkészül. Vagy régi foglalkozását újí a régítől elűtő körülmények közt, (a klinikai főnök például rendelésben, elméleti intézetben, kutatócsoportban dolgozik) vagy új foglalkozást választ: kertészkedik, földet művel, házat épít, emlékiratait írja, zenél, tanít, barkácsol aszerint, hogy milyen hajlamai vannak és mi az, amire munkás életében nem volt elegendő ideje. Ha valaki pontosan tudja, hogy mikor kell befejeznie és feladnia azt a munkát, amelyet egész életében végzett és azt is tudja, hogy milyen keretek között fog élni ezután, nyugdíjas létét nem istencsapásnak, hanem isteni adománynak tekinti. Idejét hajlamai és kívánságai szerint osztja be, életében először válik igazán a maga urává, elolvassa és meghallgatja mindazt, amire addig nem jutott ideje, több időt szentel családjának mint eddig, sétál unokáival, ha vannak és kötetlen időben olyan alkotó munkát végez, melyet ő választott és amely kielégíti.

Az öregség éppolyan értékes időszaka az ember életének, mint a gyermekkor, a serdülés, a felnőttkor. Mindegyik időszaknak megvannak a maga nehézségei, bánatai és örömei, buktatói és sikerélményei. Ezek jellemzik az öregkort is. Az egyetlen komoly különbség a többi életperiódussal szemben az, hogy hiányzik a jövő, a perspektíva. Ezt azonban helyettesíti a múlt, melybe az öreg ember szívesen és jó érzéssel tér vissza gondolatban. És helyettesíti annak a biztos tudata is, — és arra kell törekedni az élet folyamán, hogy ez meglegyen — a költő szavával élve: „Ez jó mulatság, férfimunka volt!”

Ma még azok a körülmények, melyek az élet végső időszakának boldogságát, nyugalmát, csendjét és a további alkotó tevékenység lehetőségét megadják, nem minden ember számára nyílnak meg. Az adott körülményekkel azonban mindig számolni lehet és kell, és az alkalmazkodás ezekhez elkerülhetetlen. Az alkalmazkodás módja egyéni.

Az ideális öregkor lehetősége érdekében — az eddigieket összefoglalva — a következőkre kell törekednünk:

1. A nyugdíjazás körülményeit emberi módon kell megalkotni. A fiatalok lehetőleg nyomják el azt a hevet, amellyel az öregek távozását várják. Az aktív munkavégzés és a nyugalomba vonulás között ne legyen idegesítő, megalázó periódus: a nyugdíjazás előtti állapot. A nyugdíj ne az állam és a társadalom kegye legyen, hanem egy élet munkájának megérdemelt ellenértéke és tegye lehetővé, hogy a nyugállomány ne járjon a nyugdíjazott életszínvonalának csökkenésével.

2. Törekedni kell arra, hogy a kor tisztelete legalább némiképpen visszatérjen. A spártai *gerusia* (geron = öregember) és a római *senatus* (senex = öreg) nem ok nélkül volt a vének államvezető gyülekezete. Az öregek tapasztalatát, bölcsességét, megfontoltságát, ismereteit és műveltségét megfelelően kell vegyíteni a fiatalabbak új gondolataival, cselekvőkészségével, lendületes törekvéseivel. Kár volna az építő munkában mellőzni az öregek részvételét.

3. Szakítani kellene azokkal az előítéletekkel, amelyek szerint a nyugdíjasok „eltartása” az állam teherterele és az öregeket a fiatalok „tartják el”. Meg kell változtatni a közvélemény hamis felfogását az öregek teljesítményei, az idős ember érlelmeszedése, érzelmi és szexuális élete tekintetében. Mindenképpen ki kell elégíteni a szeretet-igényt.

4. Biztosítani kell a nyugdíjban levők számára további munkavégzés lehetőségét kevésbé szabályozott és korlátozott körülmények között, és támogatni kell a nyugalomba vonultaknak azt a törekvését, hogy — ha erre készületet éreznek és tehetségük van — esetleg új módon is érvényesülhessenek. A fizikai dolgozók válásszák a nekik megfelelő könnyű fizikai munkát, a szellemi dolgozók pedig ne hagyják lankadni szellemi tevékenységüket, foglalkozzanak volt szakmájuk elméleti alapjaival, filozófiával, szociológiával, tanuljanak nyelvet, írjanak, fessenek, stb.

Cicerónak az idősebb Catóról vagy az öregségről írott könyvéből idézek befejezésül két fontos mondatot:

Minden életkorban vannak olyanok, akik nem képesek a maguk erejéből jó és boldog életre szert tenni. A boldogság tehát nem az életkor függvénye. Az idős ember is lehet boldog, ha a boldogságot megteremti magának.

Olyan gyönyörűségem telt a könyv megírásában, hogy nemcsak elfeledtette velem a vénség minden kellemetlenségét, hanem még nyugalmassá és kellemessé is tette rám nézve az öregséget. Igazán széppé és értékessé az idős kort — ugyanúgy mint az élet többi időszakát — a folyamatos munka és az alkotás teszi.

BOROSS LÁSZLÓ VERSEI

Naplórészlet

*Voltam éhes, voltam szomjas,
voltam bárány, voltam ordas.*

*Voltam éhes szelídségre,
voltam szomjas meleg vérre.*

*Ordasbőrben bárány voltam,
báránybőrben ordas voltam.*

Fogódkodókért

(NAGY LÁSZLÓ: VERSEIM VERSE)

*Rossz vagyok, rontás vagyok.
Szent vagyok, jószág vagyok.
Simítom, pofozom magamat és a világot.
Fogódkodókért pofozok, simítok.
Minden bűnöm, minden szárnyalásom:
FOGÓDKODÓKÉRT esdekel.*

Gandhi utolsó szavai

*Megáldalak, megáldalak gyilkosom.
Kizsartad golyóddal könnyeimet érted:
kevesebb lettél, hogy miattad meghalok.*

Hagyta és hagyod

*Évekre zúzódott
megtíport kavicsok.
Gellert kapott
tisztá mozdulások.*

Ostor csattan

*Idomítasz valóságot.
Idomít a valóságod. —
Ostor csattan:
te ütöttél?
téged ütnek?*

Tévhitiek az öregséggel kapcsolatban

Egy társadalom tagjainak életkori megoszlása alapján a nemzetközi szakirodalomban *fiatal, öregedő* és *öreg* társadalmakról beszélnek. A hovatartozást a 60 éven felülieknek az egész lakossághoz viszonyított arányszáma dönti el. Az *öreg* társadalmakban a 60 éven felüliek száma 10% fölött van. Minthogy hazánkban 1975-ben a lakosság 18,1%-a volt 60 éven felüli, s ennek az aránynak a közeljövőben a növekedése várható, Magyarországot az *öreg* társadalmak közé kell sorolnunk. Erdemes tudnunk, hogy az *öregség* fokát meghatározó korosztály tagjainak arányszámai: Afrikában 2,7%, Latin-Amerikában 3,3%, Kelet-Ázsiában 4,2%, a Szovjeunióban és Japánban 6%, az USA-ban 9%, Svédországban 12%. Hazánkban az arány növekedése 1990-re várhatóan 19,1%-ra emelkedik. Az *öregedő* és *öreg* társadalmak egyik legégetőbb gondja éppen az *öreg*ekről való korszerű gondoskodás, ami egymagában is indokolja, hogy az érintett társadalmakban behatóan foglalkozzanak az *öregedés*, az *öregség* problémáival.

Az életkor szerinti *öregségen* belül ma világszerte a következő négy szakaszt különböztetik meg: 1. az *öregedés* időszaka az 55. és 65. életévek között, amikor a legtöbb embernek még nincsenek önellátási és önfenntartási problémái; 2. az *öregség* szakaszában — a 65. és 75. év között — egyre több ember válik munkaképtelenné, s ezzel egyidejűleg egyre inkább mások, fiatalabbak segítségére, gondosására, ápolására szorul; 3. a *vétség* életszakasza a 75. és 85. év között; 4. az *aggastyán* kor pedig a 85. éven fölül jelentkezik. Az *öregintézmények* — szociális *öregotthonok*, *szeretotthonok* — lakóinak többsége e két utóbbi életkorcsoportból kerül ki. Minél *öreg*ebb egy társadalom, annál több intézményes, közösségi törődést kíván meg a korszerű *öregintézmények* fenntartása.

Az ember *öregedésével*, *öreg* korának problémáival több, egyre izmosodó tudományág foglalkozik. Legrégibb és legfejlettebb közöttük a *gerontológia*, az *öreg* ségtudomány, amely minden lényeges biológiai, pszichológiai és társadalmi szempontból vizsgálja az *öreg*kort. Az *öreg*kori betegségekkel, pontosabban a beteg *öreg* emberek gyógyításával a *geriátria*, az *öreggyógyászat* foglalkozik. A pszichológiának is kialakulóban van egy új ága, a *gerontopszichológia*, amelynek sajátos feladata az *öreg*ek lelkivilágának, pszichéjének, normális és kóros lelki működéseinek a vizsgálata. S ha ezen belül a *szociálpszichológiai* szempontokat kívánjuk kidomborítani, akkor *geronto-szociál-pszichológiát* művelünk. De beszélhetünk már *gerontoszociológiáról*, *öregszociológiáról* is. Ha ezt a cikketem kellene valahová besorolnom, legszívesebben a *geronto-szociál-pszicho-pedagógia* címszó alá tenném, hangsúlyozni kívánva azt, hogy a pszichológiai szakágak közül leginkább a *szociálpszichológia* eredményeit igyekszem felhasználni, hiszen az *öreg* ember talán még kevésbé vizsgálható a társadalmi környezetből kiszakítva, mint bármely más életkorú ember. Lehet, hogy ebben az összefüggésben szokatlan a *pedagógia* szó használata, holott egy kis gondolkodás után könnyű belátni, hogy az *öreg*ekkel való foglalkozásból sem a *nevelés*, sem az *önnevelés* nem hagyható ki büntetlenül.

Rövid írásomban sem tudományos rendszerezésre, sem bármilyen irányú teljességre nem törekszem, nem is törekedhetem. A felsorolt néhány bibliográfiai adat is csupán annak jelzése, hogy a kérdésben további tájékozódásra is hajlandó olvasóimnak igen hasznos és elég könnyen hozzáférhető olvasmányaim közül melyeket ajánlom különösen figyelmébe. Hadd emeljek ki már itt közülük hármat: *Cicero*: Cato maior de senectute; *Simone de Beauvoir*: Az *öregség*; és *Illyés Gyula*: A Kháron ladikján. — Cicero könyvecskéje ma is szívhez szóló, optimista szemléletű írás. Beauvoir könyve több, mint 800 oldalas igen gazdag adaléktár és színes kommentárhalmaz, a Kháron ladikján pedig egy nagy magyar író közületi érzelmekkel átszőtt, továbbgondolásra készítő gondolatainak gyűjteménye az *öregség*-élményről.

Írásomban használható, a gyakorlatba átültethető útbaigazításokat, ötleteket, módszereket szeretnék adni az *öreg*kor *optimalizálásához*. Olyan *önnevelési* és *nevelési* elhatározásokat megindító gondolatokat igyekszem sugalmazni *öregedő* és

öreg olvasóimnak és az öregekkel foglalkozóknak, amelyek megkönnyítik a megöregedés, az öregség negatívumainak elhordozását, kínálkozó örömforrásainak a kiaknázását. Mondanivalómát az alábbi gondolatmenet fonálára próbálom felfűzni: az öregséggel kapcsolatos néhány tévhit megingatása; reális helyzetkép az öregségről; az előregedés, az elaggás idejének a megrövidítése, megérkezésének lehetséges késleltetése.

Tévhitke revíziója: „Ilyenek az öregek!”

Gyakran emlegetjük az öreg embereket egy kalap alatt. Ez már csupán azért is helytelen, mert — mint láttuk — az öregek mezőnyéhez több, mint egy emberöltő, legalább 40 év képviselői tartoznak. Éppen olyan alaptalan és igazságtalan az öregekkel kapcsolatos summás ítéletmondás, beskatulyázás, mint ahogy komoly ember semmiféle szűkített tartalommal nem beszélhet egyszerűen az ifjúságról, a mai fiatalságról vagy akár a mai magyar ifjúságról. Az ifjúság életkori rétegében annyiféle szíkülönbség, s ezeken belül is számtalan árnyalat ismerhető fel, hogy az egyszerűsítő általánosítás szükségképpen hamis és félrevezető.

De még az előbb ismertetett szakaszokon belül elhelyezkedő öregcsoportokról sem szabad általánosságban beszélnünk. Elég csak egy kicsit is megfigyelnünk az egyes csoportokhoz tartozó ismerős öregjeinket, nyomban szembeszökik, hogy vannak délceg és friss, impozáns vitalitású öregek, vének, sőt aggastyánok, ugyanúgy, mint ahogy vannak szánalomkeltően koravén, testi-lelki-idegrendszeri rom fiatalok. A pusztá életkor alapján legfeljebb szükséges statisztikai csoportokat alkothatunk, de az ilyen besorolás még egyáltalában nem utal az egyes öregek erőnlétére, munkateljesítésére, társadalmi használhatóságára, emberi értékére. Nem túlzás azt mondanunk, hogy az életkor és a testi-lelki-szellemi *előregedettség* fokai között nem években, hanem évtizedekben lehet mérni a tényleges eltolódást. Úgy is megfogalmazhatjuk ezt, hogy *a valóságos öregséget kiváltó tényezők között a pusztá életkornál sokkal jelentősebb szerepet játszik az egyes emberek átélési stílusa, az öregedés testi-fiziológiai-biológiai tüneteinek átélése.* Az objektív tényeknél többet nyomnak a latban a rájuk adott pszichikus reakciók, s így nem annyira az objektív tények, mint inkább a tények szubjektív átélése, értelmezése befolyásolja az öregedés ritmusát. Beszédesen utal erre Jules Renard-nak egy akár mottóul is kínálkozó naplójegyzete: Rettenetesen jó, ha az ember fiatal vagy fiatalnak érzi magát. S tegyük hozzá: viselkedése, magatartása is ennek a szubjektív élménynek megfelelően fiatalos, rugalmas, hatékony vitalitással tanúskodó. A szüntelenül emésztőrendszerének működésével, szívritmusával foglalkozó ember könnyen neurotizálódik, pszichikus eredetű panaszai kiválthatnak szervi károsodásokat, különféle pszichoszomatikus megbetegedéseket, amelyek ismétlődése vagy éppen halmozódása kikerülhetetlenül rombolja az ellenállóképeséget, s így hozzájárul a szerveztekopás, az öregedés siettetéséhez. Mások viszont nem engedik, hogy az öregedés jelentkező biológiai hanyatlása állandóan foglalkoztassa tudatukat. Inkább bagatellizálják őket, ami visszahat egészségükre: segíti őket hatékonyságuk, vitalitásuk fenntartásában. Ezt fölfedezve, mindenkinek módjában van bizonyos mértékig késleltetni saját öregedését, fokozni szervezete genetikai öröklésen alapuló állományának ellenállását. Ne feledjük el, hogy születésünkkor testünk magával hoz bizonyos *lehetőségeket* arra, hogy a szükséges izomzat kifejlődjék csontvázunkon. Gyakorlás, edzés nélkül azonban ez nem történhetik meg. Gyakorlással viszont igen. — Jó példa erre a napjainkban terjedő „body building” hóbort, amely valóságos izomkolosszusokat produkál. Ehhez hasonlóan módjában áll az embernek az, hogy testi-lelki-szellemi „izomzatát” szinte tetszése szerint kifejlessze és állandóan „kondícióban” tartsa.

Bárki saját körülnézése alapján megbizonyosodhat arról, hogy vannak emberek, akik kínos-szenvedtető műtétek, betegségek, olykor tragikusnak mondható történések sorozatát élik át, s mégis meg tudják őrzeni lelkük békéjét, egyensúlyát. Mások viszont a kívülállók szemében egészen jelentéktelennek látszó bajok terhe alatt szinte összeroppannak és szerencsétleneknek, boldogtalanoknak érzik magukat.

Az öregség átélése és ennek megvalósulása nem egyazon kaptafára megy. Mindenki öregedése, öregsége egyéni menetrend szerint játszódik le, s éppen ezért lehetünk optimisták, vagy legalább okkal bizakodók az *öregségre nevelés, az öregkori önnevelés* hatásának előrejelzése tekintetében.

Alkalmazkodás — tanulás

Sajnálatosan elterjedt az a tévhit, hogy az öregedő vagy éppen öreg ember képtelen az új helyzethez, feladatokhoz való alkalmazkodásra, új ismeretek, készségek elsajátítására, vagyis a tanulásra. Alkalmazkodás és tanulás rokon fogalmak, hasonló feladatok. Tanulásnak ugyanis azt a pszichológiai folyamatot nevezzük, amely által valamiféle viselkedés kialakul vagy átalakul annak következtében, hogy az ember valahogyan — így vagy úgy — reagál egy bizonyos környezeti helyzetre. Az egyenes, függőleges testtartás, a sík talajon és lépcsőn járás, a sportok, a muzsikálás elsajátítása, új szokások kialakítása, régiek lebontása éppen úgy tanulás eredménye, mint egy teljesen új környezetbe való zökkenésmentes beilleszkedés vagy egy tananyag, egy idegen nyelv elsajátítása és még millió egyéb.

A gyermek és az ifjú jól, sikeresen, sőt könnyen képes alkalmazkodni merőben új tárgyi és társadalmi helyzetekhez. A céltudattal irányított — érdemes! — alkalmazkodás még a felnőttkor kezdeti szakaszában, vagyis az én-identitás kialakítása idején is viszonylag könnyen megoldható feladat. De az idős korban az ember mindenféle adaptációs készsége általában csökken. A legtöbb idős ember közvetlenül éli át, hogy nehezebben alkalmazkodik új helyzetekhez, nagyobb fáradsággal tanul meg új, hasznos, szükséges viselkedésformákat, mint fiatal korában. Egy-egy jelentősebb változás elviselése keserves kínokat okoz neki, s még ha sikerül is megoldania a soron levő alkalmazkodási feladatokat, ez aránytalanul nagy pszichikus megterhelést jelent számára.

Teljesen félrevezető lenne azonban azt hinnünk, hogy minden idős ember képtelen új helyzetekhez alkalmazkodni. Nyilván része van ennek a hiedelemnek az abszolutizálásában annak a bizonyos kései faátültetési mítosznak. Az utóbbi időben hét öregothont látogattam meg tapasztalatszerzési céllal. Valamennyi otthonban meggyőződtem arról, hogy nemcsak az öreg, hanem a vén korosztály tagjai is teljes sikerrel tudják megoldani, némi átmeneti sokk feldolgozása után, az akkommodációs feladatokat, ha erre elég erős késztetések, motívumok sarkallják. Leginkább pedig akkor, ha életöszönük, élni akarásuk elég épen működik. Semmi sem teszi olyan sikeressé a szükséges alkalmazkodást, mint az élni akarás, az élet vágya. Szinte addig a fokig, hogy mindegy: hogyan, csak élni, élni! A paradicsomban, az édenkertben, vagy abból kiűzötten, de élni! Akiben megvan ez a derűs-bizakodó élni akarás, az sokáig megőrzi alkalmazkodási, tanulási képességét, s ezáltal „fiatalságát”, testi-lelki-szellemi erőnlétét. Számtalan példa mutatja, hogy ez nem lehetetlen, sőt igen sok egyedet magában foglaló, ismert, élő, valóságos típus ez. G. B. Shaw 61 éves korában tanult meg táncolni, *Tolsztoj* 67 éves korában kerékpározni. *Képes Géza* 60 éves kora óta — immár túl a hetvenen — minden évben megtanul egy új nyelvet, hogy szellemét frissen tartsa. És nem is olyan akármilyeneket, hanem például a perzsát, a törököt, mongolt. Jómagam hetven évemen túljutva tanultam meg kaszálni s adtam meg — mert szükség volt rá — az első injekciót. Mesebeszéd, hogy az életkornál fogva öregnek számító ember nem tud alkalmazkodni az új helyzetek követelményeihez, az új feladatokhoz. Van-e nehezebb alkalmazkodási feladat, mint egy megszokott, szűk családi környezetből vagy a teljes magányból áttelepülni egy nyüzsgő szociális otthonba, csupa teljesen ismeretlen ember közé, rendszerint több lakótársal szűk helyre összezsúfoltan?

A szeretetotthonokba kerülő öregek nagy többsége elhanyagoltan, ápolatlanul, fizikailag, pszichikusan leromlott állapotban kerül be az otthonokba, ahol alig néhány hét alatt elfogadja az intézetben kialakult életrendet, átveszi az általánosan elfogadott viselkedésformákat, követi a közösségben kialakult rítusokat, foglalkozási rendet. Leglátványosabban talán a tisztálkodási-testápolási szektorban jelentkezik a közösségi igényekhez való alkalmazkodás. De korántsem ez az egyetlen terület, amelyen az új intézeti gondozottak sikeresen valósítják meg az új és új alkalmazkodási feladatokat. Ismertem olyan asszonyt, aki nyolcvanéves is elmúlt már, amikor megismerte a fürdőszókat és olajokat. Megszerette őket, s haláláig már el sem tudta képzelni nélkülük az életet. Pedig, a szóhasználat szerint, gyermekkorában nem kergették az asztal körül, ha nem volt változatos fürdőolaj tartaléka vagy spray garnitúrája. De vegyük csak a vakok írását! Hány ember késő öreg korában sajátítja el a Braille ábécét, ezt az igazán nem könnyű írás-olvasás rendszert. Persze csak akkor, ha megfelelő motívumrendszer ösz-

tükéli. Akinek az írás-olvasás egész életében nem jelentett sem értékes eszközt, sem szellemi kielégülést, aligha szánja rá magát a megtanulására. *Rácz István*, külföldön nagy sikereket megért barátom, hetven éve körül, mivel megromlott a látása, kemény aszkézissel tanulta meg a vak gépirást, amit gyermekek játszva megtanulnak. Mert igenis, az öreg ember is képes alkalmazkodni az új helyzetekhez, s el tud sajátítani egészen új készségeket is.

Nevelés — önnevelés

Az alkalmazkodás biztosításának eszköze a nevelés és az önnevelés. A szellemi hanyatlás kezdetéig, sőt sokszor a szellemi lebomlás előrehaladott szakaszáig nem szabad lemondani a nevelésről és az önnevelésről. Ennek eredményességét is számtalan élő példa bizonyítja. Annyira, hogy az ellenpéldákat bátran tulajdoníthatjuk a helytelen módszereknek, a negatív környezeti hatásoknak és a motivációs erők elsovadásának. Az öregkori nevelés-önnevelés eredményessége sokban függ a tárgyi és személyi környezettől. Igen valószínű, hogy az előzőleg megszokott, vagy ahhoz nagyon hasonló összetételű társadalmi-emberi környezetben könnyen kudarcot vallanak az átalakítási, viselkedésmódosítási, nevelési és önnevelési kísérletek. Még abban az esetben is, ha különben komolyan gondolt önnevelési, magatartás-változtatási szándék és program fogalmazódik meg az öregekben; például ilyenek: leszokom a dohányzásról, abbahagyom az alkohelizálást, megpróbálom fékezni gyanakvásomat, nem zsörtölődöm minden apróság miatt, nyesegetem magatartásom antiszociális hajtásait, ezentúl rendet, tisztaságot tartok környezetemben. Viszont a jelentős környezetváltozás, különösen egy kialakult, jó közszellemű és jószándékú közösségbe kerülés képes szinte kicserélni a nem véglegesen életunt öregeket, akiknek nem szűkölt be teljesen az érdeklődése, s megmaradt bennük bizonyos fogékonyság az új élmények, öröмок élvezésére. A puszta változás, egy kis szünet a régi megszokottságban, meglepő eredményeket hozhat, alvó életrügyeket bontakoztathat ki.

A *viselkedésmódosításnak* vagy más néven viselkedésterápiának (behaviour, modification, therapy) ma már jelentős szakirodalma van. Mindazok, akikben megérlelődött saját viselkedésük módosításának a terve, s akik neveléssel, átneveléssel, magatartásmódosítással foglalkoznak, igen hasznos útbaigazításokat kaphatnak ettől a fiatal pszichológiai módszertől, amely a nagyon bonyolult, költséges és időigényes pszichoanalitikus módszert napjainkban egyre inkább háttérbe szorítja.

Szerelem — szexualitás

Az öregkorhoz szorosan hozzátapadt tévhitek közé tartozik az is, hogy az öreg emberek nem alkalmasak többé gazdag érzelmi, szerelmi élmények átélésére és szexuális tevékenységre. Nemcsak néhány irodalmi, történelmi példa áll rendelkezésünkre e kohlomány megcáfolására, hanem hitelt érdemlő vizsgálati eredmények és mindennapi tapasztalatok is. A híres *Kinsey riport* szerint a 60 éves nő szerelmi vágyra és gyönyörré való képessége ugyanaz, mint a 30 évesé. Szintiszta tévhit tehát, hogy a klimax után a nő nem alkalmas szexuális gyönyör átélésére. Persze, ennek az előítéletnek a komolyan vétele egyedül is alkalmas arra, hogy elsorvassza a nők szexuális vágyát és a szexuális gyönyör átélésének képességét. Minden egészséges nő, akinek életében előzőleg is fontos szerepet játszott a szexualitás, ez a gazdag és nagyon színvonalassá tehető örömforrás s főleg ha rendszeresen folytat továbbra is szexuális életet, akár 80 éves korában is képes eljutni az orgazmusig. És itt ezen van a legfontosabb hangsúly, nem pedig azon, hogy alkalmas-e a férfi szerelmi „tárgya” kielégítő partnere lenni. A női természet külön ajándéka, hogy orgazmus nélkül is magas szintű örömként tudja átélni a szexuális tevékenységet. A *Kinsey riport* szerint a 60 éves férfiak 94%-a folytat nemi életet, s nem tartozik a ritkaságok közé a szexuálisan aktív, orgazmus átélésére képes 80 éves férfi.

Az öregember számára — olvassuk *Beauvoir* könyvében — a legnagyobb öröm mindvégig maga az élet, márpedig semmi sem bizonyítja jobban, hogy él, mint a szerelem. A szexualitás, a vitalitás és az érzelmi élet elválaszthatatlanul össze van kapcsolva. Néha még az érzelmi élet is elszíntelenedik, amikor minden szexuális vágy kihuny.

Ilyenfélét olvasunk *Schopenhauer*-nál is: „Azt mondhatnók, hogy a szexuális hajlam kihunyásával elsorvad az élet igazi magja is, és nem marad már egyéb, csak a külső burok.”

A *Gide* 73 éves korában írja le ezt a vallomást: „Volt idő, amikor szorongásig menő gyötrelmek között, a testi vágyaktól valósággal megszállva, így imádkoztam: bár csak jönne már el az idő, amikor megfogytakozott testem megengedi, hogy mindenestül átadjam magamat... Igen, de minek adjam át magamat? A művészetnek? A 'tisztá' gondolatnak? Istennek? Micsoda tudatlanság! Micsoda balgaság! ... Ha elvonatkozik a világtól, kihuny a gondolatom; még ma is az táplálja, ami bennem testi, ezért ma már így imádkozom: bárcsak maradhatnék meg érzéki vágyaktól gyötört lénynek mindhalálig.” — S halljuk ismét *Beavoir*-t: „Az élet egyik dimenziója tűnik el a világgal való érzéki kontaktus megszűntével, s akik késő öregségükig meg tudják őrizni ezt a kincset, kiváltságosai az életnek.”

Ennyi talán elég ahhoz, hogy megcáfoltak tekintsük azt az elavult hiedelmet, mely szerint az idős ember alkalmatlan a szexuális és szerelmi élményekre, sőt, hogy bizonyos életkoron túli előfordulása már nem is normális, vagy éppen nevetséges. Igen, a szerelmes öreg könnyen válhatik nevetségessé, ha kudarcok után is makacsul igyekszik viszonzást kiereszkölni. Egyébként ki ne ismerne olyan példát, amely bizonyítja, hogy a fiatalabb nők között vannak kimondottan „gerontofil” vonzalmúak is. A legfontosabb itt az igények találkozása, s ebben az esetben semmi kivetni való nincs a színes érzelmi — vagy éppen totális — férfi-nő kapcsolatokban az öregkorban sem. Mindez persze arra is utal, hogy az öregség késleltetésében az épen megőrzött szerelmi és szexuális vágy és tevékenység igen jelentős szerepet játszhat. Megfigyelhető összefüggés van az öregkori szexuális tevékenység, a jó egészség és az aktivitás, vitalitás között.

Irigység — fősvénység és társaik

Molière és sokan mások az öreg embert régi séma szerint rajzolták meg ilyen-féleképpen: zsémbes, bizalmatlan, fősvény, zsupori, irigy, rosszmájú, stb. Ez az általános „stempli” máig életerősen gyökerezik a köztudatban. Apólokként öregek közé került fiatal lányokat és fiúkat kérdezgettem, milyen gondolatokkal lépték át az öregothonok küszöbét. Általában azt mondták, hogy eleinte viszolyogtak a feladattól, mert — mint ahogy az egyik mondta —: Nagyon félttem, bár szeretem az öregeket, és sokkal nagyobb kedvem volt idejönni, mint például idióta gyerekek közé. Azt hittem, hogy egy csomó hárpia közé kerülök. Talán nem szép, hogy ezt mondom, de ez az igazság. Valahogy úgy gondoltam, hogy nagyon sok örökké zsörtölődő nénit meg bácsit találok majd itt. Aztán kellemesen csalódtam. Természetesen ilyen is akad közöttük, de csak elvétve. Általában kedvesek. — Egy 17 éves fiú: En még csak három napja vagyok itt, de máris nagyon tetszik az itteni élet. Tetszik, hogy a gondozottak ilyen öregek, s ugyanakkor milyen műveltek, okosak, kedvesek és jókedvűek. Meg az egész életük példája. Sokat lehet tanulni tőlük.

Sok tanulságos szociálpszichológiai vizsgálat foglalkozik az előítéletekkel. Amerikában például azt kutatták, hogy fehérek szívesen katonáskodnak-e együtt nógerekkel, illetőleg szívesen laknak-e velük közeli szomszédságban. A kezdeti negatív, mereven elutasító álláspont jelentősen megváltozott a szívesen vállálás irányában, miután egy időt, kísérletképpen, velük közelségben, illetőleg szoros együttműködésben töltöttek. A fiatalok imént idézett nyilatkozatai is igazolják, hogy az öregekről a köztudatban általában élő negatív kép — a tapasztalatok hatása alatt — könnyen színeződhetik pozitívvá.

Vannak irigy, fősvény és féltékeny öregek, semmi kétség. De nincsenek-e bőségesen ugyanilyenek a gyermekek, fiatalok, s az emberélet útjának derekán járók között is? Valószínű, hogy az öregek ilyen tulajdonságai is osztoznak az úgynevezett kardinális vagy sarkalatos tulajdonságok sorsában, vagyis az ember leginkább jellemzőkében. Ezek ugyanis öregkorban még szélsőségesebbé válnak. A jószívűség például átalakulhat meggondolatlan adakozássá, sőt pazarlássá. Ugyanígy az okos takarékoságból az öregkorban könnyen válhatik zsuporiság. Arany János nemcsak öreg korában (65 évesen halt meg, amire ma azt mondjuk: „mindössze”!) verte fogához a garast. Miért ne lehetnének az öregek között is irigyek, fukarak, fősvények? Megkockáztatom: nem sokkal lehet több, mint a fiatalabb korosztályokban. Ki nem látott még szakadatlanul egymásra acsarkodó, irigykedő, fél-

tékeny kistestvéreket és nagyobbakat? Iskolai osztálytársakat? Másrészt arra is kellene gondolni, hogy vajon az öregek közvetlen, főleg családi környezetében élő fiatalabbak harácsolása, kunyorálása, kifosztó törekvése pszichológiailag nem indokolja-e eléggé az öregek óvatosságát vagy gyanakvását?

Sokszor hallottam azt a vádat, hogy az öregek a fiataloktól fiatalságukat irigylik. Én az ilyet nem tartom elterjedt típusnak. A legtöbb felnőtt és öregedő ember nagyon is tud örülni a korral velejáró stabilitásnak, a megérdemelt harmóniának, a kiegyensúlyozott közérzetnek. Mondhatjuk-e, hogy a fiatalok az öregektől érett bölcsességüket, tapasztalataikat „irigylik”? Talán inkább elérendő, megközelítendő példát látnak bennük. Legfeljebb vaglyagos anyagi megalapozottságukat irigylik tőlük.

Hadd idézzek most itt *Balassi Bálint* egyik legszebb verséből két strófát, amelyet ifjú koromban éppen olyan szívesen ismételtettem-szavalgattam magamban, mint mostanában, immár megöregedve:

SZABADSÁGA VAGYON IMMÁR...

*Köly immár énnekem csak jó ló, hamar agár,
Ifjak társasága, élyes szablya, jó madár,
Vitézek közt ülven
Kédvem ellen nincsen
Jó borral teli pohár.
Szerzem ez nyolc verset vig és szabad elmével,
Gyűlésben indulván jó ruhás legényekkel,
Hozzám hasonlókkal,
Vitéz ifiakkal,
Nem kehegő vénekkel.*

Hát igen! Hetyke fiatalok és kehegő vének mindig voltak és lesznek is. De így kerek a világ! Ugyan minek lamentálnánk rajta kelleténél többet? Hiszen azért nekünk is van valamink, amihez ők is csak a megöregedés árán' juthatnak hozzá.

Hosszan folytathatnánk még az öregkorhoz tapadó általánosító tévhiteket, előítéleteket. A kérdéskör lezárásaként idézzük még emlékezetünkbe azokat az öregséggel kapcsolatos hiedelmeket, amelyeket mint legismertebbeket Cicero sorol fel említett szép kis könyvében, aztán a tapasztalt idősebb Catóval sorra meg is cáfoltat. Íme azok az okok, amelyek miatt az öregség szájalomra méltónak, vagy éppen sötét rémnak tűnhetik fel:

- az öregség
- elvon a tevékenységtől,
- elgyöngíti a testet,
- majdnem minden gyönyörűségtől megfoszt és
- nincs messze a haláltól.

Ma is biztató és üdítő szellemi torna végigkövetni azokat a logikus gondolat-sorokat, amelyekkel Cato bebizonyítja, hogy ezek koholt, alaptalan hiedelmek. Mert az öregség legfeljebb bizonyos fajta tevékenységektől von el, s cserébe azokért ad is másfajtaikat. Ha igaz is, hogy a testet bizonyos mértékig legyöngíti, ez sem törvényszerű, mert mindig voltak és vannak erős és egészséges, aktív alkotó öregek, akik munkabírás, kitartás szempontjából sok fiattal kiállják a versenyt, nem is szólva az esetleges testi gyöngülésért cserébe kapott szellemi, gondolkodásbeli többletről. Az igaz, hogy bizonyos fajta gyönyöröktől gondosabban kell tartózkodniuk az öregeknek, mint a fiataloknak, de azért marad még gyönyörökre alkalom és terület. — A halál közelségének megfélemlítő hatásával szemben a halál megvetését ajánlja Cicero. Én ezt a „megvetés” fogalmat nem találok szerencsésnek, bár a megszokott magyar nyelvhasználatban is ismerős a „halált megvető bátorság” kifejezésben. Helyesebbnek, emberibb tartalmúnak érzem a halál gondolatával való *megbékélést, megbarátkozást*.

Nemrégem beszélgettem egy 74 éves nővel, aki úgy döntött, hogy élete hátralevő részét szeretetotthonban éli le. A halál kérdéseire is sor került közöttünk. Nekem nagyon imponált az, ahogyan ő kialakította a halál gondolatával való viszonyát, ami immár 57 év óta változatlan. Egy 17 éves korában elszenvedett, majdnem halálos kimenetelű szénmonoxidmérgezés után, hosszú órákig eszmé-

letlen volt. Eszméletre térés után szembesült életében először a halál gondolatával és kikerülhetetlen tényével. S akkor a halált, mint az élethez tartozó tény, az élet végső akkordját, *elfogadta*. A halállal kötött békéje 57 év óta zavartalanul működik, s ezek után bizonyára joggal hiszi, hogy az élet legnehezebb feladatai, az öregség és a halál tényének békés elfogadása már a jövőben sem fog neki gyötrő problémákat okozni. Azt hiszem, hogy az ő útjain járók öregsége a legszerencsésebbek közé tartozik.

Az öregség kétarcú realitása

Szólunk már arról, hogy a valóság tényeinél is fontosabb lehet a valóság *szubjektív átélésének a stílusa*. Már csak ezért sem lehet egysíkúan, túlságosan leegyszerűsítve megrajzolni az öregség állapotát. Mindenki olyan öreg, amilyennek érzi, pontosabban amilyennek *csinálja magát*. Azonos életkorban feltehetően hasonló genetikai örökség birtokában az egyik ember teljesen elhagyja magát, a másik összeroppanásnak, betegségnek, halálnak fricskát intve, küzdve, tevékenykedve biztosan emeli fejét az elborítással fenyegető ár fölé. Ez utóbbi magatartásba persze erősen belejátszik az a társadalmi milió is, amelyben az illető tartósan él. A közelmúltban alkalmam volt együtt látni ötvenéves érettségi találkozóra összegyűlt asszonysereget. Jó megfigyelő — akár süketen is — kiválogathatta volna közülük a 20—30 évet gondtalanabb-demokratikusabb-felszabadultabb társadalmi környezetben eltöltött, *fiatalosabb* öreg hölgyeket. S ugyanez érvényes egy másfajta társadalomban permanens gondban-szorongásban élő, illetőleg ugyanott, de felszabadultabb-merészebb koncepciójú kortársak esetében is. A genetikai örökség — mint már említettük — sokat jelent, de legalább ugyanannyit a társadalmi öröklés, a viselkedést meghatározó környezetben elsajátított magatartás-rendszer. Sok minden függ attól, hogy a gyermekkori emlékek előjele a szabadságé vagy az elnyomottságé volt. Hogy a serdülőkorban jelentkező kritikai érzékből éles és megbízható ítélőképesség, helyes önértéktudat és egészséges önkritika, vagy akadékoskodó, az élőfába is belekötő, összeférhetetlen természet alakult-e ki? Az ifjúkorra immár működésképpé fejlett judícium, önbizalommal megfogalmazott életcél követésére sarkall-e, vagy önteltséggé fajul? Hogy a felnőttkorban kialakított én-identitás hatékony magabiztosságot mozgat-e, vagy könnyen sebezhető merevséget? Mindez nem mindegy. Mint ahogy az sem mindegy, hogy valakiben a pozitív vagy negatív gondolkodás, beállítottság mechanizmusa, más szóval az optimizmus vagy a pesszimizmus felé hajlás vált-e uralkodó személyiségjeggyé.

Történelmi alakok, önmagukról valló alkotóművészek, filozófusok tudnak igazán meragadó képet festeni — saját portréikon keresztül — az öregségről. Ilyen Michelangelo döbbenetes önarcképe az *Utolsó ítélet* Szent Bertalanjában, s ilyenek Rembrandt öregkori önarcképei.

Az előbbi festett önarcképének megrendítő szonettbe foglalt párja:

*Csak csont vagyok ma már, aszú csontváz, nem ember.
Gyűrődöm, gyengülök, s minden csak gyötrelmem.
A dárdás halál már zörgetett nekem,
Ha nézem két karom, elborzadok szívemben.*

(Radnóti Miklós fordítása)

Michelangelo egész életében utálta az öregséget, ezért nem csoda, ha prózában is foglalkozott kérdésével: „Nehéz munkáim megtörték, kimerítettek, kifacsartak... Csontokkal, idegekkel teli bőrszákomban egy darázs zümmög, és egyik csatornámban három követ rejtegetek. Arcom madárijesztőhöz hasonlít, olyan vagyok, mint a szárazság idején kiaggatott rongyok a mezőkön, melyektől elijednek a hollók. Egyik fülemben pók mászkál, a másikban egész éjjel tücsök muzsikál. A hurutomtól se aludni, se horkolni nem tudok.” — Pedig még csak hatvanéves volt, és már életében világnagyság...

Nem kevésbé lehangoló az a jellemzés sem, amelyet *Shakespeare* ad az öregségről az *Ahogy tetszik*-ben, ahol az egyes életkorokat jellemzi:

*A végső jelenet,
mely a fura s gazdag mesét lezárja,
megint gyermekség, teljes feledés,
se fog, se szem, se iny: tönkremenés.*

(Szabó Lőrinc fordítása)

Az itt „tönkremenés”-nek fordított eredeti kifejezés: „sans everything”, vagyis a „minden nélküliség”.

S vegyünk még egy esetet Beauvoir gazdag példatárából: A. Gide 80 éves korában így ír: „A csudába, a lényeges az, hogy ne pillantsam meg magamat a tükörben, ne lássam ezeket a zacskós szemeket, ezt a beesett orcát, kihunytt tekintetet. Ijesztő vagyok és ez nagyon lehangol.” Majd panaszkodik a hajlott korról járó mindenféle apró bajról, amelyektől „oly nyomorult teremtménnyé válik az öreg ember.” „A szellemem úgyszólván sohasem képes elfordítani figyelmét testemről, nem tud megfelekedezni róla, s ez kimondhatatlanul akadályoz a munkámban.”

A XVII. századi spanyol költő, *Quevedo*, vagy *Baudelaire* szörnyű dokumentumai az öreg nő bennük élő képéről már idézhetetlen anyag.

Persze vannak kevésbé elborzasztó rajzok is, még mindig a negatív oldalon. Immár teljesen korunk embere *Léautaud*, francia kritikus és esszéíró, akit többször is idéz Beauvoir, minthogy egyik központi komplexusa az öregedés, az öregség, a halál. 70 éves korában így ír: „Mikor megöregszik az ember, hiúsági kérdést csinál belőle, hogy jó állapotban van, hogy karcsú, ruganyos, friss mozgású maradt, hogy semmit se változott az arcszíne, ép minden izülete, nyoma sincs rajta semmi — se testi, se szellemi — betegségnek, megrokkánásnak.” Majd, fél-év múlva: „Hetven és fél esztendő vagyok. Hiába érzem magam kitűnően, fájdalmasan belém hasít az öregség tudata, a halál gondolata. Látásom rendkívül megromlott... Nagyon szeretnék megint csak 50 esztendő lenni, de a jelenlegi érettségemmel, s időközben szerzett ismereteim birtokában.”

*

Minden olvasóm nyilván arra gondol, hogy mindez valóság ugyan, de csupán a valóság egyik oldala. *Szophoklész*, *Tiziano* és még annyi más nagy alkotó öreg egyetlen gerontológiai könyv példatárából sem hiányzik. De minket talán náluk is jobban érdekelnek olyan emberek, jelentősek és csak szűkebb körben ismertek, akik kortársaink voltak s részben ma is köztünk élő emberekként mutatnak szép, követendő példát a megöregedésre, a rettegés nélküli „halál árnyékában járásra”. A televízió felejthetetlen adásai alapján mindnyájan emlékeztünkben őrizzük *Dienes Valéria* és *Szentgyörgyi Albert* sugalmazó portréját. Lám, így is lehet megöregedni, sőt megvélni. De hadd köszönjem most meg néhány olyan öregünk példamutatását, akikkel az utóbbi időkben szeretetotthonokban ismerkedtem meg. Ők nem kerültek az imént említettekhez hasonlóan a közérdeklődés reflektorfényébe, életükben mégis rengeteg tanulság halmozódott fel mindenki számára, aki érintkezésbe kerül velük, s észreveszi emberi nagyságukat. Koruk szerint veszem őket sorra.

Szentmihályiné Szabó Mária 92. életévében immár tíz éve él a leányfalusi szeretetotthonban. Soha sem télen. Fő foglalkozása a levelezés. Van vagy tíz levelezőpartnere, külföldiek, hazaiak, s szakadatlanul jön és megy tőlük és hozzájuk a levél. Mária néni minden nap elvégzi a maga tornagyakorlatait, amelyeket a televízió alapján állított össze magának. Bár rossz a látása, mindennap sokat olvas. Rengeteg családi fényképe van, s azokat mindennap végignézi. Közöttük van az a fénykép is, amely — az ő szóhasználata szerint — „öröklakását” mutatja. A kékedti temető egyik szép síremlékét ábrázolja. Felírása szerint ott nyugszik 1961-ben meghalt férje, *dr. Szentmihályi Gyula* és felesége *Szabó Mária* született 1888-ban, meghalt... Bármelyik percben kész a halálra, de nem foglalkozik gondolatával. Egyszer s mindenkorra megbékélt vele. Addig pedig éli a maga gazdag belső életét, miközben ilyeneket mond: „Tudja, én valahogy még nem érzem magam öregnek. A látásom nem jó, de hiszen ezzel már negyven év óta bajom van. Azért még mindig olvasok és nézem a televíziót, mert amit nem látok, azt kiegészítem képzeletemmel meg ismereteimmel. Néha nem jutnak eszembe dolgok, nevek, de ez már évtizedekkel ezelőtt is megtörtént. Igaz, járni sem tudok már úgy, mint régen, s ez évben már hétszer el is estem, de azért a mozgást nem hagyom abba. Szépirodalmat már nem írok, pedig talán még tudnék.” Szobájában ott őrzi 17 kötetnyi írását, amelyek közül jónéhány több idegen nyelven is megjelent. Tőlük karnyújtásnyira várja megbékélten az élet befejező alkotását. „A napokban Kékeden jártam — mondja. Azt gondoltam, milyen jó lenne ott Kékeden meghalni. De látja, még visszajöttem. Nem az én dolgom, hogy mikor foglalom el az öröklakásomat...”

Balogh Berta néni elmúlt 87 éves. Negyven évig volt egy kis bakonyi falu postamestere. Férjhez nem ment soha, mert nem akarta feladni függetlenségét. Amikor aztán minden testvére, közeli rokona elhalt mellőle, szeretetotthonba költözött. „Írtam legalább ötven levelet — mondja —, így búcsúztam el mindenkitől. Személyesen nem mertem, mert félttem, hogy végigsírom az egész falut. Hát ahol negyven évig élt az ember. Nem nagyképűség, de mondom, hogy szerettek. Én is szerettem őket...” Berta néni most a tündérhegyi szeretetotthon legderűsebb, legvidámabb lakója. Soha nem fogy ki a tréfából. Hadd idézzek mondataiból néhányat: „Csak arra kérem a Jóistent, hogy a jókedvem ne hagyjon el... Az öregségről nem nagyon szeretek gondolkodni. Én nem is akarom elhinni, hogy 87 éves elmúltam már... Nagyon szeretem a tréfát, a játékot is.” S nevet hozzáz olyan melegen, olyan cinkosan, hogy megirigyli, aki hallja... „Én mindenkinek azt ajánlom, hogy ha csak teheti, menjen szeretetotthonba. Amikor egyedül voltam, megtörtént, hogy egy nap eljöttek talán tízen is, nem kell-e valami. De volt, amikor nagyon kellett volna valami, s akkor senki sem jött. Itt pedig mindig van valaki, aki segít.”

Nem sokkal halála előtt beszéltem utoljára Majorosné Paula néniel. 82. életévében volt akkor. Több fájdalmas betegség kinozta. Ágyát már nem tudta elhagyni, s csak valami egészen különös testtartásban tudott félig-meddig feküdni, félig üldögélni. Szelleme azonban teljesen friss volt. Minden nap elejétől végig elolvasta a Magyar Nemzetet, megfejtette vasárnapi keresztrejtvényeit, egyetlen földrajzi atlaszt használva segítségül. Évtizedekig nagy vidéki filharmóniai zenekarokban hegedűs volt, így életének központi élményévé vált a zene. Íme néhány sor vallomásaiból: „Dolgozni már nem tudok. Hegedülni sem tudok már. A hegedülés roppant fárasztó. Tartani a hegedűt, bal kézzel játszani, jobbal a vonót húzni már évek óta nem megy. De rengeteg muzsikát hallgatok. Sok mindent játszottam magam is, így vannak olyan zeneművek, amelyeknek minden taktusát tudom. Nagy élmény ugyanezeket kitűnő zenekarok előadásában újra hallani. A zene örök örömforrás... A rádióban komoly színdarabokat, nyelvművelő és egyéb ismeretterjesztő előadásokat hallgatok. Nemrégén én is kaptam egy arany nyelv díjat. A sportot is nagyon szeretem, s így a sporteseményeket állandóan figyelemmel kísérem... Borzasztóan szeretem a teniszt. Valamikor ifjúkoromban magam is műveltem. Meg a korcsolyát! A Regőczy—Sallay pár, meg a többiek. És a futballisták, a vívók! De a politikai életben is állandóan tájékozodom.”

Paula néni szobájának asztalán négy feketés teríték, pedig csak ketten laknak a szobában. Kérdésemre elmondja, hogy barátnői minden délután jönnek hozzá feketézni, amikor aztán hosszan elbeszélgetnek a világeseményekről, a rádió, és a televízió műsorokról. Mikor az iránt érdeklődöm, hogy milyen apró örömben lehet része egy nyolcvan éven felüli szeretetotthon lakónak, ezt mondja: „Hát nézze, én hívó embernek tartom magamat, és ugye egy hívó embernek a világon minden okozhat örömet. Mert ami nagyon rossz, annak is megvan az értelme. Nem tudom ugyan, hogy mi az értelme ennek, hogy nekem itt kell feküdnöm betegen másfél év óta. De talán ennek is van értelme... Istennel egy evangelizáció alkalmával találkoztam. Tíz napig tartott, minden áldott nap ott voltam. Isten ígéje mindig segítséget nyújt. Negyvenéves korom óta évtizedekig mindennap olvastam Bibliát. Ma már nem. De az ígék bennem élnek és tudom őket.”

A valóság másik — pozitív — oldaláról hadd idézzek még néhány mondatot a hetven éve felé közeledő Váry László nyugalmazott református lelkésztől, aki két amputált lábcsonttal került a Havas utcai szeretetotthonba. Mikor jól használható műlábakat kapott, átvette az otthon lakóinak lelkipápaságát. Mindenki örömmel vette szolgálatait. „Amíg az embernek ereje van ahhoz — mondja —, hogy szobaálljon felebarátaival, hogy egy-egy szavával vigasztalja őket, egy-egy simogatással kedves hangulatot hozzon bennük létre, addig nincs magány és nincs elhagyatottság. A vallásosságot úgy kell terjeszteni, hogy vidám lélekkel forgunk az emberek között. Az embernek nemcsak szavaival, hanem egész életével, magatartásával kell hirdetni az ígét... Lám, én sportember voltam. Egész életemben futballoztam is, birkóztam is, kerékpároztam is. Kerékpáron bejártam az egész országot. Amikor a lábaimat elvesztettem, arra gondoltam, hogy mozogtam én már eleget életemben, öt, hat vagy akár tíz ember helyett is. Most már nyugtom lesz. Én rengeteget éltem, s most már a nyugalom és a pihenés szinte jutalom számomra... A halálról annyit, hogy ez az élet törvényszerű következménye. Ha születünk, meg kell halni. Ez Isten rendelése, és ez alól senki

élő nem kivétel. A halál utáni életet nem színezem ki magamban... Bár úgy veszem, hogy az értelmet Isten adta nekünk, hogy felfedezhessük, amit csak fel lehet fedezni emberi ésszel. De van egy bizonyos határ, amin az emberi ész nem tud túljutni. És én itt leteszem az ész fegyvereit és felveszem a hit szárnyait, ha tovább akarok jutni az Istenhez."

Az öregség optimalizálása

Az utóbbi példák közös tanulsága: *érdemes és lehet is meghosszabbítani a tartalmas emberi életet*. A cikkünkben említett esetek arra is adnak némi útbaigazítást, hogy milyen módszerekkel, hogyan. Az ellenpéldák is tanulságosak. Most — befejezésül — megkísérlem összefogni azokat a módszereket, amelyek következetes alkalmazásával nemcsak viszonylag elviselehető, hanem sok örömlélmény számára is nyitott lehet a hosszú élet kényszerű velejárója, az öregedés, az öregség.

Az ábécé első betűje a *testi, fizikai, biológiai, idegrendszeri erőnlét* szorgalmas gondozása. Ennek legjobb módszere az aktivitás, a serény tevékenység, a létfontosságú szervek funkciójának gyakorlása. *A világért se abbahagyni, ami konzerválónak, frissítőnek, vitalitást fokozónak bizonyult*. De nem szabad idegenkedni új tevékenységektől sem, leltlégyenek azok a legkülönbözőbbek. Apósom, nyugdíjba kerülvén, íróasztal mellől vidéki életbe cseppenve nemcsak a vízholdás és fagyás feladatát vállalta magára, hanem mindenféle ház körül adódó tevékenységbe is beleokóztolt. Olyanokba, amilyenekkel hosszú évtizedekig sohasem foglalkozott. Bátor próbálgatással kell megbirkózni az adódó új tevékenységfeladatokkal. Ilyes Gyula a „naptartalmasító munka” regeneráló erejéről beszél. *Áprily* tétlen napok után üresen érkezett csilléről, elvesztett napokról beszélt. Nem bolondság, amit a latin mondás ajánl: *Nulla dies sine linea*, vagyis egyetlen nap se múljon el valami vonalhúzás — tevékenység — nélkül. A tétlenség nemcsak a fiatal korban az ördög párnája, hanem öregkorban is a betegség, a halál hívogatása. Tevékenység hát, a halál pillanatáig! Munkás, vidám öregség mindvégig! Aki elfogadja a betegséget, tartósan, véglegesen az is maradhat. A passzív ember szabad prédája a gondnak. Ha az öreg embernek volt valami kedvtelése, hobbjja, világért se hagyja abba. Ha nem volt, nézzen utána, hogy nincs-e lehetőség valami olyan szórakozásféle beiktatására az életébe, amely betöltheti üres óráit.

Az *érzelmi élet frissen tartása*, az emberi kapcsolatok táplálása az előbbiekhöz hasonlóan fontos. Különösen az örömlélményekre való nyitottságot, készséget kell nagyon gondosan, céltudatosan őrizni. A másik iránti érdeklődés zsilipjeinek lezárulásába nem szabad beletörődni, vagy belenyugodni abba, hogy a régi, kedves kapcsolatok megszűntek, újak teremtése úgyszólván reménytelen. Nem reménytelen. Szeretothonokban is születnek idős emberek között igazi barátságok, halálig tartó, éltető szolidaritások. A leányfalusi szeretothon két idős lakóját a muzikálás kapcsolja össze. Énekelnek, s egyikük hegedül is. Az intézeti énekkar oszlopos tagjai. Soha semmi összetűzés nincs közöttük, s roppant nehéz lenne nekik egymás *barátsága* nélkül élni.

A *szellemi aktivitás, az érdeklődés ébren tartása* nélkülözhetetlen vitamin. Gyakori, hogy az extenzív érdeklődést *elmélyülőbb gondolkodás*, filozofálgatás váltja fel. Ismerek olyan intézeti gondozottat, aki a népi bölcsességek, a szállóigék gyűjtésében találja meg a megnyugvást. Szinte minden helyzetben kibugyan belőle egy-egy találó idézet, közmondás. Mások annyi verset tudnak, hogy szinte mindenre tudnak valami odavágó kádenciát. Vannak, akik nem tudnak betelni a zenehallgatással. Ismét mások a tartalmas beszélgetést, a legkülönfélébb kérdések megbeszélését állítják életük középpontjába. Intézeti közösségekben igen jól beválhat bizonyos meghatározott tematikájú idézetgyűjtés az olvasmányokból. Jó témaként kínálkozik az öregség is, akárcsak az egészséges életmód kérdése. Sokan szívesen gyűjtögetik a kongruens bibliai helyeket. Vannak, akik szívesen hallgatják mások felolvasásait vagy maguk vállalják a felolvasás feladatát. Minden idős embernek érdemes lenne megpróbálni gyermek- ifjúkori és felnőtt éveinek, emlékeinek a leírását. Micsoda gazdag emlékiratgyűjteményt lehetne összeállítani évtizedek alatt egy-egy szeretothonban! Házi műsoros esteken milyen színessé tehetnék ezek az összejöveteleket!

Önismereti, emberismereti foglalkozások is nagymértékben tehetnék tartalmasabbá az idős emberek kényszerű együttélését. Ma már egyre terjed a kis lét-

számú csoportok önismereti foglalkozásának módszere. Felvetett témák megbeszélése keretében, az ottani közösségi viselkedés lehetőségei között egészen új szintű, meglepő feltáró erejű önismereti-emberismereti gazdagodás valósulhat meg, ami aztán viselkedésmódosítási elhatározásoknak lehet a kiindulópontja. A csoportfoglalkozások közben a magunk elé és mások elé tartott *tükör* döntően fontos tulajdonságokra döbbsenhet rá. Nem szabad lekicsinyelni lehetőségeit. Egészen biztos, hogy segítséget nyújt az „öregedés illetmánának” magasabb szintre emeléséhez.

A legmagasabb érték kategóriák tudatos tiszteletének rendkívüli jelentősége lehet az öregedés optimalizálása terén. Az igaznak, a jónak, a szépek — a tudományok, az erkölcsnek, a művészeteknek — a tanulmányozása, tisztelete és művelése a gondolkodását beszűkíteni nem engedő öregember számára kimeríthetetlen öröm- és kielégülés-forrást jelent.

S hadd emeljek most ki egyet a nagy szellemi-lelki értékek közül, amelynek kiemelkedő fontosságáról, gyógyító és megbékéltető szerepéről valamennyi egyházi szeretetotthonban közvetlenül is meggyőződtem. Tapasztaltam, hogy az ilyen intézetekbe hitlélmények nélkül bekerült öregeket is *meგრადják a vallás, a hit átélt élményei, hatékony munkájának élő példái*. Egy nyolcvanéves otthonlakó nő szavai feltételezhetően nagy általánosságban érvényesek: „Olyan nagy dolog az, hogy hitközösségben élünk! Nincs talán ennél nagyobb öröm: közösségben élni, és a mindennapot a reggeli áhítattal kezdeni. Én még senkitől sem hallottam, hogy nem, én nem megyek. De azt hallottam, hogy sajnálom, hogy nem lehettem ott, betegség vagy más elfoglaltság miatt.”

Az öregember számára legfontosabb a jó közérzet. Az eddig elmondottak mind arra is jók, hogy biztosítsák ezt a harmóniát, a kiegyensúlyozottságot. De van egy átfogó pszichológiai javaslat is, amely nagyon megkönnyíti elérését. Ez a pozitív gondolkodás készségének a megszerzése, és folytonos gyakorlása. Aki gyakran, következetesen igyekszik mindenben a szépet és a jót felismerni, ha csenevész csíraformában is, az bizakodóvá, elégedetté, a kevésnek is örülni tudóvá válik. Ennél megbízhatóbban működő pszichológiai módszert alig ajánlhatunk.

S most, hogy idáig jutottam, rajtakapom magam azon, amin már annyiszor. Befejezésül kínáló gondolataimat legnagyobb és legmagyarabb filozófáló költőnk, a „gyalog, legfeljebb ha omnibuszon” járó szent öregünk, Arany János szavaival tudom legtalálóbban kifejezni. Hadd forduljak most is hozzá, s hadd írjam ide teljes egészében azt a költeményt, amelyet legszívesebben minden öregedő és öreg ember tarsolyába beletennék, minden öregotthon falára kifüggesztenék:

MINDVÉGIG

A lantot, a lantot
Szorítsd kebeledhez
Ha jó a halál;
Ujjod valamíg azt
Pengetheti: vigaszt
Bús elme talál.

Bár a szerelem s bor
Ereidben nem forr:
Ne tedd le azért;
Hát nincs örömed, hát
Nincs bánat, amit rád
Balsors keze mért?...

Hisz' szép ez az élet
Fogytig, ha kíméled
Azt, ami maradt;
Csak az ősz fordultán,
Leveleid hulltán
Ne kívánj nyarat.

Bár füstbe reményeid, —
S egeden felényit
Sincs már fel a nap:
Ami derűs, élvezd,
Borúját meg széleszd;
Légy te vidorabb.

S ne hidd, hogy a lantnak
Ereje meglankadt:
Csak hangköre más;
Ezzel ha elégszel,
Még várhat elégszer
Dalban vidulás.

Tárgy künn, s tenmagadban —
És érzelem, az van,
Mig dobban a szív;
S új eszme, ha pezsdiül,
Ne vonakodj restül
Mikor a lant hív.

Van hallgatód? nincsen?
Te mondd, ahogy Isten
Adta mondanod,
Bár pusztá kopáron
— Mint tücsöké nyáron —
Vész is ki dalod.

Minden valamire való életet leélt embernek van — vagy lehet — valamiféle lantja. Ki-ki ezt szorítsa kebeléhez, mindvégig. S igyekezzék követni a legszentebb életcél: „ember lenni mindig, minden körülményben.” Az öregségben is. És a halálban is.

Bibliográfiailag ajánlás: **Bíró István:** A geriátria aktuális problémái. — Az orvostudomány aktuális problémái sorozat 27. kötetében, Medicina, 1977. 5–40. oldal. **Haranghy László:** (szerkesztő) A gerontológia elméleti és klinikai kérdései. Medicina, 1959. **Harsányi István:** Pszichológiai vezérfonal református szeretetotthonok öreggondozó munkájához. 169 oldal. Jegyzet, Debrecen, 1977. **Newton, Kathleen:** Geriatric nursing, St. Louis The C. V. Mosby Company, 1954.

KIPKE TAMÁS

„Egyre sötétebb alagút...”?

Az öregekről

„Az öregek az emberiség egyik törzse. Száműzöttek. Nem bűnösök ugyan, de nem is ártatlanok: az évek múlásával hibát hibára halmoznak, ezért száműzik őket a társadalomból. Helyükön maradhatnak, de kirekesztik őket az emberek közül.. (Szántó Miklós: Száműzöttek »Egy VI. osztályos tanuló dolgozata« — Magyar Nemzet, 1977.)

Lehangoló kép. A „VI. osztályos tanuló” persze aligha véletlenül látja így az öregek helyzetét. Vélekedésének — mint általában az emberi megnyilvánulásoknak — feltétlenül van bizonyos társadalmi meghatározottsága is. — Lehetséges, hogy ilyen felfogás él a köztudatban az öregségről?

Az öregek helyzete és a társadalom tudatában róluk élő kép között szoros kapcsolat, kölcsönhatás áll fenn. Az éhhalál ellen küzdő primitív néptörzsek gyöngülő véneiket évente fölküldték a megrázandó fára. Aki nem bírt kapaszkodni, leesett, azt tehetetlennek, öregnek, életre nem valónak tekintették — és ünnepélyes szertartások közepette kitessékelték az életből. Mennyire más az Öszövétség szelleme! „Az ősz ember előtt kelj fel, és vén orcáját becsüld meg” — int Mózes (Szám 19,32). Emlékezzünk: kevés eltehetetlenedett aggal találkozunk ezeken a lapokon. Az öregek a Bibliában bölcsök, hosszú életük végén, erejük teljében, hirtelen halnak meg. — Ilyennek látták, ilyennek akarták látni az öreg embert. Amint az emberről vallott felfogásuk is merőben más volt, mint a XX. századé.

Az elmúlt (mondjuk!) száz év rendkívül gyors tudományos és technikai fejlődése, a termelés körülményeinek, az élet kereteinek igen nagyfokú és hirtelen átalakulása — amit a filozófia csak késve tud integrálni és a köztudatba betáplálni — az emberkép komoly torzulásához vezetett. Az ember mint termelő- és vásárlóerő háttérbe szorította a köztudatban az ember más fontos, esetleg jóval fontosabb dimenzióit. S az öregek csökkenő alkalmazkodóképességük, fogyó erejük miatt éppen mint termelőerők kezdenek elértéktelenedni. A tudományok, technológiák gyorsuló fejlődése miatt tudásuk, tapasztalatuk is egyre kevésbé használható — a termelésben. Hogy az élet más területein? — Ez a kérdés sokszor föl se vetődik.

Érdekes vizsgálatról számol bé Hun Nándor: *Bevezetés a szociális gerontológiába* (Medicina, 1978) című, az öregség problematikáját majdnem minden oldaláról megközelítő kitűnő könyvében. Huszonkilenc fogalompart tartalmazó kérdőívet töltetett ki a szerző nyolcadik osztályos tanulókkal, egészségügyi szakiskolásokkal, ideg-elmeosztályi ápolókkal, klinikai ápolónővérekkel és szociális otthonban dolgozó nővérekkel. A kérdések az öregek intellektuális tulajdonságaira, emberi kapcsolataikra, életvezetésükre, érzelmi életükre és egészségi állapotukra vonatkoztak. A válaszok átlaga azt mutatta, hogy a megkérdezetteknek csupán 1/5-e értékelte pozitívan az öreg embert; ugyanennyien határozatlanok; 3/5-ük pedig kimondottan negatív képet nyújtott az idős nemzedékről.

Az öregekről, az öregségről meglehetősen kedvezőtlen, vagy legalábbis igen ellentmondásos kép él a köztudatban. Ez a tény természetesen rossz hatással van magukra az öregekre, önértékelésükre, tiltakozást válthat ki belőlük az öregedés elfogadásával szemben; sértettséget, agressziót a fiatalabbakkal szemben; vagy depressziót.

„Mikor lesz valaki emberből öreg?” Nem az évek száma a döntő, vannak hosszú kort megélték, megtartva erejüket, és őket idős embereknek nevezik és tisztelik...” (Szántó Miklós: Száműzöttek...)

A gerontológia, az öregekkel és az öregedéssel foglalkozó tudomány egyik alapvető megállapítása, hogy az embernek tulajdonképpen háromféle életkora van. A *kronológiai* életkort az évek száma, a *biológiai*t a szervezet állapota határozza meg. A *pszichológiai* életkor mértéke pedig, hogy milyen öregnek érzi magát az ember.

A biológiai öregedést a genetikusok úgy magyarázzák, hogy az idő előrehaladtával az adott fajnak megfelelően működésbe lép a már eleve meglévő „öregedés génje”. Ez határozza meg a faj várható élettartamát. Hayfick szerint az ember „genetikai órája” 80—90 év táján „jár le”. Más genetikai elképzelés szerint az életünket belülről szabályozó genetikai programban kódolási zavarok lépnek fel, így téves információk érkezik a fehérjék és aminosavak felé, a DNS-hez és az RNS-hez, amiből kisebb-nagyobb zavarok keletkezhetnek. Ha ezek bizonyos minőségi és mennyiségi szintet elérnek, nyilvánvalóvá lesz az öregedés.

E belső tényezők természetesen külsőkkel (életmód, táplálkozás, szenvedélyek, betegségek, stb.) együtt határozzák meg a biológiai öregedés ütemét. A pszichológiai életkort nem az dönti el, valaki mennyi idősnek *mondja*, (szeretné érezni) magát, hanem hogy valóban mennyi idősnek *érzi* magát. A pszichés öregedést ugyanígy semmi sem siettetni jobban, mint a dühödtt küzdelem az öregedés ellen.

Vissza-visszatérő kérdése volt a gerontológiának, illetve a problematikának már jóval a tudomány kialakulása előtt: az öregség betegség-e vagy természetes állapot? Korányi Sándor klasszikus megállapítása mindenesetre ma is helytálló: Az öregség alapvető, lényeges jelensége a szervezet alkalmazkodási képességének csökkenése.

— Az öregséget magában nem tekintjük betegségnek — mondja dr. Lengyel Éva, a SOTE Gerontológia Kutató Központ főorvosa —, annak ellenére, hogy idős korban sok a beteg és nagyon kevés az *egészséges* ember. Klinikai módszerekkel vizsgáltuk magukat egészségesnek tartó, önmagukat ellátni képes, teljes életet élő öregek csoportját. A felmérés bár nem reprezentatív, de érdekes eredménye: csak 30 százalékuk volt a vizsgálatok tanúsága szerint is egészséges, a többieknél egy vagy több jól felismerhető betegséget, gyógyítható, egyensúlyban tartható elváltozást találtunk.

— Az idős emberek szervezete *eltér* a felnőtt emberétől: nemcsak kórosan, fiziológiailag is — folytatja a főorvos —. Bizonyos működések megszűnnek; más szabályok vonatkoznak rá, életmódjára, teljesítményére, terhelhetőségére. Mi ezeket a *különbségeket* kutatjuk. Tízéves folyamatos vizsgálati anyagunk van az említett öregek egészséges 30 százalékáról. Az eredmények feldolgozása után a gyakorlati teendőket szeretnénk kijelölni: hogyan érhető el, hogy mindjobban meghosszabbítsuk az öregség aktív, egyensúlyi időszakát.

„Az emberi öregedés maga hosszantartó, igen bonyolult folyamat, mely már jóval az öregkor bekövetkezése előtt megkezdődik” (Hun: im.), s amelynek jellegét, lefolyását az egyén előző életszakasza nagymértékben meghatározza.

„Az öregek, mint általában a száműzöttek, vad terveket kovácsolnak és álmodoznak arról, hogy kegyelmet kapnak, vagy erővel térnek vissza, és idős emberek lesznek ők is, akiket mindenki tisztel.” (Szántó Miklós: im.)

A „száműzöttek” tábora egyre nagyobb világszerte. Az öregség kérdését mai formájában a kitolódott emberi életkor vetette fel. Súlyos társadalmi problémává az európai, illetve a fejlett civilizációjú államokban vált, ahol a születések szá-

mának csökkenésével az öregek relatív száma, népességben belüli aránya is megnövekedett. Ez a társadalom előregedését — az ezt szemléltető „korfa” erőteljes kilombosodását jelenti: a lombozatot pedig a törzsnek kell tartania, táplálnia.

A 60 éven felüli lakosság száma Magyarországon így alakult: 1870-ben 256 ezer, a népesség 5,1%-a volt. 1900-ban 514 ezer (7,5%); 1949-ben 1073 ezer (11,6%); 1970-ben 1760 ezer (17%); 1976-ban pedig már 1922 ezer (18,2%) (Cseh-Szombathy László: Adatok Magyarország legidősebb lakóiról — Élet és Tudomány, 1977. december 2.).

Az öregség definíciója — mint már utaltunk rá — meglehetősen problematikus. Ma Magyarországon a születéskor várható élettartam a férfiaknál 66,9, a nőknél 72,6 év — 1930-ban ezzel szemben 48,7, illetve 51 év volt. Tekintsük most a nyugdíjkorhatár fölötti népességet (nők 55, férfiak 60 éves kortól) — őket vizsgálta a KSH 1969-es széles körű feimérésében (Statistikai Időszaki Közlemények, 1972. 249. kötet). Családi állapotukat tekintve a nyugdíjas korú férfiak 84, a nők 50 százaléka házas. A nők 42 százaléka özvegy — a statisztika szerint a nők 5,7 évvel élnek túl általában a férfiakat, asszonyok a férjüket.

A tíz éve vizsgált népesség iskolai végzettségére az 5—6 elemi, illetve egy-két polgári osztály volt jellemző (54%). 3—4 polgárit végzett 8; gimnáziumot, kereskedelmi iskolát, vagy tanítóképzőt 3; főiskolát és egyetemet 2%. Érdekes képet mutat a nyugdíjkorhatárt betöltött öregek aktivitása:

	férfi %	nő %	össz. %
aktív kereső	21	9	14
saját jogú nyd.	74	29	46
özvegyi nyd.	0	18	11
eltartott	5	44	29

A még aktív keresők nagy része mg. tsz-tag — ők ugyanis csak 65, illetve a nők 60 éves kortól voltak nyugdíj jogosultak (1980-tól a nyugdíjkorhatár náluk is 60—55 év lesz.) A még aktív keresők további 37 százaléka nem rendelkezett a nyugdíjhoz minimálisan szükséges 10 év szolgálati idővel. A nyugdíjkorhatár fölöttiek nem kis hányadának 1969-ben semmiféle jövedelme nem volt. Ők eltartottak. 84 százalékukat a család, 9 százalékot „különféle eltartó”, 3 százalékukat állami, tanácsi szerv tartja el. *1 százalékukat senki.* Ezek szerint azért mégis azok a családok és felnőtt gyerekek vannak többségben, akiket nem kell bírói úton kötelezni szüleik, rokonaik eltartására. De vajon kik alkotják azt az 1 százalékot?

A nagyszámú eltartott nő közül legtöbb korábban is eltartott, azaz háziasszony volt. Az eltartott férfiak több mint négyötöde ugyanakkor folytatott keresőtevékenységet, jórészt fizikai munkát: családi gazdaságban, vállalkozásban — így nem nyugdíj jogosult.

A nyugdíjas korúak közül az értelmiségiek anyagi helyzete a legjobb, s a mezőgazdasági fizikai dolgozóké a legrosszabb. Az egyes csoportokon belül persze igen távol eső szélső értékek vannak és nagy a szóródás is. Az egyes személyek tényleges anyagi helyzete persze a jövedelmen túl a gyerekek, rokonok támogatásától is jelentős mértékben függ. A nyugdíjas korúak 40—45 százalékuk lehet nehéz anyagi helyzetben — ez derült ki abból a kérdésből, hogy mikor vettek (kaptak) utoljára télikabátot. A felmérés készítői abból indultak ki, hogy tíz évenként vesz az ember általában kabátot. Aki ennél jóval korábban vásárolt (kapott), az feltehetően nincs jó anyagi helyzetben. Finomították ezt a fajta vizsgálódást azzal, hogy kérdezték a legutóbbi öltözet ruha-, illetve cipővásárlás időpontját is. Következtetésük: „A használt mutatók alapján, igen durva megközelítéssel az lehet mondani, hogy a megvizsgált nyugdíjkorhatár feletti népességnek körülbelül a fele élhet olyan anyagi körülmények között, amelyeket a társadalmunkban elfogadhatónak ítélt szintnél rosszabbnak kell tekinteni” (Statistikai Időszaki Közlemények, 1972. 249. kötet).

Az idézett felmérés óta eltelt 9 év alatt jelentős szociálpolitikai erőfeszítések történtek. Gondoljunk csak az 1971 óta évenként automatikusan 2 százalékkal emelkedő nyugdíjakra, vagy a tavalyi év végén napvilágot látott rendeletre a legalacsonyabb nyugdíjak rendezéséről. A nyugdíjakra fordított összeg 1978-ban meghaladta a 40 milliárd forintot.

De még mindig háromszázezren nem jogosultak nyugdíjra; a fogyasztói ár-színvonal emelkedése általában meghaladja a 2 százalékot, s tovább nő a nyugdíjasok száma — relatíve is.

„Az öregek már csak egymás között élnek, a hasonló számú-zóttekkel együtt. Az öregek nem beszélgetnek, nem közölnek már jelentős információkat semmiről... Nincsenek azért teljesen elszigetelve az emberektől. Táplálékot vesznek fel, járkálnak az utcákon, bár keveset, lassan és céltalanul...” (Szántó Miklós im.)

Szociális otthon. Vagy hatvan éve üdüléppételekből alakították szeretetházzá. Amikor az 50-es évek elején a fővárosi otthonokat vidékre telepítették, ezek az épületek is más, „fontosabb” rendeltetést kaptak. 58 táján kezdődött az újjászervezés, a megürült épületekbe újra öregek kerültek. — Nagy a zsúfoltság ma is.

Hall-szerű nagyméretű helyiség. Asztalok, körülöttük fotelok. Öregek üldögélnek. Tizenháromat számolok meg. Néznek maguk elé, egyikük botjával piszkálgatja a szőnyeg rojtjait. Csak ketten beszélgetnek. A többiek hallgatva kibámulnak az ablakon, valahova a hőésésbe. Egyikük erős szemüveget visel: látja-e vajon a dombhajlatot a behavazott fákkal? Egyáltalán mit lát, amikor kinéz az ablakon?

Illyés Gyula hasonlata a *Kháron ladikj*-ban: mint egy vasútállomás váróterme. Az utasok indulásra várnak. Ki-kinéznek az ablakon... — A hallból két folyosó ágazik ki. Az egyik oldalról nyílnak a szobák (bennük 7—7 ágy), a szemközti falnál a beépített keskeny, magas szekrények sora. Rajtuk nagy lakat, és praktikus fémkeret a névcédulának. Úgy kialakítva, hogy a név könnyen kivethető legyen — ha már nem aktuális.

Könnyűcsontú, apró öregember támoilog a folyosókon.

— Szédül, Juhász bácsi? — szól utána rutinszerű kedvességgel a fiatal nővér.

— Menjen be a szobába és feküdjön le! Megint nem vette be a gyógyszer? A másik nővér kilép egy szobából és karonfogva bekíséri az öreget.

A szociális otthon — utolsó állomás. A halál előszobája. Ezt mindenki tudja, az öregek leginkább. Nem csoda, hogy sajátosan nyomasztó légkör uralkodik mindenütt.

— Ami talán legfontosabb volna, a tevékenység, azt nem tudjuk megoldani — mondja az otthon orvosa —. Jobbára olyan lehanyagolt egészségi állapotban kerülnek be az öregek, hogy a könnyebb házimunkára sem volnának képesek. A speciális széles körű foglalkoztatás megszervezésére pedig se hely, se anyagi lehetőség, se átgondolt koncepció. Ki is alakul az emberekben egyfajta, amolyan *eltartott-mentalitás* — „ez nekem jó!” Ugyanakkor van, aki kijár a presszóba mosogatni. De az igény is kihal sokukból; a legtöbben ülnek mély depresszióban — félelmetes látvány, de nekik talán nem is telik olyan rosszul az idő... Tavaly a bejövők átlagéletkora 79,8 év volt.

— Igyekszünk nem szigorú életrendet tartani, ne érezzék magukat kiskorúaknak — folytatja az orvos —. Próbáljuk megőrizni emberi szabadságukat. Nagyon nehéz. A beilleszkedés, az alkalmazkodás stresszét ugyanis sokan éppen az „eltartott”, a „gondozott” fölvevő magatartás-formájával próbálják feloldani. Rengeteg frusztrációt szenvednek a zsúfoltság miatt. Akinek valamikor volt egy szobája, vagy mondjuk kétszobás lakása, az most egy ágy és éjjeliszekrény területére kénytelen szűkíteni az életterét.

A proxémika tudománya az ember térigényét kutatja. Az emberl láthatatlan, de mérhető terjedelmű „burkok” veszik körül: a bizalmas közelségtől a nyilvános távolságig. Mindennapi tapasztalatunk az a kellemetlen érzés, hogy a zsúfolt járművön a tarkónkon érezzük egy idegen leheletét. Képzeljük el ezt állandóan — mindhalálíg. Dr. Sikó Zsuzsa ír erről a szociális otthonok esetében (Szociális Gondoskodás 1977/3). „Az embert igenis elnyomortja, ha szűk térben kénytelen élni. A személyes szférájában kiszolgáltatott ember akarata ellenére olyan kapcsolatok, olyan érzelmi és viselkedési megnyilvánulások rabja lesz, amelyek erős stresszhatásokat okoznak... Szociális otthonainkban a MOTI előírásai szerint egy gondozási egység alapterületi igénye 17,35 m²/ágy lenne... Kamaraerdőn ... egy személyre 3,29 m² alapterület jut — erre a területre beszorulva ágyaik támaszpontján töltik napjaik javarészét ... hasonlóan az ország minden szociális otthonának lakóihoz.”

Magyarországon közel 30 ezer ember él szociális otthonban. Legalább 3 és félezen várják, hogy bejuthassanak.

A szociális otthon szükséges rossz — mondja nem egy gerontológus —, az öregek 95 százaléka azonban nem ott él.

Отthon: családdal, házastárral vagy egyedül. Az ő gondozásuk családi és társadalmi feladat. A 60-as évek közepétől kibontakozó területi (házi) szociális gondozás lényege, hogy szándékosan csak annyi segítséget nyújtson, amennyi éppen szükséges: az időse ember aktivitását fenntartandó. Főfoglalkozású gondozónők irányításával minden segítőkész ember bekapcsolódhat ebbe a munkába. Végül is minden ötödik magyar ember nyugdíjas korú. Ha ma még nem is de holnap talán már több-kevesebb segítségre szorul.

V. I-né a Szeréna úton lakik. Másfél szobás földszinti lakásban — egyedül. Rend, tisztaság, öreg tárgyak és bútorok a zsúfolt szobákban. Három zár a bejáratú ajtón. Kétszáz méteren vittem csomagját a meredek úton. Ezalatt megtudtam: két fia volt, egyikük 1938-ban, másikuk 43-ban halt meg. Férje pedig két éve — érszükülete volt, amputálták mindkét lábát. Évekig élt úgy, állandó ápolásra szorulva. Az asszony is beteg. Lassan, nehezen, bottal jár — inkább botorkál. A járdaszigetről átjönnie az úton kész hazárdjáték: alig ér az úttest közepére már zöldet jelez a lámpa az autóknak. Szemben a házzal zöldeséges pavilon. Ő mégis elbotorkál, elutazgat a Széna térre: ott olcsóbb. Nyugdíja alig éri el az 1000 forintot...

G. Mihály egyedül él egy tanyán Lajosmizse környékén. Közel van már a 70-hez. Világéletében napszámba járt. Eljár most is, bár nem szorulna rá, rendszeres szociális segílyt kap. Az ő igényeivel abból még marad is. Mégis elmegy. Egész délelőtt dolgozik — egy tányér levesért. Istállót takarít, állatokat gondozgat: olcsó, hát hívják sokfelé.

— Mindig egyedül élt — mondja a gondozónő, akivel G. Mihályt a tanyáján keressük. Idefelé jövet az autóból láttuk, amint baktat hazafelé. Nemsokára ideér. — Aztán pár éve egy alkoholista nő költözött hozzá, aki minden pénzét elvette, elitta. Nemrég halt meg a nő. Most hiányzik neki nagyon...

— Elhunyt — mondja megérkezve, hallván miről beszél a gondozónő —. Hát mit csináljunk... Meg kell szokni.

Tavaly rendkívüli segílyt kapott, hogy megcsináltathassa a ház rogyadozó tezejét. Idén újra kért, a gondozónő hiába mondta többször is, hogy csak két évenként kaphat. Most is ezzel nyaggatja. Miközben segít is a gondozónőnek, aki rögtön fogta a seprűt és takarítani kezdett, valami kis rendet rakni a földpadlós szobában. A férfi nem tud napirendre térni a meg nem kapott segíly fölött. Láthatóan gyanakszik...

„Az öregek folyton éhesek, de nem tudnak enni, folyton álmosak, de nem tudnak aludni... Az öregeknek idővel sok ügyetlen keze nő, amelyekkel leejtik vagy lesodorják a tárgyakat. Rosszul látnak, a csontjaikból kifogy a mész, ezért járásuk bizonytalan és imbolygó...” (Szántó Miklós: im.)

Nemcsak éveket kell adni az életnek, hanem életet az éveknél — vezérelve ez a szociális gondoskodásnak és a gerontológiának egyaránt. S ez kell, hogy vezérelje az öregedő embert is. — Nélküle ugyanis hiába fáradozik bárki is e cél érdekében.

Az emberek többségének nincs bátorsága szembenézni az öregséggel. Pedig az öregség mindenkire vár. Persze érthető a félelem az ismeretlentől...

Helyes, ha az ember készül: igyekszik megismerni a testi és lelki állapotában valamint társadalmi helyzetében várható változásokat. Az öregkorra való felkészülés során az embernek azt kell megtanulnia: mi az ő teendője, hogy ez az életszakasz minél elviselhetőbb, könnyebb, sőt örömtelibb legyen. A felkészülés lényegében azt jelenti, hogy az ember eltervezi majdani életformáját, igyekszik megszervezni elfoglaltságait. Életfontosságú, hogy az embernek céljai, vágyai legyenek. A nyugdíjazás cezúrárt jelent az életben. Sokak számára pedig kimondottan nagy megrázkodtatást. Egyes vizsgálatok szerint azok az emberek roppannak össze nyugdíjba kerülve, akik egysíkúak. Akik a munkából (vagy csak a dolgozó életformából, ritmusból?) kiesve nem tudnak mit kezdeni idejükkel, energiáikkal, önmagukkal.

Az öregség nem függeléke az emberi életnek: velejárója, szerves része, kiteljesítője. Ha így nézzük, a nyugdíjaskorra, az öregségre való felkészülés nem más, mint önmagunk további gazdagítása. A sivár életet viszont nehéz öregén kiteljesíteni. . .

Az öregek — mint utaltunk rá: igen széles, heterogén társadalmi réteg — több kevesebb segítségre szorulnak. Ahogy a gyerekek és az erejük teljében levő felnőttek is olykor. Nem indokolt tehát, ha az öregeit eltartó, nekik emberhez méltó körülményeket teremtő — azaz kötelességét teljesítő! — társadalom az irgalmas szamaritánus pózában tömjénezi magát. A nyugdíj emelkedő összegéről is jó, ha tudjuk: minden nyugdíjas életének produktív szakaszában (közvetve vagy közvetlenül) olyan többletet termel, amelynek reális értékéből 103 éves koráig élhet (Vukovics I. — Demográfia 1967/3—4).

Tökéletesítésre: fejlesztésre és átprofilizálásra szorul a szociális gondoskodás intézményrendszere — állapítják meg a téma avatott szakemberei. Az általános szociális otthonok helyett — amik laikus kezdeményezésből, a szeretetházak intézményeiből alakultak ki — egyre inkább betegotthonok szükségesek. Hiszen a mai szociális otthonokat egyre inkább állandó ápolást, felügyeletet igénylő betegek töltik meg zsúfolásig. Az önálló életvitelre képes idősök jobb ellátásához eyebekek között nyugdíjsházakra, a területi gondozás egyre szélesebbre terjesztésére, kórházi krónikus osztályokra volna, azaz van szükség. Mindezeknek gazdasági feltételei vannak: amik viszont aligha teremthetnek meg a szemlélet pozitív irányú megváltozása nélkül.

„Az öregek élete egyetlen nagy sírás. Tengődnek, érzik, hogy pattan el egyik szál a másik után. Amikor pedig minden szál elszakad, ami őket az emberiséghez és egymáshoz köti, akkor az öregek szépen elporladnak.” (Szántó Miklós: *im.*)

Így végződik az élet a „VI. osztályos tanuló” dolgozata szerint. És nagyon sokak szerint. A kereszténység pedig éppen itt kínálja fel az igazi perspektívát. A halálban az életet. Abszurdum? Volt, aki éppen ezért tudta hinni. . .

Az öregségben valójában ez a félelmetes: a halál közelsége, kérlelhetetlen közeledése. Igazában a halál elől akar futni, aki nem néz szembe az öregedéssel. A halálra az embernek magának nincs válasza. Az öregedésre még igen. Rónay György írta: „Egyre sötétebb alagút / De egyre fényesebbek a lámpák”.

— A halál mindenki számára ismeretlen — mondja dr. Lengyel Éva —. Az orvostudomány előtt is érthetetlen, pontosan mi is történik a halál pillanatában. Minden halál újabb és újabb döbbenet az orvos számára is. Azzal, hogy a *van* és a *volt* teljesen egymásba mosódik. Nem lehet és nem szabad az embereket a halál várására nevelni. Nem kell túl sokat gondolni rá. . . A halált megakadályozni nem tudjuk, de az odáig vezető utat megkönnyíteni igen. És ez kötelességünk is!

— A vég és a halál tőlünk éppolyan távol van, mint tőlem vagy magától — mondja egy szociális otthon orvosa —. A lélek védekezik: sajátos közönnnyel viseltetik a másik ember halála iránt. A haldoklókat elkülöníteni nem tudjuk, egymás szeme láttára halnak meg. Előfordul, hogy valaki éppen tízóraizik, amikor a szomszéd ágyon a társa hörög. Saját öregségük nyomorúságát ugyanakkor nagyon nehezen viselik.

Van ellenpélda is. Egy alföldi otthonban a „fiatalabbak”, azaz a jobb erőben levő öregek segítenek az „öregek”, az elesettebbek ápolásában, virrasztanak a haldokló mellett. Temetésre ünnepelt öltenek és gyönyörű méltósággal kísérik mindnyájan utolsó útjára a távozót. Visszaadják a földnek. Parasztemberek, tudják, a föld adja a kenyeret az életet; a föld is veszi vissza.

*

„Az öregedés távolról sem olyan rossz, mint a félelem, a tabu, az előítélet és a tudatlanság, ami ma még az élet utolsó harmadát övezi”. — állapítja meg Hans Thomae pszichológus. Nem tagadja, hogy egyre sötétebb ez az alagút, csak azt állítja, amit a költő is: „de egyre fényesebbek a lámpák”.

Ezeket a lámpákat kell észrevenniük az öreg szemeknek. Illyés Gyula így ír a *Kháron ladikjájában*: „Aki vesz, nyer. . . Vesztünk, veszünk, de mivel Herakleitosz nagy becsületszava szerint az egész át fog fordulni az ellenkező irányba — nem sok van ilyen szép vizasztalás. Őszülő főnek főleg. El-elkap engem is csaknem valami önhittség: mennyit szereztem, nyertem, hódítottam szellemekben, amióta veszték, veszték. . .”

El kell gondolkodnunk azon, hogy mi keresztények mennyire segítünk észrevétetni a rászorulókkal azokat a lámpákat? Ott vagyunk-e mindnyájan, de különösen a lelkipásztorkodó papság mindenütt, ahol szükség volna erre a viláossággra?

Orvosok, szociális gondozók elismeréssel szóltak az egyházak, köztük a katolikus egyház karitatív tevékenységéről. Tudnak róla. De nem műfasztották el fölhívni a figyelmet arra, hogy az egyházak még igen sokat tehetnének, hogy a rendelkezésre álló emberi jószág eljusson oda, és oda jusson, ahol szükség van rá. Egy fiatal orvos így fogalmazott: „Higgyék el, és vegyék komolyan, hogy szükség van a keresztény szeretetre!”

Az *alagút sötétje* cáfolhatatlan tény. Annál égetőbbben fontos meglátni és másokkal megláttatni a *lámpákat*. Különbözik az öregek, a legöregebbek élete valóban „egyetlen nagy sírás”.

KISS ISTVÁN

Hogyan lehet szépen megöregedni?

E sorok írója nem orvos s nem is pszichiáter. Öregek közt él huzamosabb idő óta, lelki és szellemi gondozásuk a feladata. Igaz, több szakkönyvet olvasott el a gerontológia és geriatría nem éppen gazdag irodalmából. A *gerontológia* (görög szó: geron = öreg és logos = tudomány) az emberi szervezet előregedésével foglalkozó tudomány. A *geriatría* (gör.: geron = öreg és lat-rein = gyógyítás) pedig az öregkori betegségek megelőzésével és gyógyításával foglalkozik. Magától értetődő, hogy mint autodidakta nem tudott szert tenni szaktudásra. Csak éppen annyira jutott, hogy valamelyest eligazodik a jelenségek között, amiket észlelt önmagán és a rábizottakon.

Olvasmányai során bukkant egy új keletű szóra, illetve fogalomra: *eugerázia*. Így lehetne körülírni: a „szép” öregedés tudománya, illetve művészete. Ez bizony egyszerre tudomány is, művészet is. Tegyük hozzá: talán a *legfontosabb és legbonyolultabb életművészet*.

Mikor számít valaki kor szerint öregnek? Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) az 1973 májusában tartott szimpoziumján az alábbi megkülönböztetésben állapodott meg: 1. Középkorúak: a 45–59 évesek; 2. Öregedők: a 60–75 évesek; 3. Öregek: a 75 éven felüliek; 4. Aggastyánok: a 90 évesek.

Dr. Nyíró Gyula, a néhai híres ideg- és elmeorvos — előadását később ismertettjük — azt mondja: van egészséges öregség és elmeorvos öregség. Kérdés tehát: hogyan lehet szépen megöregedni? *Hogyan lehet az öregkori kóros pszichopatológiai elváltozásokat megelőzni, elkerülni, vagy legalább lassítani?* Ez az *eugerázia*.

Egy alkalommal beszélgettünk az öregségről. A partner kitűnő sebészorvos, az előbb említett WHO kategóriája szerint éppen most lépett be az öregedők csoportjába. Amikor szóba jött az *eugerázia*, felzúgott ám benne a „központi zsong” és két éles ellenvetést tett. Szerinte az *eugerázia* olyan kalandos vállalkozás, mint Münchenhausen báróé volt, aki lovával együtt saját üstökénél fogva rántotta ki magát a mocsárból. — Szellemi és lelki egészségünk megóvását (mentálhigiénét) valóban idejekorán kell elkezdenünk, amikor még nem süllyedtünk el. Öregkorban ugyanis azt aratjuk, amit fiatal korunkban vetettünk. Ugyanő tiltakozott az *eugerázia* kifejezés ellen, mondván, hogy az öregség nem éppen jó állapot, vegyük el azt az eu- szóttagot, mert vérszenen hasonlít az eutanáziához. Kérdezzük: hát nem éppen azért kell-e jobban tájékozódunk, hogy ne emlékeztessen rá?

E két nagy problémát vetjük föl:

I. *Hogyan kell felkészülni az öregkorra?*

II. *Idős korban mik a mentálhigiéne fontosabb tudnivalói?*

* A szerző a székesfehérvári papi szociális otthon igazgatója.

I. Hogyan kell felkészülnünk?

Tanulmányunk szaktudományos vonatkozásaiban arra a vaskos tanulmánykötetre támaszkodik, amit *Dr. Tariska István* jeles ideg- és elmeorvos közreműködésével állított össze (1).

Nyirő Gyula az öregkor pszichológiája és pszichopatológiája tárgyában tartott előadásában (2) elmondja, hogy 50 kortársát, barátját és ismerőst vette szemügyre. Ismeri életüket. Túl vannak a 65 éven, kettő túl a 80-on. Az 50 közül 12 ma is színes egyéniség, pedig az élet megtépázta őket. Tudásban, kedélyben gazdagok. Igen sok szállal kapcsolódnak az élethez. Minden érdekli őket. „Természetesnek tartom — írja —, hogy az ilyen emberek *lelkileg is épek maradnak*, ha testi egészségüket meg tudják őrizni. Alapos vizsgálat nélkül még az esetleges enyhe hanyatlás tüneteit sem lehet észrevenni náluk. Nem azért, mert a sokból többet lehet veszíteni feltűnés nélkül, hanem azért is, mert: *a pszichopatológiai tünetek keletkezése ellen legerősebb fegyver az értelem és ezáltal a tudás.*” *Simkó Alfréd dr.* is magáévá teszi ezt a nézetet, és éppen Nyirőre hivatkozva írja: „A tudás és műveltség fejlesztése fontos preventív tényező lehet” (3).

Az eugenzia első szabálya tehát: fiatal korban tanulni, művelődni, az élet során szellemileg mindig aktívnak maradni. Étél-ital-élvezetben el nem laposodni, idősebb korban sem. Szellemi életünkben soha le nem állni!

Nyirőnek másik eligazító megállapítása a következő: „Gyakran beszélünk öregkori személyiségi változásokról. Elfogadott tétel, hogy az öreg ember nem annyira elváltozik, mint inkább régi személyi tulajdonságai éleződnek ki, jelennek meg karikírozva és válnak pszichopátás jellegűvé... Ha behatóbban elemezzük az öregségi eltorzulásokat, megállapíthatjuk, hogy azok megindulása nem is annyira a hanyatló kornak, hanem inkább szinte még a fejlődés korának idejére esik.” (4.)

Az eugenzia második életszabálya tehát, hogy állandóan törekedjünk helyes önismeretre. Küzdjünk hibáink ellen. Az öregkorra ugyanis már fiatalon kell felkészülni. Így nyer mélyebb értelmet *Eckehard* mester axiómája. Azt kérdezték tőle, melyik a legfontosabb pillanat életünkben? Felelete: amelyikben most vagy. Azt ragadd meg jól!

Nyirőnek van egy harmadik eligazító, de aggodalmat is keltő megállapítása. Azt mondja, hogy a különféle fizikai és szellemi hatásokkal, „ingerületekkel” szemben *kétféle gátlási rendszer* van bennünk kiépítve. Az egyik a *védőgátlás*, a másik a *késleltető gátlás*. A *védőgátlás* az alvásban és az ébrenléti elernyedésben jelentkezik. Ilyenkor az idegrendszerben „*helyreállító folyamatok mennek végbe*”. Ebből pedig az következik, hogy ha nem alszunk eleget, vagy időnkint nem tudunk kikapcsolódni, akkor felbomlik idegi életünk egyensúlya. A krónikus álmatlanság esetén pedig, a legrosszabb altató is jobb, mint a nem alvás. Legkevésbé károsnak a barbitúrát-mentes altatószert tartják, mint például a Noxyron.

Nagyon figyelemre méltó *Nyirőnek* az a megjegyzése, hogy „a védőgátlások is a tudatból indulnak ki.” Íme tehát az *eugenzia fontos szabálya*: biztosítani a jó alvást, gyöngíteni a félelmeket, aggodalmakat: megfontolásokkal, döntésekkel, imádsággal. Ismételten, újra meg újra!

A másik a belénk épült *késleltető gátlás*. Hétköznapi nyelven: az önuralom, önfegyelmezettség. *Nyirő* felsorolja a késleltető gátlás hiányának néhány tipikus esetét: a fokozott beszédkésztség, „öregék” locsogása, fecsegés. Fokozott mozgás, érzékenyülés, hiúság, konokság, érthetetlen makacsság. A hanyatló korú emberben az esetleg fellobbanó érzékiséget is a késleltető gátlás meggyengülésére vezeti vissza (5). Mivel *Nyirő* határozottan állítja, hogy a késleltető gátlások is az eszmélésből és a tudatból indulnak ki, kézenfekvő az *öregkorra való készülés harmadik szabálya*: az akarat fékeit önnevelő és önfegyelmező gyakorlatokkal idejében kell beépíteni, hogy még a hanyatló korban is mint reflexek működjenek.

Elméletileg mindez jól hangzik, de hallgassuk csak meg *Newman* bíborost. 89 éves korában halt meg. Jóval előtte ezt írta: „Sajnos, még magamban sem bízhatom. Garantálhatom-e, hogy idegzetem bírja a terheket? S hogy ereim nem meszesednek el?” Igen, ki biztosít bennünket az agyérelmeszesedés, az agyleépülés ellen? *Füst Milán: Mindez én voltam* című kötetében jegyzi fel, vagy találta ki a következőt. „New York mellett egy néger felsőhajtott: ha egy zsidó bemeleg keresztény templomba és megkeresztelkedik, tisztán jön ki onnét. De hol

az a templom, ahol bőrom fekete színét leszedik rólam?” — Mi is kérdezhettek: hol van az a kegyelem vagy természetes orvosság, amelyik ereim belső faláról leszedi a „meszet”, ha magas kort érek el? Hogyan menekülhetek meg öregeken az agyulástól?

Lássuk most, mi az az „agyleépülés?” Ez a legjelentősebb agykori hanyatlás. Az egész embert legjobban érinti, testében, pszichéjében.

Dr. Tariska István Az öregedő agy című értekezésében azt írja, hogy az agyban a lebontás már 60 évtől kezdődik (6). Bizonyításul *Max Bürger* megfigyeléseit idézi s a következőkkel indokolja: a felnőtt ember idegrendszere az egész szervezet oxigénfogyasztásának mintegy a negyedét igényli. Éppen ezért nagyfokú vérátáramlásra és sok tápanyagra van szüksége. Márpedig ez az öreg korban gyengül. Meg is jegyzi, hogy idős személyeknél a vérnyomás süllyedése nagyobb baj, mint emelkedése.

Mik az agyleépülés felismerhető jelei? *Bumke* és *Reichardt* így csoportosítja a tüneteket: a teljesítőképesség fokozatosan csökken. Legjellemzőbbnek a megjegyzés zavarát tekintik: csökken az emlékezet-kincs, megnehezül a megértés és a felfogás, a beszédkevés néha fokozódik, de a beszéd tartalmatlan. Az öreg ember magában motyog. Nehezen találja a szavakat, szellemi működése lelassul, érdeklődése beszűkül, gyorsan kifárad, ingerlékeny, aluszékony. Előfordulhat, hogy hipochondriás eszmék törnek föl, vagy depressziós lehangolódás, szorongás keríti hatalmába (7).

Ne essünk pánikba, ha ezek közül egyiket-másikat magunkban is megtaláljuk. Egyrészt azért, mert mint fentebb láttuk, ezt a folyamatot tudatossággal és önkontrollal lelassíthatjuk.

Másrészt pedig a *korral járó természetes öregedés semmiképpen sem azonos* a beteges szenilitással. *Dr. Mária Béla* erősen hangoztatja, hogy a kóros agyleépülés nem az öregség velejárója, hanem betegség, amihez személyes hajlam kell (8). 1000 esetből csak 170 kóros agyleépülést találtak a boncolások során.

A nem kóros, hanem a *korral járó öregedés tehát természetes folyamat*. *Nyirő* által említett három szellemi és lelki tényezőtől kívül ma már gyógyszerrel is lehet késleltetni, vagy lassítani. Ez a gyógyító orvosok feladata. Meg kell azonban hallgatnunk *Ferraro* olasz orvost, akit *Böszörményi Zoltán dr.* idéz *Az úgynevezett endogén pszichozisok a praeseniumban és seniumban* című tanulmányában (9). Szaknyelven fogalmazott megállapításait röviden így lehet kifejezni: *Az öregkornak patológiás (beteges) tüneteit, tehát a személyiség elváltozásait, esetleg felbomlását előidézhetik, siettetik az öreg embert érő inzultusok, vagy a múltbeli kudarcok.*

Szemünk előtt játszódhatnak le súlyos egyéni tragédiák a családban. A mai iparosodott társadalom alig ad helyet a öregeknek. Ma már nem kapják meg a hagyományos tiszteletet. Az öreg szülő elmagányosodik. Félrevonul, önmagába fordul, tépelődik. Éreztetik vele, hogy fölösleges teher. Az öreg szülő megunja az életét a családi közösségben. Zaj, örökös gépi zene, zűrzavar, az unokák sértegetik. Nincs csendes, nyugodt sarok, ahol meghúzhatná magát. Már *Seneca* panaszkodik a *Vigasztalások könyvében*, amikor gyászoló unokahúgát próbálja vigasztalni: „Milyen nehéz annak mást vigasztalnia, akit lenyűgöz saját szenvedése és milyen nehezen szakadnak fel a latin szavak olyan emberből, akit a barbároknak még a műveltebb barbárok fülét is sértő és durva ordítóása harsog körül.” (10).

Nos, ha a pusztán fizikai zajártalom is beteggé teszi a hallószerveket és az idegrendszert, pedig nem személyünk ellen irányul, akkor micsoda lelki inzultust kell elviselnie az öreg embernek, amikor úgy érzi, hogy munkahelyén, vagy környezetében minden zaj, megjegyzés, sőt a semmibevevő és sértő hallgatás is a személye ellen irányul!

Hogyan lehet tehát szépen megöregedni súlyos környezeti inzultusok ellenére és a múltbeli kudarcok emlékei között? Ilyenkor már nem elég a gyógyszerek használata. A védekezés, feloldódás az ún. *mentálhigiéne* területére tartozik.

II. A mentál-higiéne az öreg korban

Szellemi, lelki épségünk és egészségünk megővését nevezzük mentál-higiénének. E törekvésnek a rangját bizonyára emeli az a tény, hogy 1948-ban alakult meg a „*Világszervezet a lelki egészség védelmére*” (World Federation for Mental

Health). Feladata: a lelki egészség megvalósítása biológiai, orvosi, pedagógiai és szociológiai téren. Arra kell megtanítani a mai kor emberét, hogyan alkalmazkodjon környezetéhez, sorsához, hogyan kerülheti el a meghasonlást. Ne meneküljön a kábítószerek vagy az alkohol eufóriájába, esetleg öngyilkosságba. Tudja megőrizni lelki derűjét, egyensúlyát nehéz körülmények között is (11). Igaz ugyan, hogy erre a mentál-higiéniára már korán kell nevelődni, de e rövid tanulmány keretében csak az öregkori lelki egészség védelmére tudunk néhány tanácsot adni.

Az eugerázia önvédelmi feladatai nem Münchhausen báró hőbortos meséjéhez vezetnek-e megint?

Dr. Drietomszky Jenő: Az öregkori demenciák klinikai és elméleti kérdései című tanulmányában hivatkozik *Dublineaura*. Szerinte az öregember a belső élet gazdagodásának áldásában részesül, „spiritualizálódik”. Új minőségek alakulnak ki benne és ez számára kellemes vigaszt jelent (12).

Igy tehát van remény arra, hogy ún. „élettani deficit” dacára is megőrizhetjük szellemi és lelki épségünket. Ehhez azonban szükségünk van *tágas gondolatokra* és mások segítségére. Ilyenekre például:

1. *Nem éltem hiába.* Őrizzük emlékeinket a sikerekről, eredményeinkről. Időzünk el életünk szép fordulatainál. Ezzel visszahozzuk s meghosszabbítjuk magunknak a szépség perceit. Mesélgessünk, beszélgessünk ilyenekről olyanokkal, akik szívésen meghallgatnak. Talán éppen öreg barátaink lesznek ezek. *Tompa Mihály* verssora: „Emlékezés nélkül mi volnál te, ó szív? Beszédes hűrjától megfosztott hárfá.” S ha múltunkban esetleg mégse találunk sikereket, nagy tetteket, akkor arra gondoljunk, hogy *nyugodt a lelkiismeretünk. Szent Bernát* mondja: „A lelkiismeret nyugalma még nem a mennyei jutalom, hanem a földi küzdelmek zsoldja.” A földi helytállás, a tiszta szándékú küzdelmek átélése tágas nagy gondolat. Abban megpihenhetünk. Életünket meg nem hosszabbíthatjuk, ki nem szélesíthetjük, de elmélyíthetjük: éppen öregedő korban a szép emlékek hálálkodó felidézésével.

Azonban ezt a szép perspektívát is *el lehet rontani. Füst Milán* önéletrajzában önkínzó és önpusztító őszinteséggel más ajkára adva mondja el kesernyés gondolatait: „En nem tudok semmit elfelejteni, semmit, semmit sem! Nekem tízezer elégtételre volna szükségem. De nem is hagyom, hogy a rajtam esett gyálatatot elfelejtsem. Ezeket én állandóan magolom.” — És mit csinálsz majd velük a sírban? — kérdezi önmagától. — Feleli: „Nem tudom. Annyi bizonyos, hogy a halott emberekkel is tovább vitatkozom.” (Ez mind én voltam egykor. Magvető, 310. lap.)

Íme, az öregember feje fölött is leszakadhat a szívárvány: Megöregedtem, hiába éltem, megbántottak, lemaradtam! Tágas gondolatok helyett zárkába kerülhet, az öreg korban dédelgetett sérelmek „lelki halált” okozhatnak és öklét rázhatja még a koporsóban is.

2. A másik tágas gondolat: *még mindig van értelme életnek!* Akkor is, ha a szem, fül, fogak, „futóművek”, szívmotor már nem a régiek.

a) *A biológiai leépülés ugyanis csak olyan életpályákon okozhat letörést, ahol az embertől kifogástalan fizikai képességet követelnek.*

Egyébként a fizikai erőnlét lassú hanyatlását alig vesszük észre magunkon, ha van még mindig valami kitűzött cél: csak akkora, hogy a feleslegesség érzését elűzze, vagy az önmagunkban való rágódást megszüntesse.

b) *Válasszunk magunknak valami hobbyt!*

Mi is az a hobby? Az *Értelmező szótárban* ez áll: „szenvédéllyel úzott kedvtelés”. Jobb ennél, ha azt mondjuk: *élvezettel, kitartóan úzott kedvtelés.* Vannak hobbykertek, műhelyek, barkácsolás, bélyegyűjtés stb. Szellemi érdeklődésű embernek pedig nagyon megfelel a *helytörténeti kutatás, néprajzi gyűjtés.* A hobby fiziológiailag annál jobb, minél inkább a természethez köt bennünket. Fontossági érzés szempontjából pedig akkor ösztönöz, ha anyagi vagy erkölcsi hasznot is hoz.

3. *Őrizzük meg és ápoljuk az emberi kapcsolatokat öregedő, vagy már öreg korunkban is.*

Saint Exupery ismert aforizmája: „A legigazabb fényűzés a világon: az emberi kapcsolatok”. Az ember számára *életszükséglet*, hogy kapcsolatai legyenek má-

sokkal. Ennek módjai: látogatás, levelezés, klubélet, akár az öregek napközi otthonában is.

Vannak, sajnos, olyanok, akik mesterien el tudják vágni emberi kapcsolataikat. Hasonlítanak a sodrólepkéhez. Ősz táján ez a különös kis állat kiválaszt magának egy megfelelő falevelet. Elnyújtott S betű alakjában elrágja a levél erezetét. Ettől az tölcserre csavarodik. Ebbe rakja be a petéit jövő tavaszig. S hány embert ismerünk, aki valósággal begubózik, s később lassan előjönnek a patológias „bogarak”.

Az emberi kapcsolatokhoz szükséges szeretetet éppúgy meg kell védenünk magunkban, mint a hitet. Sok-sok csalódás ellenére is.

4. Szellemi és lelki egészségünk öregkori gondozásához a legtágasabb gondolat a *vallásokban* kínálkozik. Így is mondhatnánk: *a leggazdagabb erőter a vallásos élet.* Idéztük fentebb *Dublineaut*: az öreg ember spirituálizálódik, belső élete gazdagszik. *Newman* ezt így fogalmazta meg: „Istenem, Te tudod életünk hegedűjét felhangolni, harmóniába hozni mindenkivel és a mindenséggel. Ezért ismétlem neked annyiszor: Benned van Uram, reményem, ne hagyj soha szegyént érnem!”

A mentálhigiéne útjait keresvén a vallás és a kegyelem világába kell átlép-nünk. A 104. zsoltár szerint: „*Keress kitartóan az Istent, Keress az arcát szüntelen!*”

Hogyan?

a) A vallásos ember lelki alapállása öreg korában ez lehet: Öreg vagyok, de életem befejeződésekor is Isten *közeledik hozzám.* A hátunk mögötti időkből visszajárhatnak ugyan bűneink, mulasztásaink zavaró emlékei, időnkint akár lehangolt-ság is jár velük, de a végső szót mégsem ezek mondják ki. Jézus példabeszéde szerint az utolsó órában felfogadottak is annyit kaptak, mint akik reggel álltak munkába.

„*Isten szíve nagyobb a bűneinknél.*” Sz. Ágoston: „*Istenem, amikor a bűnösöknek minden adósságát elengeded, te magadat teszed neki adóssá ígéreteid által.*”

Tágas gondolat, gazdag „erőter” a múltbeli „frusztrációk”, a lehangoltság ellen.

b) Az öregkorban való lelki mélyülés fontos programja: *személyes, benső imaéletet kiépíteni,* hogy megteljünk hittel, látással és Isten erejével. Ehhez a vállalkozáshoz a zsinat utáni lelki irodalom jó néhány könyvet, irodalmi terméket tud felmutatni (13).

Szemben az ajakimával, spekulatív elmélkedéssel egy *újonnan feltörő, mély és meleg áramlású imádságos lelkiség jelentkezik* a világegyházban. *Nyirő* szerint. a lelki-szellemi megbetegedések ellen a legjobb orvosság a tudás, és a védő-késleltető gátlások beépített reflexei. A személyes, benső szeretetből fakadó imaélet, melynek Krisztus a központja: ugyanilyen értékes lelki reflexeket hozhat létre bennünk.

Szent Pál ezt ismételteti, s erre tanít: „Élek, de már nem is én: Krisztus él bennem!” Máshol: „Az élő Isten Fiának a hitében élek, aki szeretett engem és meghalt értem.”

A személyes, benső imaélet *reflex-szavai vagy csak töredékes gondolatai is személyes értékűek.* Még ha gyöngék is, mint a haldokló pulzusa, de meleg és reményt adóak.

Irodalom: (1) Dr. Tariska István: Öregkori ideg- és elmeegógyászati kórképek. Medicina, 1967. 261. o. — (2) Dr. Nyirő Gyula: Az öregedés pszichológiája és psychopathológiája. L. Tariska 14–21. o. — (3) Dr. Simkó Alfréd: A gerontopsychiatria ideggondozó intézeti vonatkozásai. Id. Tariska 201. o. — (4) Nyirő idézett előadása, Tariska, 17. o. — (5) Nyirő id. előad. Tariska im. 21. o. — (6) Dr. Tariska István: Öregedő agy. 109–129. o. — (7) Driedomszky Jenő dr.: Öregkori demenciák kérdése. Tariska im. 14. o. — (8) Dr. Mária Béla: Törvényszéki pszichiátriai problémák, Tariska im. 177. o. — (9) Dr. Böszörményi Zoltán: Az ún. endogén pszichózisok. Tariska im. 50–61. o. — (10) Seneca: Vigasztalások könyve 38. o. — (11) Dr. Németh György: Lelki egészségünk. Medicina, 1973. 10–12. o. — (12) Dr. Drietomszky Jenő: Öregkori demenciák. Tariska im. 38. o. — (13) Corona Bamberg: Az emberség ára; Jálcis: Tanuljunk imádkozni; Heribert Mühlen: Újulatok meg lélekben; Puskely Mária: Avilal Teréz; A. Deeken: Öregszünk, de győzünk.

Második gyermekkorunk

Az ember véges élete villanásnyira rövid a Föld, meg a csillagok, az elmúló világ létrendjében is — hát még a felfoghatatlan, teljes és végtelen lét hitében!

Mint a jéghegyek csúcsai: felbukkanunk a mélyből, ideig-óráig valami láthatóvá lesz belőlünk. De tudjuk: igazi lényünk nagyobbik fele a mélyben átláthatatlan marad. Létünk mélyeiben rejtőzik egymáshoz és Istenhez tartozásunk titka is: bár önálló személyiségünkkel egyesével emelkedünk ki a Lét óceánjából: a felszín alatt, valahol a mélységekben egybetartozunk mindnyájan. A magányosság fájdalomiban és a szeretet egységre vágyakozásában éljük meg leginkább, hogy létünk nem a felbukkanó, magányos jéghegy-csúcsok elkülönülésében teljesedik be, hanem a mélyben rejlő egymásra utaltságban, az egység boldog békéjében.

Mégis, végtelen életünk szempontjából is a legizgalmasabb, sorsdöntő időszak létünknek ez a felbukkanó, megtapasztalható szakasza, amit emberéletnek nevezünk.

Hol voltam, mielőtt parányi sejtként létezővé lettem? „Nem voltam” előtte egyáltalán, s egy pusztá biológiai véletlen lökött bele a semmiből a létbe, hogy aztán buborékként megsemmisítsen a halálban? Emberségünk is tiltakozik e lehetőség ellen. Vagy léteztünk már valamiképpen, Annak gondolatában és akaratában, aki a számunkra eltervelt időben elindított az emberré levés útján?

Fogantatásunk pillanatában még nyilvánvalóan alkalmatlanok vagyunk az elkülönülésre — látható létünk első, öntudatlan kora, még csak a teljes ráhagyatkozást, az egységet, az éltető szeretetben elrejtettséget ismeri. Az egység harmóniáját megtöri ugyan a születés, de az első hónapokban csupán hajszálnyi még a repedés az életegységen: a frissen született élet elpusztul az öt oltalmazó és tápláló gondoskodás nélkül. A rés azonban folytonosan tágul: a gyermek gyorsan és erőteljesen fejlődik. Kibontakozik öntudata és önérzete, saját ereje és életcélja. Kifejlődik ő saját maga, s néhány év múlva önállósíthatja magát. Önfenntartóvá lesz, sőt képessé válik arra is, hogy másokról gondoskodjék. Több életre való energia tud felhalmozódni és felszabadulni egy-egy életerős emberélet folyamán.

Az életet, ezt a mindenünket megelőző, összes lehetőségeink csírait magában hordozó, legelső ajándékot ellenérték és ellenszolgáltatás nélkül, ingyen kaptuk. Nem tettünk érte semmit, még csak arról sem dönthettünk, hogy elfogadjuk-e vagy sem. Öntudatra ébredt létünk birtokában azonban már döntenünk kell arról, hogy mit teszünk létünk ajándékával. El nem utasíthatjuk többé, hisz végérvényesen birtokában vagyunk. Mostani életünk halandó: akár el is pusztíthatjuk. Nemlétezővé azonban nem tehetjük többé magunkat, legfőljebb átváltozásunk idejét (és irányát!) módosíthatjuk. A Végtelen Lét mégis szabad partnerként jelentkezik, s választásra kényszerít két lehetőség között: maga akar-e lenni az ember vagy együttlétben a többivel? Választhatja a magányt, s próbálhatja erős, biztonságos, s örömmel bőven ellátott várrá kiépíteni otthonát. De ráeszmélhet arra a sors- és szeretetközösségre, amely összeköti létének forrásával és a létben részesülő többi emberrel: fölfedezheti és elfogadhatja ezt a közösséget, amely hatalmasabb tünékeny földi életénél, s amelyben túlélheti földi halálát.

Erről az egységről tapasztalatokat gyűjthetünk és belé is gyakorlódhatunk a fiatalság és a felnőttkor éveiben. Az emberi együttlét természetes örömei, a szülők gondoskodása gyermekeikről, az egymásért való felelősség és szolidaritás vállalása a családok mikroklímájában és a nemzet meg az emberiség nagy közösségében: mindez egybetartozásunk tudatát és tényét erősíti. Egymásra vagyunk utalva földi létünk fenntartásában és kiteljesítésében, sőt azon túl még inkább: mostani egymásrautaltságunk csak előiskolája annak az egységnek, amely az öröklét.

Ehhez az egységhez azonban talán még közelebb juthatunk életünk második, hanyatló felében. Önállóságunk ideje véges — néhány évtized alatt feléljük mindazt az energiát, képességet, lehetőséget, amit születésünkkor kaptunk. Elhasználódásunk legvégén a halálunkkal: jövőnk legbiztosabb ténye — mégis késő öregségünkig, akár a halálos ágyig igyekszünk elheszegetni magunktól és szereteinktől a gondolatát. Legtöbbünket fejvesztett menekülés közben, utolsó pillanatilag az életünk meghosszabbodásában bizakodva ér utol a halál.

Pedig az ember az egyetlen élőlény, aki tudja, hogy meg fog halni: képes szembenézni öregséggel, betegséggel és halállal, képes a személy szabadságában végigélni elfogyatkozását, s nem pusztán elszenvadni, mint egy szörnyű ítélet végrehajtását.

Testi- s vele szellemi erőnk megfogyatkozása az egységnek soha nem tapasztalt világát tárhatja föl előttünk. Elhasználódásának első jelei megrémisztik az embert. Azt is, aki magának takarékoskodott, azt is, aki mások szolgálatában osztogatta az életét. Egyre nehezebben tudja fenntartani összekovácsolt vagyonát. Először csak azt veszi észre, hogy nem tudja tovább fokozni teljesítményét, növelni önállóságát, szaporítani feladatait. Aztán lassan szűkülni kezd hatalmának és szolgálatának köre, csökken a teljesítménye, végül fogyatkozni kezd önállósága is. Fájdalmas-riadtan, indulatosan szembeszegülve vagy szomorúan beletörődve éljük meg lassú elfogyatkozásunkat: erőink lassan elkopnak, az emberek lassan elszakadnak tőlünk. Pedig nem történt semmi váratlan katasztrófa. Életünk természetes íve hajlik csupán fokozatosan lefelé, hogy testi életünk elfogyatkozásán át elindítson bennünket a mélyben levő, s befogadásunkra készülődő egység felé.

Az együttlétnek új távlatai nyílnak elénk öregségünkben. Új, immár végső döntést kínál föl ez a kor: választást a magány és az együttlét, önmagunk és Isten között: Eddig másoknak volt szüksége ránk, s mi szabadon elvállalhattuk vagy elutasíthattuk a gondoskodást róluk. Öregségünkben egyre inkább mi szorulunk rá másokra. A körülöttünk élők gondoskodása lassan létföltételünké válik. Magunkra hagyva ekkor már éppúgy elpusztulunk, mint gyermekkorunkban. Ha fiatalabb korunkban az erő helyzetéből nem tanultuk meg, mennyire egymásra utaltak vagyunk mi emberek, hanyatló korunkban új „tanfolyam” kezdődik számunkra, amikor másokra szorulunk a teljes kiszolgáltatottságig. Az emberi egymásra utaltság szeretetközössége mögött pedig egy másik, teljesebb egység körvonalai sejlenek föl. Eljön az idő, amikor már minden „rápótlás” elégtelenné válik — pusztá életünk sem tud egymagában tovább fennmaradni. Oda kell adnunk a halálban, hogy végleg Másban, Isten végtelen és örök egységében éljen tovább, Halálig fogyó életünk így válhat az Ő feltámasztó szeretetéből a végtelenig kitérülő beteljesüléssé.

Bármekkora legyen is az elhanyaglás fájdalma, mégis, ennél is nagyobb átélni annak iszonyatát, hogy egyenként halunk meg mi emberek, akik pedig már földi életünkben elkezdhattuk szeretni egymást. Nemcsak magunk feladására, hanem egymás elvesztésére is rákényszerít a halál. Mennyi élményt kell összegyűjtenünk a szeretet hatalmáról, mekkora hitünknek kell lenni ahhoz, hogy a halálban ne megsemmisülést és elkülönülést, hanem az Istenben örökké élő egységünk kezdetét lássuk?

Önfegyelmel és hittel elnémitható-e ez a félelem és fájdalom, amellyel végigjárjuk életünknek lefelé ívelő szakaszát? Aligha. A magatehetetienné válás és a megsemmisülés félelme, szeretteink elvesztésének fájdalma az érző ember-szívnek mindig félelem és fájdalom marad. Ennek feldolgozása lesz talán életünk egyik legutolsó és legfontosabb feladata, hogy életünket tönkresilányító zsarnokból énünk egyik utolsó építőelemévé szelődítsük.

A megtestesült Istenfia átélte az ember egész sorsát, minden félelmével és fájdalomával együtt — ezt az utolsó életszakaszt is, egészen a haláláig. Megtanított arra, hogy a szeretet a közös titka és egyben megoldása az ember életének és halálának. Aki életének önálló szakaszában megtanulta azt, hogy mennyire egymásra vagyunk utalva s mekkora a szeretet hatalma, az halálában beleszületik az Istent szerető egységébe.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy a jövőben lapunknak szánt kézirateikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől. — Kéziratokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza.

A BOLDOG ÖREG

Pázmándi Horváth Endre költeménye

Pázmándi Horváth Endre (1778—1839) téti plébánost, — aki mint költő, korábban tisztes nevet szerzett magának — 1829-ben kinevezték szülőfaluja, Pázmánd parókijára. Ekkor már túl volt a csúcson, melynek legismertebb művei a *Zirc emlékezete* (1814), *Enyingi Török Bálint a feleségének* (1824), de még dolgozott a főművének szánt *Árpád*-eposzán.

A szülőföldrre való visszatérése egy hosszabb költeményre ihlette a csaknem teljes visszavonultságban élő papköltőt. A vers az Aurórában jelent meg 1830-ban, *A boldog öreg* címmel, és alighanem Horváth Endre utolsó jelentős műve, mely a korábbi művek színvonalán áll. Aki nem ismeri életét, annak talán eszébe sem jutna olvasván, hogy egy már-már elfeledett költő hanyatló korszakában keletkezett verssel van dolga. Legfeljebb csak a hozzáértők találják néhol nyersnek, kidolgozatlanok, döcögőnek.

Az *Árpád* végül is elkészült, és 1831-ben megjelent. Ez az esemény ismét az érdeklődés középpontjába helyezte a költő személyét, úgy hogy Beimel József szükéségesnek látta összegyűjteni és kiadni korábban írt verseinek és elbeszéléseinek már-már hozzáférhetetlen darabjait (*Kisebb költemények*, Pest 1832); ebben *A boldog öreg* is szerepel.

Az *Árpád* azonban nem hozta meg azt a sikert, amire szerzője számított; bebizonyosodott, hogy a nagyeposz nem az ő műfaja: cselekménye vékonyka, a korrajz nem hiteles. És ami a legfőbb: az ekkor már ismert *Zalán futása* sokkal jobb mű.

Mind ez ideig úgy tudtuk, hogy *A boldog öreg* című versének a végleges változatát ismerjük. 1978-ban azonban, — éppen a költő születésének kétszázadik évében — a *Kisebb költemények* egyik példányában kézírásos bejegyzéseket, javításokat fedeztem fel, melyekről az első pillanatban meg lehetett állapítani, hogy csakis magától a költőtől származhattak. Úgy látszik, még a vers címével sem volt megegyezve a szerző, mert azt is megváltoztatta *Holtig tartós mezei boldogság*-ra, ezzel is jelezve elégedetlenségét az első szövegváltozattal szemben.

A két változat keletkezése között legkevesebb két évnek kellett eltelnie, mégis az az érzésünk, hogy *A boldog öreg* a költő korai alkotása; hozzá képest a *Holtig tartós mezei boldogság* valóban érett, kidolgozott mű. Szinte elképzelhetetlen ilyen nagy változás két év alatt egy ember életfilozófiájában, költői nyelvében, mesterségbeli tudásában, mint amit a két versből kiolvashatunk. Verssorokat hagy el, újakat ír, mondanivalót fogalmaz az olvasónak: „...Csak munka hoz életerőt!”

Az első változat tele van optimizmussal: egy ifjú, de legalább is az élete délen álló ember elképzelése a költemény az elkövetkezendő életről; a saját kis birtokán gazdálkodó, családot alapító, a vallás törvényeit követő, aggastyánkort megélt férfi megható önvallomását olvashatjuk ki belőle. Tele van klasszikus nyugalommal, archaikus bájjal, de — világi kifejezésekkel és némi pajzánssággal is.

A második alakban optimizmusa elbizonytalanodik: a korábbi indítás: „Melly boldog, ki szülőföldén tölthette el életét, / És hol ringatták, homloka rancosodék;” befejezett tényként fogja fel jövőendő sorsát, míg az új: „Melly boldog, ki szülőföldén eltöltheti életét, / És hol ringatták, ott öreg élte virít;” már-már elérhetetlen vágyként hangzik. Nem azt jelenti ez, hogy a költő életében időközben olyan változások történtek, melyek megingatták korábbi életkedvét, derűlátását?

Az *Árpád* kudarca kétségtelenül nagy csalódás volt. Tíz évig csiszolgatta, azt hitte: a Magyar Parnasszuson fenntartott helye van. És végül még az elsőséget is lekérte. Ezenkívül állandóan kizozta fokozódó lábujja. Nemcsak az alkotó szellem, a test is hanyatlani kezdett. Az elbizonytalanodás legalábbis érthető.

A kézírásos javítás időpontját nem tudjuk. Talán közelebb visz a megoldáshoz a könyv első tulajdonosának bejegyzése: „Ex libris Emerici Maróth 8. 6...”, aki talán egyházi személy volt. A következő tulajdonos a „Bibl. Pest. Schol. Piar. R. 6. 2. 69.” bejegyzést tette. A könyv nemrég egy kötésnél megcsonkult: a mar-

gókat, — és velük együtt a javítások elejét — levágták. A hiányzó részek helyreállíthatók, kivéve a 21, 23, 25. sorok elejét, amelynek első betűje teljesen, a második félig hiányzik. Véleményem szerint a helyes kiegészítés: „(Fő)ljut eszébe...”. Végezetül lássuk magát a költeményt. Az eredeti változatot a szakemberek ismerik, az érdeklődő pedig a már említett kötetben megtalálhatja és az új változattal összehasonlíthatja; ezért az eltérések leírását mellőzhetem. Szükségesnek tartom azonban megjegyezni, hogy a szöveget úgy közlöm, ahogyan az fennmaradt,* ami — elsősorban a maitól eltérő központozás miatt — a laikus olvasó számára némi problémát okozhat; ezenkívül a kézirásos javítás helyesírása régiesebb a nyomtatott szövegénél, ami miatt az új versváltozat helyesírása nem egységes. Ezeket a problémákat azonban a hozzáértő olvasó könnyen megoldhatja magának.

HOLTIG TARTÓS MEZEI BOLDOGSÁG

Melly boldog, ki szülő földén eltöltheti életét,
 És hol ringatták, ott öreg élte virít;
 S hol gyerek éveiben por-játék, lepke-vadászat
 A szabad égre csalák: üstöke léve fehér:
 És hol fűzfa lovon nyargalt, hegy völgy neki mind egy
 Volt, lejtős inait bottya segíti elő.
 Nem ragadá ötet szanaszét a csalfa szerencse,
 S messze vidékeknek nem meregette vizét,
 Nem remegett a gallyatetön, mint tengeri kalmár,
 Sem, mint kit riadó trombita harcra tüzel.
 Gond nélkül hallotta: vagyon nem messze körén túl
 Város: csiklandás őt nem igézte oda.
 Nem könnyvből számlála üdőt: csak barmai hányad
 Fűre menése szerint szokta jegyezni korát.
 Vagy bőven vitetett aratott gabonája csűrébe;
 Vagy vala bor szüretén mustos edénnyre kevés.

Látköre mind egy volt: nem változik uttya az égő
 Napnak előtte, sem a csillagos égi csoport.
 Főljut eszébe, midőn a most magas almafa vessző-
 Szál vala, és nyárban vitt gyökerére vezet.
 Főljut eszébe, midőn Somosát ültette danolva,
 Melly most méheinek nyittya virágos ölet.
 Főljut eszébe, midőn mezején a berki harasztnak
 Erdő pompa virult, s gerlice benne nyögött.
 Nem töri rajta fejét: Buda és Pest mennyire legyen
 Tőle vagy a Balaton, vagy Tisza pontyos ere.
 India, Sína, Mogol, Kairo, Philadelphia, London
 Nékie nem kellett, nékie mindene volt. —
 A fősvényt neveté; neveté a zifra kevélyt-is
 És kinek a boszszúszikra szemébe szökök.
 Karcu örökségét, mellyet neki Attya hagyott volt,
 Szomszéd károkkal bírni nem áhitozott.
 Jó bora megtermett; kenyerét eke földgye megadta:
 Ételeit főzé vénagyú bükfa tüzén.
 Nappala rendbe szedett: elejét teszi reggel imádság,
 S térdeirül fölkel nézni cselédi után.
 Alma erőt nevelő; s mint hajnali gyöngyök az ifjú
 Plántának neki úgy ujjolag életet ad.
 Mindene: kis, de csinos hajlék, nem csalfa gyümölcsös
 Domborodott közepén szőleje mellyet övedz.
 Párkányán a sorjegenyét suhogatta cserélve
 Most a lengő szél, most fanyar északi szél.

*Kivétel a cz, amely itt c, valamint néhány helytelen, az értelmezést zavaró írásjel.

A kikelet mikoron kinyitá a fű-fa virulmányt,
 Édesen andalogott jószagú illatiban.
 Majd a vad tövököt nemesíté jobb faju szállal;
 Majd kert vagy szőlőmunka mulatta kezét.
 És mikoron oltvánnyát görbeszté mennyei áldás:
 Boldogsága fölért Persia kincseivel.
 A jövevényt ámbár mindég megölelve fogadta:
 Ekkor mintha kevés menne, panaszra fakadt.
 A szüretet ha az ősz megereszté, zöngé mulatság
 Nála, s az aggott kép ünnepei kedvre simult.
 Illykor az ősz jámbort fiatalkori emlegetések
 Ébresztvén, öreges lejtegetésre szökék.
 „Hej! mikor én, mondá, voltam még kartsu legényke,
 Hozzám a táncban nem vala senki fogó.
 Nem csoszogék akkor lassú nótára: pörögtem
 Mint a rokkakerék, s por kele lábom alul;
 Rajtatok a sor most fiatalok: nossza vigadjon
 A ki ma áll; 's ne legyen senkinek arca borultt.” —
 Néha, (mivel ritkán gyanuságtul mentt az öregség,
 Háborut a felhők képeiben keresett.
 Elmondá unokájának: „Lássd, innen özömlik
 Rátok az ellenség, s boldog az, a ki szalad.
 Akkor száz faluban száz lelket, jó, ha találni;
 S a csöpögő barlang öble királyi lakás.
 Akkor rózsá helyett tövisék sűrű bokra tenyészik
 Ott, hol előbb kertész járt violáji között.”

Nap ha sütött, vala néki idő mértéke az árnyék;
 Csillagos éjjeleken, csillagos égi jegyek.
 Nem csalatott ha esőt mondott a hajnali fénybül;
 Nem, ha szelet, mikor a nap lemenése pirult.
 S mint ki Jövenálőknek hitelét megnyerte, ha szállott,
 Ajkátul minden függve csodálta szavát.
 A füvek és gyökerek hasznát ismerte, s csinála-is
 Gyógy-szert sebre, gyomor-tisztogatásra italt.
 Hogyha segítségért járt hozzá a szelid árva:
 Nem kérte magát hosszu panaszszal: adott.
 Hogyha kesergőnek szemeit könyekbe borulni
 Látá: sebző nyíl általütötte szívet.
 Kölcsönt senkitül ő nem vett; uzsorára sem osztá
 A mit adott: ingyen szegte falattya felét. —
 Ünnepi reggeleken, s déllest lefizetni adóját,
 Istene házában szerzeti módra tevé.
 A mézettakaró döngészt bámulta ezerszer,
 'S annyiszor így szólt: „Tsak munka hoz élet-erőt!”
 Vagy nőjét s kedves gyermekit gyűjtötte csoportba,
 S nem hiú dolgokrul, mint atya, szólla velek.
 Vagy nem sok, de igaz feleitt, kik véle rokonság
 Voltanak egybehíván, jámborul értekezék. —

Ellene senki gonoszt nem forrala: béke virágzott
 Birtoka tája körül béke cselédi között.
 Csört-patvart nem üzött, törvénnét Istene nyomta
 Elméjébe: ki bánt, légy te eránta

kegyes.
 Nem feszegette, miért bővelkedik ez, vagy az Avval;
 S vállán csillog arany, másika buba merül.
 Nem feszegette, miért a jámbort üldözi álnok
 Ellensége, miért a' bűnös áll, vagy örül.
 Búra okot nem adott megelégtült hűtvöse csöndes
 Pálluján soha, sem szép nevedéki soha.

És noha napjainak majd századik éve köszönté,
 Nem vádolta korát, s a töredékeny erőt.
 A szent Religio kebelétől vette nyugalmát
 Lelke, s vidám arccal várta kiköltözetét.
 Ingerlés nélkül hozzá közelíte öregség,
 S megkímélte bajos fájdalom agg tetemít.
 Így köte révparthoz szeretett unokái öléből,
 Boldog ez életben, boldog ez élet után. —
 Járja be más a föld mind a négy sarkait: ennek
 Uttya nagyobb, annak pályafutása dicsőbb.

(1832 után)

Bár a költemény önéletrajzi motívumokra épül, mondanivalója mindannyiunk számára szól. A javítás lehetséges okának az látszik, hogy a költő maga is elégedetlen volt egyes részeivel. A legszembetűnőbb módosítások — a régies nyelvezet felfrissítésén kívül — a tartalmat érintik: elhagyja és átírja azokat a sorokat illetve szavakat, melyeket a vers egészéhez képest pajzánnak tarthattak az első változat olvasói (például: „...férfi leányzót rántson elő;”). Ezzel a költemény egységesebb, a hívő olvasó számára tisztább lett.

Pázmándi Horváth Endre költői munkássága nem tartozik az ismert és elismert életművek közé. Bár nem sikerült az első vonalba emelkednie, úgy érzem, még korántsem értékeljük igazi jelentőségéhez mérten. A most felfedezett költemény, amely nemcsak a vallásos, de nemzeti költészetünknek is értékes darabja, megérdemli, hogy közkinccsé váljon.

MAJOR-ZALA LAJOS VERSEI

S z ó

Szó
 te jelzőtlen igazságodban
 Igaz
 lesipuskás ravaszcsattanásban
 ébren lerogyó
 tátongó sebű vértelen
 te védtelen
 nyíló szótlanságodban
 feltámadó

Szó
 te jelzőtlen valóságodban
 Igaz
 bilincs láncszemeiből láncvirág
 robbanó tavasz
 léttelen ajkú létező
 te befedő
 záró serkenésedben
 éltető

Szó
 te jelzőtlen némaságodban
 Igaz
 fénysebességgel anyagtól szökő
 fekete csillag
 időtlen forgó végtelen
 te tértelen
 üresség töltő hangtalan
 határtalan

Szó
 te végtelen magányodban
 Igaz
 se himnusz se átok se költemény
 jelzősen képtelen
 kibékíteni veled oly hamar
 te tűz-vihar
 gyűlöllek szó te társtalan
 sírban sirtalan

szerelmes szavam
 — göcsej igaza
 jelzőtlen haza —

követsz követlek
 benned belőled lélegzem
 mérget

szerelmet életet
 veled létezem

Ars poetica I.

Ha a szavak csak bölintanak
kép te kihúzó derekad
hogy eliszkol d hitvány
a hamis
megfut a tisztátalan
ó szavak
költő létemre de megvetlek
nyelv tégedet
moslékosdészája létünknek
benned lefetyelni se gyomrom
se kedvem
kép
ha a szavak gyáván bölintanak
egyedül te állsz ellen
a tolakodó gaznak
dívatnak
Profitnak
irányított igaznak

kép
ritmus
és lázadás és látomás
támadhatatlan és hiteles
szikráit pattantón
a végtelennek
kisülések közti értelem
te iramodó metafora
a bicegő agyban
megmagyarázhatatlanul
kristályból szökő
egyedi
az ősforrásból
te érthetetlen
érthető
őskút ős-csobogás
Isten homlokán illanás
villanó jelek
irányjelző az iránytalanságban

Ars poetica II.

Kalapban
összekeverten az érthetőség
szavak
belépni a karimán
s a sötét teremben lámpát
gyújtani
vagy kioltani a lámpát
költők
nem mindegy
kesztyű
mutató ujja a ködben
szentjánosbogár rajta didereg

Ars poetica III.

A misztikum nem homály
prizmáin a mindenségnek
átlátszó kristály
megcáfolhatatlan
soksugarú sejtelem
hitelesség

DIENES VALÉRIA BÖLCSESSÉGE II.

3.

Mit árul még el az evolúgika? Minden csak fogalom: épület, szerkesztmény, esinálmány. Csak a formált eszmélés válhat ismeretté. Az eszméleti jelenségek mind formaváltások. De az eszmélethez minden már formában érkezik. Amit formálnak, annak nincs alanya, formálódik az ismeretből. A mindenség megismerése nem kockajáték, hanem történelem. Nem a tér kaleidoszkópja, hanem az idő megújulása. Hogy ezt megértsük, előbb önmagunkba kell merülnünk. Erőkifejtés nélkül, semmi észre, szándékoltra, semmi jelentősre nem gondolva, a magára hagyott eszmélődés az „imént”-et a „mindjárt”-tal összefűzi, vagyis *megérzi* az időt. Az idő a folyton haladás, a haladó eszmélés. Valami velünk jön, amit elhagytunk, valami beköszönt, ami még nincs: ez az idő. Nem érted meg önmagadat, amíg át nem élted az időt, mindig egy irányban. Nem tudsz visszafordulni a múlt felé, nem léphetsz a múltba emlékezéssel, mert akkor is a jelenben vagy, egy új jelenben, a mai tegnapod egy másik jelen. Az emlékezés nem másolja az eredeti múltat, hiszen *azóta* éltél és változtál. Minden perced megmarad és belefolyik a következőbe. Ezt az eszmélet csak nagyon intenzív történéseknel állapítja meg, de akár megállapítja, akár nem, tőle függetlenül történik, a legkisebb módosulásoknál is. A legjelentéktelenebb események is megmaradnak, nem léptenként, nem percenként, hanem az idő végtelenségében, folyamatosságában. Az átélt időt nem lehet pillanatokra szabni, mert a pillanat semmiféle halmozása sem éri utól a folytonosságot. A pillanatnyi egyidejűség és az átélt folyamatosság — összeférhetetlenek. Jóllehet az egyik benne van a másikban, de csak akkor, ha tériesítjük az időt, azaz ha a pillanatot tértelen pontoknak, a folyamatot pedig egyszerűen vonalnak vesszük. A pont és a vonal az idő szimbólumai. A tér megbabonáz bennünket, de meg kell próbálnunk kiszakadni tériesített gondolkodásunkból. A pillanatok a valóságban egyidejűségek, a folyamat maga az élmény. A pillanatok időtlenek, csak szimbolikus távolságuk van; a folyamatok eszméletiek. Tartam-érzésünk nem igazolja a naptárak és az órák adatait, mert az átélt idő tartama eszméleti. A tartam megjelöli az intellektus határvágányait, azt, hogy az ész metőtől meddig ér el, befogadóképessége mennyit változik, az idő metafizikai reformjával oldja meg.

A tudomány tér és idő viszonyával írja le a mozgást, egyidejű pillanatokat számíál. A tudomány alkalmazta idő nem is idő, csak az egyidejű pillanatok térbeli képe, a valóságos időt az eszmélet (tudat) hordozza. Itt az idő maga a közvetlen átélés, ami a fizikális időben, de tőle mégis függetlenül az emberben lejátszódik. A tartam tehát eszméleti idő, ebből ismerjük meg az idő igazi természetét; nem a fizika, hanem az eszmélet, a biológia és a pszichológia ideje. Az eszméleti idő a cselekvő idő, az átélt idő. Sajátosságai illusztrálják természetükkel az evolúció történéseit, tanítják nekünk az evolúgikai alaptörvényeket. A múlt és a jövő egymásba folyása a jelenben azt jelenti, hogy minden jelenedben félig az vagy, ami éppen most voltál és félig az vagy, ami mindjárt leszel. És az időnek ez a belédköltözése nemcsak a pillanatok ölelkezése, nem csupán az „éppen” és a „rögtön” töltelése, hanem hosszú távra, minden távra érvényes. Hol is szűnne meg? Ez az eszméletünkben utazó és velünk nővő jelen múltjövővé, vagy jövőmúlttá sűrűsödik és tevékenykedik halaszthatatlanul. Aki a jelenbe merül, a konkrét pillanatoknak áldoz, annak nincs törvénye. Akit rabul ejt a jelen hevülete, annak nem születik meg a törvény. A törvény ott születik, ahol az idő ablakán kinézel, a törvény az empiria indukciójában fogamzik. Nem más, mint a jelen örökkévalósítása. A mindenségnek szokásai vannak, és a jelen teljességében árulja el magát. Így lép ki a pillanatból az indukció: jövőndéépítés a múltból és a jelenből, az idő áthágása, amit az emberi szellem követ el.

Az evolúgika mezején nincsen azonosság. Nemcsak azáltal támad „új” és „más”, hogy az addigi bonyolultságnál még nagyobb bonyolultság jön létre, régi elemek új szomszédsághoz jutnak, vagy régi összetételek azonos elemekből újrakeverődnek, hanem azáltal is, hogy az idő mindenestül újat tud termelni, újdonatúj újat, nem új összetételt. Nem mindenestül új a sejt, a megamolekula foly-

tatása? Vagy nem mindenestül új-e az időszintézist alkotó emberi eszmélés a bipszféra fölött az annak mélyén sarjadzó materialitáshoz képest? Vagy nem várható-e megújulás akkor, mikor majd a messze évmilliókon túl megpillantjuk a szeretetben egyesülő, egymásban gondolkodó másrendű spiritualitást, mely az ember szellemi műve gyanánt megújítja a Föld színét? A készülő, a születő, az újjuló, az önmagát teremtő emberi eszmélést az evolúció példatárának és metódikájának is nevezhetjük egy olyan világ szemléletében, kezelésében és átélésében, mely fennmaradásával a teremtőjét utánozza, hozzá hasonlóvá minősített alkotótárs.

De hogyan tolódunk ki a jelenből ama múlt és jövő felé, melyet az időszintézis nyit meg előttünk? Az empirikus intuíció vagy empirikus indukció révén. Valamennyien ugyanezt az eszmélődést hordozzuk idegzetünk mozdulatrezonanciájában, ugyanannak a beszélő pontnak az aurájaként vesz körül minket az a közeletpátia, amely minden mozdulatrezonancia szellemi erőtere s amely végül is lehetővé teszi számunkra, hogy „megértsük” egymást. Amikor valamit ki akarsz fejteni, egy-egy feladat megoldásán töprengsz, feszültségek lépnek fel benned egy-egy ítéleted, egy-egy következtetésed kikerekedéséért, forogtad, viszonyítod eszméléseid formáit, míg meg nem pihen a megfelelő kifejezésen vagy kijelentésen, amire közben ráakadtál. Ezek a szó-mögötti, fogalom-mögötti szünetek hasonlítanak az evolúció kísérletezéseihez, amikor például fajtákat próbál és a próbák során kiválik egy-egy sikerült mutáció. Úgy keres a mindenség is önmagában, mint mi önmagunkban. Meg kell tanulnunk ugyanúgy az idő természetéhez simulva gondolkodni, mint ahogyan most a tér természetéhez simulva gondolkozunk. Akkor nyomban észrevesszük az időszintézis természetes evolúciós törvényét, mely nem osztozik a tér tulajdonságaiban, mert múlt is, jelen is, el is tud tűnni és meg is tud maradni a mélytudatban (tudatalattiban). De vajon nem felelhetnének erre a „hol?” kérdésre — mélytudat, illetve mélyeszmélet helyett — azt, legalábbis ontológiailag, hogy a múlt a szellemben raktározódik? Lehet-e azt mondanunk, hogy a megmaradó múlt, a tenyésző emlék a metafizikai szellemben lakik otthon? Térbeli értelemben véve talán mondhatjuk azt, hogy a szellem tartogatja magában a múlt fel-feltoluló emlékeit, de ugyanakkor azt is lehetne állítanunk, hogy a szellem nem más, mint állandó feszültség, potenciál, mint ontológiánk határa egészen a transzcendens szomszédságáig, amit „hegymenet” nem lehet utolérni, de „lejtmenet” beszélni lehet róla.

Dienes Valéria jól látta, hogy az időszintézis vagy időreform problémája az emberi gondolkodás egyik központi témája, de különösen az a modern filozófiában. Ezen a vonalon vált el egymástól tudattan és magatartástan, általa vált élesebbé a struktúra szemlélete, a szemiózis és a szemiotika taglalása. A megújult idő foglalkoztatta többek közt Teilhard de Chardint — aki mellesleg azt írta egy helyütt Bergsonról: „úgy tekintek erre az emberre, mint valami szentre” — *Az emberi jelenség*-ben, az egzisztencialista (Sartre, Merleau-Ponty) és perszonalista (Emmanuel Mounier, Maurice Blondel) filozófusokat. A múlt időmetafizikájával dolgozott Thomas Mann *A varázshegy* és Proust *Az eltűnt idő nyomában* című regényében. A kiváló angol történész, Arnold J. Toynbee így jellemezte a bergsoni idő kérdését: „Ez olyan kérdés, amelyet mi, emberek, nem tudunk megválaszolni. Élünk egy időfolyamban és ez a tény uralja tudatunkat. Nem tudunk elillanni az időfolyamból, és így az időt nem szemlélhetjük kívülről s ezért nem is tudhatjuk, mi az idő. Csak azt tudjuk, hogy az idő médium — amelyben mi emberi tapasztalatainkkal találkozunk —, olyan tapasztalatokkal, mint kezdet vagy vég, haladás vagy visszamaradás, siker vagy sikertelenség. Nem tudjuk, miért vannak tapasztalataink ilyen idő által meghatározott formáknak alávetve. Miért ne élhetnének időtlen életet, amelyben nincs különbség előbbi és utóbbi között? Időélményünk titok, amelynek nem tudunk rájönni a nyitjára. Úgy kell, hogy vegyük a tapasztalatunkat, ahogyan készen találjuk.” (3)

Dienes Valéria életének, gondolkodásának, mint mondtuk, a Bergsonnal való megismerkedés új irányt szabott. Ez eleinte pusztán filozófiai érdeklődés és kielégülés volt, a gondolkodás struktúrájának átépítése, és nem tartalmazott semmiféle vallásos mozzanatot. Csak a továbbiakban, amikor a metafizika végigvitelével a transzcendencia szomszédságába jutott, a metafizikai szemlélet általánosításával, sőt e módszer transzcendenciáig történő kiterjesztésével lépett át a transzcendencia, majd a misztika világába. A filozófiai gondolkodás nála fokról fokra halad a teológia felé, hogy az utolsó lépcsőt is elhagyva, filozófia és teológ-

gia egymásba olvadjon. A vallást először ő is — Bergsonhoz hasonlóan — statikus, primitív formájában az értelmi tevékenység szükséges, „fabulatorikus funkciója” termékének tekinti, amely a társadalom némely szektorának szabályozását végzi, a társadalmi összetartozás ellen szegülő erők fékezésére, semlegesítésére szolgál. Az egyén szempontjából „a vallás nem annyira a félelem, mint inkább a félelem elleni reakció”, tehát ott és akkor kezdődik, amikor az ember a félelmet nem a megismeréssel próbálja leküzdeni, mert ahhoz sem tehetsége, sem bátorsága nincs, vagy pedig mert kísérletei e téren kudarcot vallottak, hanem, gyöngeiségének vagy tehetetlenségének ellensúlyozására, szellemeket, isteneket, totális hatalmakat helyez maga fölé a képzeletében, és ezektől vár segítséget, menekülést bajainak, szorongásainak orvoslására. „Nem elég azonban, hogy nem félünk semmitől, szeretnénk azonkívül valamiben reménykedni is.” Ahogy már elébb említettük, Bergson szerint a fabuláció vonatkozásában is van fejlődés, az emberi fantázia és mesélőkedv „egyre magasztosabb isteneket fabrikál”, s eközben rátalál az egy igaz Istenre, a dinamikus vallásra, és a vele való egyesülés, a misztikában való megújulás olyan reménységgel tölti el az embert, amely erősít és diszciplínál. Dienes Valéria tehát végső fokon a végtelennel való egység és a végtelentől való abszolút függőség érzését gondolatilag absztrahálva, a vallás szubjektív megélése, a kierkegaard-i „magánkereszténység”, „privátkatolicizmus” teofilozofikus vagy filozoteológikus megnyilatkozásáig jut el. Nemcsak állítja ezt, hanem a kifejezésen túl, részt is vesz a misztikában, alanya és állítmánya egyaránt: „belső megnyilatkozás” előzi meg „külső megnyilatkozásait”. A misztika megadja neki, hogy ne csak a transzcendencia szomszédságát tapasztalja meg, hanem az Istenbe merülés mámorát is, méghozzá abban az állapotban, amikor a lélek érezni véli, hogy Isten jelenlétében van, hogy megvilágítja őt önközlése útján. Ez az eksztatikus állapot átsiklik a kontemplációba, a kontempláció át lép a csellekvésbe, aza az isteni akarat összesimul az emberi akarattal. Amikor pedig az ember kifejezni óhajta belső megtapasztalásait, tulajdonképpen az isteni hatást reagálja le, tevékenységével folytatja és meghosszabbítja azt, szétöri az adott világ körét: „jelen van Isten, és ő benne van Istenben”, és visszatér az adott világba: Isten „eszközévé”, „hangjává” válik a szeretet és a szabadság üzenetének közvetítésében. A szabadság köre a transzcendencia köre, az ember nem maga által szabad, hanem Isten által, és minél szabadabb, annál bizonyosabb számára Isten.

Hallgassuk most meg, hogyan mondja el Dienes Valéria: „Valamikor 1957-ben, egészen sajtáságos és megmásult módon, szinte lelki megrohanással kezdődött valami egészen különös, hogy akármikor elővettem papírt és tollat, mindig meg kellett írnom valamit. A legtöbb ilyen írás lelkióra stílusban fogalmazódott meg. Lassanként kialakult az a technika, mely szerint a legjobb ezeket éjjel papírra vetni, amikor az éjszaka közepén először felébred az ember egy bizonyos alvásszakasz után — egy óra, két óra, néha öt órakor, ez mindenkinél más és más időpont —, hogy utána tovább aludjon, ilyenkor írtam ezeket a közléseket. Ebből rengeteg írás lett, egy fiók tele van velük. Lassanként, de főképpen az utóbbi években, már nagyon sokat kellett szenvednem értük. A belső kínlődás, a létrehozás nehézsége eléggé meggyötört. Ezek között az eszmélődések között voltak egészen személyes jellegűek, például, hogy „ma telefonálj Barát Irénnek az egészséged miatt”, ennyire személyes, aztán olyanok, amik a jelenvaló lelkiállapotra vonatkoztak, végül pedig evangéliumi magyarázatok. Volt nekem egy kis könyvem, melyben a négy evangélium eseményei Jézus élettörténetének sorrendjében vannak összeállítva. Abban az időben roppant mélyen hatott rám, hogy tudtam, amikor Jézus ezt vagy azt csinálta, mi történt előzőleg. Akkor időrendben nagyon jól kapcsolatba tudtam hozni az eseményeket és jobban megérteni a jelenvaló gondolatot is, sokkal jobban, mint amikor négy külön részre osztva olvasom az Újszövetségben. A háromféle közléshez: az egészen személyes, a lelkileg személyes, végül az evangéliumi, később hozzáadódott az egészen metafizikai, annyira metafizikai, hogy túl kellett mennem a mindennapi filozofáláson is. Bemerészkedtem az indiai filozófia területére, és pedig olyasmit mertem írni, mint az élet előtti élet, a „semmi” pszichológiája, azon vergődtem, hogy hogyan lehet visszapillantani egy olyan időre, amikor még nem volt idő? Láttam Teilhard-nál is egy ilyen furcsa valamit, ami nem a semmiből bukik fel, hiszen a *semmi* értelmetlen szó, de a semmiben is kell lennie olyasminnek, ami az Isten örökkévalóságából való. Mert az örökkévalóság mi mögöttünk van, és mi előttünk van. Ez nagyon nehéz feladat volt. Tudom, hogy Ius barátnóm azután elhordta ezeket mindenhova,

filozófusokhoz, elvitte Kecskés Pálnak is, komolyan filozófáló papokhoz, tudom, Sík Sándorhoz is. Valamennyien hozzászóltak, de persze engem nem nagyon érdekelt, mert úgyis éreztem, ez így van, és nem éreztem, hogy szükségem van arra, hogy ehhez bárki is valamit hozzátegyen. A maga — becsületlen közvetlenségében tört rám a gondolat, és nagyon becsületesen írtam le, mihelyt valami megállított, azonnal abbahagytam az írást. Olyanformán tudnám a gondolatok megjelenését megmagyarázni, mintha előttem állna valami, nem is színes, nem is hangos, semmiféle érzékelhető módon észre nem vehető dolog, de mégis valami élő pont, az gondolkozik és ezt a gondolkozást kell nekem mondatba formulálni. Valamilyen formába kell önteni, ami azért feltétlen biztos, mert közvetlen abból az élő pontból sugárzik felém. Ideadja nekem magát, és ez a 'maga', ez a 'valami' benne, az a gondolat. És ez a gondolat, mindig úgy éreztem, valami nagyon konkrét. (Nem nehéz felismerni a képben Bergson 'tisztá emlékezet'-ének és Teilhard Omega-pontjának mását, az előbbiből részeseedik, az utóbbihoz közeledik az emberi személy tudata. — H. B.) Most nem az érzékelhetőt értem a konkrét jelölésen, hanem a szellemi, ami a valósággal áll kapcsolatban. Egy kicsit hasonlít ahhoz, amit Teilhard mond egy helyen: az evolúció gondolatáról azt hiszik a fixisták, hogy az csak egy olyan kis kavics, amit fél lábbal félre lehet rúgni és utána el lehet dönteni a spenót és a még nem tudom, miféle növények minuciózus viselkedéséből, hogy mi az. Legyenek szívesek a fixisták egy kicsit jobban kiánsni ezt a kavicsot, és észre fogják venni, hogy a föld csontozatával van összenöve. Hát ilyenformán éreztem, mikor azt a beszélő pontot, azt az élő foltot, amiből kiáradt a gondolat, elmélyedve megközelíttem: az a valóságnak, ha nem is a csontozatával, de az eredetével, az idegzetével, az egész mindenével van élő kapcsolatban. Ezért tudtam ezt annyira elhinni. Amikor ezeket írtam, úgy éreztem, ezeket meg kell írni, nem lehet otthagyni vagy abbahagyni, kételkedni sem lehet bennük. Locke azt mondja, azok, akik ilyen megvilágodottságból írnak, azt hiszik, hogy az a biztos, amit írnak. Hát én tényleg azt hiszem, hogy az biztos, amit írok." (7)

4.

Nem kétséges, hogy Dienes Valéria útjának, filozófiai választásának alakulásába — jóllehet az értelemé, a bölcséleti döntése volt a meghatározó szerep — beleszólt személyes sorsának alakulása is. 1919 után férjének, Dienes Pálnak, a tanácsköztársaság idején viselt tisztsege és tevékenysége miatt, el kellett hagynia az országot. Mire két gyermekükkel követhette őt az emigrációba, házasságuk megromlott és csakhamar válással végződött. Ez a tragikus családi mozzanat természetesen nem maradt nyom nélkül további életében, s ha nem is determinálta, sok tekintetben motiválta magatartását. Hazatérése után ismerkedett meg Prohászka Ottokárral, előbb műveivel, papi munkásságával, majd személyesen is, és a vele való találkozás vitte el a végleges, visszavonhatatlan döntésig 1923—24-ben. A köztük létrejött kapcsolat alapja kezdetben a közös téma, Bergson volt, aztán az az emberi kötelék, amely őket a lelki vezető és vezetett, valamint a prófétikus gondolkodó és a filozófus teológia viszonyában összefűzte.

Prohászka megértéssel fogadta az evolúciónak azt a megújult és az időreformból folyó gondolatát, amelyben Spencer merev fejlődéstana helyett az idő közvetlen átélésére való utalással az ismeretelmélet új hangot kezd beszélni Bergsonnál. Ugyanakkor azon fáradozott, hogy Bergsont „egyházilag” is, a hivatalos tanítás számára is elfogadhatóvá tegye, ha nem is a reá való közvetlen hivatkozással, legalább időreformját Aquinói Tamáséval összeegyeztesse. Az ismeretet kezdődő cselekvésnek fogta föl, a fogalmat és a belőle építhető konstrukciókat az emberi cselekvés életingereinek. A fogalmi ismeret körvonalazottságának és vázlatosságának kritikája nála a gondolat homálya és pontatlansága ellen szól: a fogalomban ott rejlik a tetté fejlődés előreküldött képlete, már érlelődik benne az élet cselekvő integrálja az ismereti elem csírájában. Ismeretelmélete tehát egyenesen elvezet a metafizikai időreform tételéhez, mert az intuitív ismeret gondolata az átít idő közvetlenségére való hivatkozás nélkül meg nem világítható. Első műveiben még az evolúcionizmust támadta a keresztény világnézet védelmében (Isten és világ, 1892; Föld és ég, 1902) tiltakozott az ellen, hogy a természettudományos gondolkodás és a modern filozófia behatoljon a vallás és a teológia területére. Az 1920-as években írt *Élő vizek forrása*-ban és a befejezetlen *Az élet kenyérében*

azonban az evolúció transzformációja, a metafizikai időreform szemléleti jegyei kétségkívül megtalálhatók. Nem véletlenül jegyezte meg a domonkos rendi teológus, Horváth Sándor, Prohászka Bergson-mentési kísérletére célozva, hogy „Prohászka is a valóság közvetlen érintését kereste. Emiatt Bergson követőjének tartották — erről értekezik Rezek Román is „Szempontok és adatok Prohászka bergsonizmusához” című tanulmányában —, pedig nagyon távol állt tőle, ha nem is mindig *szavaiban*, de föltétlenül *dologilag*.. Legmaradandóbb becsű és soha el nem évülő szépségű munkája, az Élő vizek forrása, tele van ilyszerű nyilatkozatokkal..” (6)

Prohászka metafizikai meglátásait, a Bergsontól kapott gondolatokat is igyekezett a pasztoráció, a hithirdetés, a teológiai gyakorlat szolgálatába állítani. Mindent eszköznek tekintett — tudományt, művészetet, filozófiát —, amely a teológiába, az Istenről szóló tanításba beavathatja és a transzcendensbe, Isten közelebbe vezetheti az embert, és mindent eszköznek, amellyel az ember kifejezheti, másokkal közölheti eszméit, élményeit, misztikus megtapasztalásait. Vagyis a hit „elméletét” megpróbálta összeforrasztani a hit „gyakorlatával” és ezt lelkipásztori, teológusi tevékenységének tengelyébe ültetni. „A misztika az Isten mély megérzése a világban s a lélekben — vallotta —; megérzése a mély kapcsolatoknak a lét és Isten közt; kapcsolatoknak, melyek közelséget, egyesülést, életet mondanak.” (6) Dienes Valériára éppen ez a tudósi hajlamú papiség, ez a misztikában is filozófiát, a filozófiában is a misztika nyelvét felfedező ambíció tett mély benyomást. Prohászka magas műveltsége, képzettsége, intuitív egyénisége imponálóan tudta közvetíteni a hitnek tudományba, a misztikának filozófiába oltott eszméjét, és ő maga mindezt úgy élte meg, mint megszokott, közvetlen valóságot, mint léte egyik természetét. Prohászka példája megragadta Dienes Valériát, erősítette és bátorította maga választotta útjának betartására, a tétovaságok és kalandozások nélküli céltudatosságra. Úgy érezte, döntésének helyességét előbb Prohászka igazolta, később pedig Teilhard de Chardin megjelenésével — különösen *Az emberi jelenség, Az ember helye a természetben és Az evolúció istene* című munkáival — vélte ismét bizonyítottnak önmagát is, Bergsont is, Prohászkaét is; Teilhard-t ugyanis Bergson folytatójaként, sőt betetőzőjeként üdvözölte.

Mint a nagy intellektusoknál oly gyakran, Prohászkanál is, Dienes Valériánál is megfigyelhetjük, hogy gondolataik, eszméik, elragadtatásaik minden bonyolultsága, sokszor követhetlensége ellenére is, személyes hitük, hitéletük milyen egyszerű, mondhatnánk, szokványos, alig különbözik bármelyik más hívőtől. Vallásosságuk megőrzött valamit a gyermekségből, az anya és az apa szeretetéből, a legendák bájából, naivságából, csodavárásából, a szülőkhöz vetett bizalomból. Majdnem olyan, mint az apostoloké, egyszerű pásztoroké, halászoké, akik mindig érezték, mit kell tenniük, de sohasem voltak tudatában annak, miért kell éppen így cselekedniük. Mert valahol a filozófusok és a teológusok is tudják, hogy az igazi bölcsesség nem tanultság. Nem a tudás anyaga tesz bölcsé, hanem az a mód, ahogy a meglévő tudással bánok. A bölcsesség nem szerzett dolog: tehetség. Az iskolázatlan parasztasszony is lehet bölcs, az a kispap, aki majdnem megbukik teológiából, lehet bölcs, a gyárban lelketlen gépét ugyanolyan gépiesen tápláló munkás lehet bölcs. Viszont a hatalmas tudáskészlettel rendelkező, ismeretekkel zsúfolt elméjű tudós lehet jó szakember, de nem biztos, hogy bölcs. A bölcsesség magatartás is: a lélek viselkedése, a szellem alkalmazkodása. A tisztelete és megbecsülése mindannak, ami van, és ami ezen a *van-on* belül is, meg túl is van.

Az egyszerűségnek, a természetességnek jellegzetes hangján szólal meg Dienes Valéria lírája. Nem is nevezhető egészen lírának a szó szoros, esztétikai értelmében, inkább apologetikának vagy filozófiai programadásnak. De ő maga sem szánja költészetnek, hiszen más funkciót teljesít, jobban illik rá a rimes hittanítás vagy a filozófiai magyarázat elnevezés. Tulajdonképpen hitének és filozófiájának bemutatását végzi közkeletűbb, metrikus tálalásban, puritán eszközökkel, nemegyszer a középkori himnikus dicséretnek és énekek, vagy a precíz kateketika és tételes hittanítások stílusában. E versek közül az „Októberi emberek” című voltaképp summázata Dienes Valéria vallásos és filozófiai nézeteinek, mindannak, amit ő személyében képvisel. Három embernek mond köszönetet benne, Bergsonnak, Prohászkanak, Teilhard-nak, akik életét, gondolkodását új irányba terelték, illetve filozófiai döntését igazolták és akik pályájának, tevékenységének meghatá-

rozói és kísérői voltak. Úgy tudta, mindhárman októberi születésűek: Bergson 1859. október 18-án, Prohászka 1858. október 10-én született, de egyben — akarva-akaratlan — tévedett, ugyanis Teilhard nem 1881. október 1-én látta meg a napvilágot, hanem ugyanezen év májusának első napján. Hadd idézzük most végezetül példaként e versének bevezető szakaszait.

OKTÓBERI EMBEREK

Hárman vannak életemben
 — Mostanig megméretetlenben —
 Októberi emberek,
 Míg nem jöttek, tévelyegtem,
 Nem is tudtam, merre mentem,
 És nem voltam én se meg;
 Mert, életét előzőleg,
 Mindenki vár nagy időket,
 Lét előtt van még soká,
 Minden élet új ajándék
 Öröklétben, istenszándék
 Nincs még: „Mikor” vagy „hová”.

Hármat köztük kiválasztott,
 Nemlétéből feltámasztott
 Teremtői gesztusa.
 Mindegyikre rálehelte,
 Mit műveljen emberlelke
 Alkotói gusztsusa.
 „Naptárában” megjelölte
 Mind a hármat, hogy a Földre
 Piros ősszel jöjjenek,
 Mikor nevet a természet
 És felújjong az enyészet,
 S engem is megnézzenek.

Mi is voltunk testetlenben
 És a megmérhetetlenben,
 Vártuk, hogy majd születünk,
 Időtlenben, tértelenben
 És az elérhetetlenben
 Igéret volt életünk.
 Lét előtt is „lehet” minden
 Öröklétből szól ki Isten,
 Róluk, kik még „nincsenek”,
 Aki még nem valósultan
 Csak örök tervekbe hulltan
 Lételőtti emberek.

Mert, mint sóhajlás a térben,
 Gondolat is az időben,
 Szabadon jár és keres.
 Szemléletről szemléletre,
 Eszméletről eszméletre
 Vonzódásos ... kényszeres ...
 Szándékoknak is van „jó”-ja,
 Szellemgravitációja,
 Teremtőnkől emberig
 Úgy vezet át az időkön,
 Mint anyagjárta mezőkön,
 Lelkemtől a testemig.

Fagyos télen, napos nyárban
 El is jöttek mind a hárman,
 Szóltgattak évekig.
 Lételemnek trilógiája,
 Háromszavú iskolája:
 Istenőtlet mindenik.
 (Hiszen talán minden lélek
 — Kimondani szinte félek —
 Öröklétből moccanás.
 Mik vagyunk mi, emberlelkek?
 Földre hulló istensepek?
 Végtelenbe pottyánás?)

Források: (1) René Gillouin: Henri Bergson filozófiája (Budapest, 1920) — (2) Michel Barlow: Henri Bergson (Editions Universitaires, Paris, 1966) — (3) Sándor Pál: Henri Bergson filozófiája (Gondolat, 1967) — (4) A század nagy tanúi (RTV—Minerva, 1978) — (5) Szabó Ervin levelezése II. k. (Kossuth, 1978) — (6) Horváth Sándor: Örök eszmék és eszmei magvak Szent Tamásnál (Budapest, 1944) — (7) Dienes Valéria nagyrészt kéziratban levő munkái és interjúi — (8) Kecskés Pál: A bölcsélet története főbb vonásaiban (Stephaneum, 1933).

Antonio Vivaldi

A második világháború pusztításai után olyan zenére vágyott a világ, melyből erőt meríthetett a megújodáshoz. Ekkor tárult fel Vivaldi addig sejtett zenéje is, hosszú kutatómunka után. Kiknek köszönhetjük Vivaldi életművének feltárását?

Első ízben Bach átirataival kapcsolatban jegyezték fel, hogy eredetijük Vivaldi koncertjei közül valók. J. N. Forkel 1802-ben mutatta ki első ízben J. S. Bach kapcsolatait az olasz mester kompozícióival. 1850-ben már az eredetét kutatták ezen kiadványoknak (Hilgenfeldt), sőt egy esztendővel később nyomtatásban is hozzáférhetővé váltak az átiratok. Julius Rühlmann további forrásokra bukkan 1867-ben. Philipp Spitta hatalmas Bach könyvében sokoldalúan világította meg Vivaldi Bach-ra gyakorolt hatását (1837), Paul Waldersee pedig megírta az első Vivaldiról szóló dolgozatot (1885).

A századforduló gyakorlati kiadványok terén hozott újat: Nachéz és mások gazdagon ellátták az eredeti Vivaldi versenyműveket betoldásokkal. Schering (1902) és Fischer (1924) kiadványai, valamint Altmann műjegyzéke — a mester életében megjelent művekről (1922) — felhívták a figyelmet a velencei zeneszerző történelmi jelentőségére. Ekkor került sor egy addig ismeretlen gyűjtemény felfedezésére: Luigi Torri és Alberto Gentili több száz Vivaldi művet talált 1926—30 körül. A „Collezione Mauro Foà e Renzo Giordano” katalógusát Olga Rudge készítette el (1936). A hatalmas anyagból, mely a torinói Nemzeti Könyvtár tulajdona, Alfredo Casella válogatott ki néhány művet, majd 1939-ben sor kerülhetett az első Vivaldi-hét megrendezésére Sienában. A vállalkozás mecénása Chigi dei Saracini gróf volt.

Salvatori Gallo, Abbado, Rinaldi és mások munkái után jelent meg Marc Pincherle alapvető műve, a hangszeres művek tematikus jegyzékével (1948). Csodálatraméltó kitartással látott hozzá Vivaldi összes műveinek kiadásához Antonio Fanna a Ricordi cégnél. Híres olasz együttesek tolmácsolásában sorozatosan rögzítették lemezre a feltámodott mester opuszait, mai hangversenyéletünk pedig elképzelhetetlen Vivaldi nélkül.

A legfontosabb alapvető tanulmányok megírására csak az életmű alapos tanulmányozása során készülhettek fel. Walter Kolneder, Malipiero G. F., Remo Giacomini, Szabolcsi Bence munkássága, valamint a Nuova Rivista Italiana Musicale hasábjain megjelenő közlemények egyre közelebb hozták az elfeledett mester alakját, a kort, melyben élt, műveinek hatását más szerzőkre.

Mit tudnak a mester életéről?

Velencében született 1678. március 4-én. Apja, Giovanni Battista Vivaldi a Szent Márk-templom hegedűse volt. Valószínűleg első hegedűleckéit is tőle kapta a kis Antonio — 10 éves korában ugyanis a templom zenekarában szerepelt. Papi elhivatottságot érzett, de felszentelése (1703) után alig egy évig mondhatott misét betegsége miatt (angina pectoris). 1704. március 17-én a Conservatorio dell' Ospedale della Pietà (az irgalmasság kórházának zeneiskolája) szolgálatába lépett, ahol kisebb-nagyobb megszakításokkal 1740-ig tanított. Első szerzeményeit írásban és metszett kottákon kezdték terjeszteni. 1713-ban hozta színre az Ottone in Villa című operát Vicenzában, melyet az évek során 47 más színpadi mű követett. Oratóriumokat 1714-től komponált, melyek közül legismertebb a Judith triumphans. 1716-ban „maestro dei concerti” hivatalos címet kapott. Életének izgalmas időszaka kezdődött a mantovai udvarban, ahol Ph. von Hessen-Darmstadt herceg szolgálatában kantátákat, operákat mutatott be (1719—22). Anna Giraud énekesnővel, aki előbb tanítványa, majd operáinak állandó főszereplője lett, szintén Mantovában kötött ismeretséget. A beteg mester, aki csak kocsin vagy gondolán közlekedhetett, Anna és testvére Paolina ápolására szorult: így utazásaira elkísérték. 1723-ban visszatért Velencébe, ahol kötelezte magát havonta 2—2 koncert dirigálására, 2 motetta és 2 mise megírására. A húsvéti, pünkösti nagymisék és vécsernyék zenéit is ő írta, ezeket a műveket betanította (minden előadásra tartott 3—4 próbát).

1724-től 1735-ig Európa számos országában járt. 1726-ban a *Farnace* című operáját mutatta be Velencében, majd Veronában, Firenzében, Anconában és Rómában mutatott be operákat. Kiemelkedő alkotásai: *La fida Ninfa* (1732) és *L'Olimpia*-de (1734). Goldoni leírásából érdekes képet kapunk arról, hogyan készült a *Griselda* című opera, mely szintén Velence számára készült 1735-ben. Ebben az esztendőben lépett harmadszor is szolgálatba a Pietà-nál évi 100 dukát fizetésért és kijelentette: „nem gondol arra, hogy újból külföldre távozzék”. *Adelaide* című operájának előszavából megtudjuk, mennyire szerette a dicső Velencei köztársaságot, mely „születésétől fogva megőrizte az olasz szabadságot”.

Külön ki kell emelnünk azt a tényt, hogy a szerző művei még életében megjelentek. 96 koncertről tudunk, melyeket Amszterdamban, Londonban és Párizsban adtak ki, így bizvást nagyon népszerűek lehettek.

Több kiváló muzsikus kereste fel, így többek között Pisendel és Stöltzel, mások egész készletet gyűjtöttek össze Vivaldi koncertjeiből (pl. Quantz). Naplójegyzetek tanúsága szerint a „vöröshajú pap” megszállottan komponált, műveit sokszor maga tanította be, sőt a kompozíciókat személyesen adta el jó pénzért. Játékáról feljegyezték, milyen boszorkányos ügyességgel kezelte hangszerét.

A meglepő fordulat 1737-ben következett Vivaldi életében, amikor — egy levelének tanúsága szerint — megtiltották, hogy Ferrarába menjen egyik operájának előadása céljából. „Mindez azért történt, mert bár pap vagyok, nem misézek, és barátságot tartok fenn Giro énekesnővel”. Bár még több nevezetes fellépéséről, külföldi sikeréről, tudunk, viszonya megromlott az Ospedalével. Különös módon töméredek koncertet bocsátott áruba 1740 őszén, majd Bécsnek vette útját, ahol valószínűleg a császár, régi patrónusa támogatását szerette volna elnyerni. Álma nem valósulhatott meg, mert abban az évben októberben elhunyt VI. Károly, kitért az osztrák örökösödési háború. Vivaldi megbetegedett, így nem folytathatta útját Drezdába, hogy Figyes Keresztély udvarában próbáljon szerencsét. Rodolfo Gallo kutatása óta (1938) tudjuk, hogy „1741. július 28-án tisztelendő Antonj Vivaldi világi pap, a Satler-féle házban, a Karner kapunál” halt meg, eltemették a spittali temetőben (Bécs, Dóm és Metropolitana Ielkészi hivatal, St. Stephan, halotti könyv.)

Mit hagyott ránk ez a különös, hányatott életű komponista? A zenetudomány 825 művéről tud: szonáták, szimfoniák, concertók, szinpadai művek, áriák, kantáták és oratóriumok gazdag sora jelzi a lázasan alkotókedv mámorát. Hallatlanul magas számban találhatunk ezek között concertókat (456) — valószínűleg ezek voltak igazán keresettek, „merőben újszerű”, „remek ritornelljeik” (ritornell = hangszeres közjáték) miatt (Quantz). De kiváló egyházi művei, kantátái és operái sem maradnak el a hangszeres művek mögött! Ma még igen csekély számban szólaltatják meg a vokális műveket, így további meglepetésekkel számolhatunk ezen a téren.

De talán nézzünk bele a leghíresebb művek partitúráiba. Mi van ezekben újszerű, mi az, ami lábba hozta Európát Lully és Corelli után?

Már a címekben van valami meghökkentő: *Harmóniai szeszély, A harmónia és találékonyság erőpróbája, Hóbort, Nyugalanság*. Más, programatikus elemek találhatók a *Tengeri vihar, Az éjszaka, A négy évszak* koncertekben („kísérletek” „álom”, „vadászat” tételcímekek). Néha lélektani meghatározásokat ad: *A nyugalom, A magány*. Találunk hangutánozó feliratokat (*Postaküirt, Tengelice, Kakukk*), valamint karakterábrázolást (*A kegyenc, A pásztorlány, A nagymogul*). Ha meghallgatjuk *A szent sírnál* című darabot, vagy a *Gyász* concertót, újabb oldaláról ismerhetjük meg Vivaldit. Hogy tudatosan kereste a még ismeretlen eszközöket, az kitetszik az *Évszak* koncertek előszavából is:

„Nagyméltóságú Vaclav Morzin gróf úrnak... Nagyméltóságú Úr, mikor arra gondoltam, hány éve örvendek már kitüntető megbecsülésnek, hogy méltóságodat mint olaszországi karnagya szolgálhatom, elpirultam, mert eszembe jutott, hogy mindeddig még nem adtam tanújelét az Ön iránt érzett mély tiszteletemnek; ezért elhatároztam, ezt a kötetet kinyomtatom, hogy alázatosan az Ön lába elé helyezzem: kérem, ne csodálkozzék, ha e néhány gyarló koncer között ott találja a Négy Évszakot, amely olyan régen élvezzi az Ön fenséges jóindulatát. De higgye el, azért ítélem ezeket nyomtatásra méltónak, mivel nemcsak a szonettek által nyertek világosabb értelmet, hanem azzal is, amit bennük kifejeztem, biztosra veszem, hogy *újaknak* fognak tetszeni.”

Tágítja az alap-időmértékek skáláját: a fokozati jelzők gazdag készletét alkalmazza a tempójelzés mellett. Így például 18 változatát ismeri az Allegrónak! Több ízben enyhe tempómódosítást alkalmaz a cançabile vagy dolce után „spirituoso” felírással. Egyedülálló zenélési stílusát többek között a dinamikai árnyalások jellemezték. A pianissimótól a fortissimóig tizenhárom különféle fokozatot különböztetett meg azon partitúráiban, amelyeket koncertjein hosszú időn át használt. Akár a kontraszthatás érdekében, akár kiírt fokozatos erősítés vagy halkítás céljából alkalmazta ezen dinamikai jeleket, mindenképp eltért az általunk ismert barokk „lépcsős, vagy terászdinamikától”. Talán ő tett először kísérletet arra, hogy az egyidejűleg játszó szólamokat más és más dinamikai jelzéssel lássa el annak érdekében hogy a vezető dallam, vagy jellegzetes programatikus hangeffektus kellőképpen kidomborodjék (pl. a Tavasz koncert lassú tételének kutyaugatást utánzó brácsaszólamában „molto forte” áll a többi szólam pianissimójával szemben).

Az artikulációs jelek is meglepő változatosságot mutatnak. Hosszú vonásokat többször is ír elő negyedkották esetében, ami valószínűleg új lehetett a szokásos könnyen húzott vonások mellett. Szeszélyes, egyéni vonásai a legritkábban gépiések. Kötőívek alkalmazása terén különösen leleményes Vivaldi. A második és harmadik nyolcadok összekötése pl. már a rokokó elragadó szinkópáit előlegezi. Kötőív alatti pontok esetében az egy vonásra játszott, egymástól kissé elválasztott, minden egyes hang nyomatékát kívánta. Amennyiben a pontok helyett apró vonásokat írt, azt egy irányban, de minden egyes hangnál felemelt vonóval, különválasztva játszotta. Gyors tempóban az ív nélküli ék a vonó ugrasztását jelentette. Alkalmazta a „sciolto”-t is, ami azonos hangokon történő fekvésváltást jelent.

A hegedűirodalóm forradalmát hozta 220 versenyműve. Addig nem ismert magasságok hódított meg. Arpeggio játékokban új lehetőségeket fedezett fel. Izgalmas elhangolásai meglepő effektusok alkalmazását tették lehetővé. „Erősen ijesztő” volt korának muzsikusai számára a balkéztechnika bravúros mozgékonyasága. A gordonka irodalmát toccataszerű futamokkal, húrátmenetek merész alkalmazásával és arpeggiókkal is jelentősen bővítette. Annak ellenére, hogy általában vonózenekarra komponált, különféle fűvós, vonós, pengetős hangszerek számára is írt versenyműveket, illetve zenekari színpalettáját gazdagította velük. Legmesszebb talán a *Judit* oratóriumban ment (fuvolák, oboák, salmoé, klarinétok, trombiták, üstdobok, mandolin, theorbák, viola d’amorék, gembák, cembalók, orgona és vonózenekar mellett minden valószínűség szerint fagottok is szerepeltek). A harmóniák játszására szolgáló cembalót — programatikus okokból — nemegyszer osztott vonósok pótolják. Néha arco játszik a gordonka, ugyanakkor pengetve szólal meg a nagybőgő. Magas fekvésű basszusoknál a hegedűsök játsszák a legmélyebb szólamot (a klasszikus mesterek módján). A szordínó alkalmazása több ízben előfordul műveiben. Mindezen új, hangzást módosító eszközök valami halatlannul merész tartalom kifejezésére szolgáltak. Vivaldi műveinek stílusa eleinte Corelli és Torelli harmónia- és formaelvét követte (Szonáták, Triószonáták 1705—9 között). Egyházi rendeltetésű művein például érződik a hagyomány mélyeséges tisztelete, nem egy lassú tételében érezzük a „chiesa” stílust. Gyakran feltűnően archaizál — különösen a fúgatémák kidolgozásában. Ném egy koncertjében egész kis szőlista csoport verseng a nagy zenekarral — akárcsuk a híres nagy előd: Arcangelo Corelli műveiben. A Szent Márk-templom kétkórúsrus technikáját is csak fiatalkori műveiben találjuk meg. A meglepetést két dolog jelentette: az egyik az ún. „concerto-forma”, a másik a harmonikus gondolkodás újszerű leszűkítése az alapfunkciókra, mely kihatott a dallamformálásra, a szerkezetre, az egész hangvételre. Ezzel szemben eltűntek az egyházi hangnemek, a polifónia csak nyomokban jelentkezett, a faktúra végtelenül áttetszővé vált. Csillogás, fény, hatalmas pompájú forte menetek váltakoztak intim pillanatokkal: igazi fény- és árnyékhatások születtek a barokk kor igényei szerint. A végletek sűrítése rövid néhány percben: ez lehetne mottója Antonio Vivaldi alkotásainak.

Mi volt a „concerto-forma” lényege? Mindenekelőtt nagy felületek szembeállítására: tutti és szóló feszültsége. Az ugyanabból az anyagból táplálkozó ritornellek általában rövidített formában térnek vissza a szólórészek után, néha 4—5 alkalommal. (Bach fúgaszerkezete ezzel tökéletesen megegyezik.) A szólórészek vagy átveszik a ritornell kezdetét és szabad improvizációval viszik tovább a főmotívumot, vagy új anyagot hoznak. Ennél izgalmasabb, ha az új motívukájú közjátékba beleszővi a ritornell motívumait. Számos lehetőség kínálkozik a kölcsönös áthatásokra: a szólóhangszer beiktatása a ritornellbe, a zenekar átveszi a kíséretet (nemegyszer motívikus munka!). Vivaldi egészen újszerű módon imitációkat is alkalmaz több helyen. Dallamvilág és harmóniavilág szoros egységéből fakad Vivaldi néhány jellegzetes alapmotívuma: egy hang többszörös ismételtetése, nemegyszer kalapácsütésszerű akkordisméltése a tételek indításainál, azután az alaphármasból kiinduló trombitafanfárok, illetőleg ritmikával és diminuációs technikával fellazított hármashangzat felbontások. A korlátozott alaptípusokat kimeríthetetlen fantáziával variálja. A közjátékok és a lassú tételek kísérete többnyire csak egy cselló és csembaló játékát igényli. A középső tételek általában egyszerű, ismétléssel két szakaszra bontott dalformák; A-B-A formák, melyekben a visszatérés csekély változtatással jelenik meg. Szép keretet ad olykor a zenekar néhány ütemnyi elő- illetve utójátéka. A lassú tétel hangneme, ütemneme eltér az első tételtől. Szép osztinató basszusok (Chaconne) több ízben kísérik a szolistát. Énekszerű és kifejező dallamosság terén a *Tél* lassú tétele talán a legsikerültebb Vivaldi művei között. Ha az első tétel komoly, az utolsóak feltétlenül vidám arculata van. Bár a hangnem azonos, a modulációs rend eltérő! Természetesen az ütemnem is különbözik az első tételtől. Néha — a szviték mintájára — valamilyen tánc-tétel fejezi be a művet (Menüett v. Gigue). 47 Concertója nem igényel szólistákat: itt a szólórészek helyén közjátékokat találunk. A zárótételek táncok vagy fűgák. Nagyszerű tanulmányi anyagok! Minden bizonnyal ezeken nevelődtek a mester tanítványai, a conservatoriumi leányok. A concerto-forma új változatát láthatjuk a 15 kamarakoncert esetében, ahol a ritornelleket mindenki játssza, míg a szólórészeknél egyes szólóhangszerek kapnak kiemelkedő szerepet (a középső tételek szonáták, vagy triószonáták).

Amint látjuk, egy gondolat ezerféle változatával állunk szemben a „concerto-forma” esetében — és talán nem meglepő, ha a vokális művekben is hasonló formai képletekkel találkozunk (ária hegedűszólóval és vonószekarral). Ünnepi kantáták esetén megnőtt az énekesek száma, azonkívül több tételt fűzött egybe Vivaldi. (Például *La sena festeggiante* című — Párizst dicséző művében — francia nyitány indítja az első részt, melyet még 19 szám követ, majd a második részben 15 számot hallunk.)

Talán a kész formaterv, a visszatérések, unisonók és könnyen játszható hangnemek alkalmazása tette lehetővé, hogy Vivaldi gyorsabban megírt egy művet, mint a másoló lemásolta. Szinte hihetetlennek tűnik, hogy a *Tito Manlio* című opera 5 nap alatt készült el! A bírálat nem is maradt el sem életében, sem napjainkban, támadják a sietős és hányaveti munkát — de ne feledjük, hogy a rendeléseknek csak így tehetett eleget Vivaldi. A torinói kéziratok csaknem minden oldala tele van sűrű javításokkal, betoldásokkal és törlésekkel. Ebből kiderül, hogy korántsem volt híján az önkritikának!

Az a tény, hogy Johann Sebastian Bach a legnagyobb csodálattal viseltetett Antonio Vivaldi iránt, nemcsak az átiratokból, de sok tematikus, valamint formai egyezésből is kiderül. Tiepolo és Canaletto méltó társa volt Vivaldi a tengeren nyugvó Velence szellemi sugárzásában. Hatása ma talán nagyobb, mint életében lehetett, mert valami nagyon mély energia lüktet alkotásai mélyén. Csodálattal vegyes borzongással hallgatjuk az arpeggiók felett kibomló dallámokat és igazat adunk Alfred Einstein-nek, amikor az op. III. no. 8. koncertről, ennek egy bizonyos „cantabile solo e forte” részletéről azt írja: „Olyan ez, mintha egy barokk díszterem ajtója, ablakai kitérnének, és beköszönne a szabad természet...”

Margaréták és árvácskák

A kastélyból átalakított gyermekotthon igazgatói szobájában hárman ültek a fogadóul szolgáló sarokban, a csipketerítővel — valamelyik ügyesebb kezű növendék kézimunkájával letakart kerek asztalka körül. Középen az igazgatónő, X. Margit foglalt helyet, akit védenői egymás között Maminak becéztek, jobb és bal oldalán két vendég, negyvenes korú házaspár, külföldi magyarok.

Mami fürkésző pillantása milliméterről milliméterre vándorolt a két arcon, amelyre alig észrevehető fátylat borított a sápadt fényű ősz. Jó ízléssel választott öltözéküket figyelemre se méltatta, arcukat, főként szemüket és szájukat vizsgálta: vajon mit árulnak el abból, amit a két vendég előtte, a világ előtt és önmaguk előtt is takargatni kíván.

Az igazgatónő egy tisztántúli tanyán látta meg a napvilágot. A tanárképző főiskolát kitüntetéssel végezte el, de megmaradt barázdára termett, zömök tanyai menyecskeként, nemcsak külsejében, de világszemléletében és erkölcsében is. Haja szőke volt, afféle napszitta ugyan, kiálló arccsontjaival azonban a baskir faházak vagy a mongol jurták asszonyaira emlékeztetett. Növendékeit, az ország különböző részeiből keze alá került közel száz árva kislányt, főként pedig látogatóit, akik hasonló ügyben keresték fel az otthont, mint ez a kettő, kutató, zavarba ejtően kemény pillantással tette mérlegre, amit nem is a tanyáról, hanem pusztán vándorló asszonyóseitől kapott örökségül. Ki vagy? Mit akarsz? — ez a néma kérdés villogott tekintetében. — Bízhatók-e benned és mennyire? Rádbízhatom-e azt, akit szeretek, akinek oltalmazója lettem nemcsak hivatalom, még csak nem is esküm, de hivatásom és szenvedélyem szerint.

A szót a vendég férfi vitte.

— Bevallom önnek kedves igazgatónő — egy pillanatig gondolkodott, nem illenek-e hozzátenni, hogy: elvtársnő, de aztán lenyelte a címzést, mire X. Margit szája szögletében halovány mosoly villant meg — bevallom, igen megörültem, mikor tudomásomra jutott, hogy lehet Magyarországból árvát örökbe fogadni. A nyáron Balatonfüreden töltöttünk két hetet, ott ismerkedtünk meg egy ugyancsak külföldi magyar házaspárral, akik ugyanúgy gyermektelenek, mint mi, illetve most már nem azok, mert találtak maguknak itten, az óhazában egy bűbajos kislányt... Valósággal beleszerettünk mi is.

Felesége tartózkodón hallgatott s csak alig észrevehető bólintással helyeselte férje szavát. A gyanakvás és bizalmatlanság fedezékén, amelybe Mami, mint ilyenkor mindig, most is befészkelte magát, a szánalom és a rokonszenv fuvalata lengett át. De elhessegette magától. Messziről jöttek nem hiszünk első szép szavára. A férfi tovább sorolta közölnivalóit.

— Szóval, ettől a házaspártól kaptuk az ötletet, hogy fogadjunk örökbe mi is egy itthoni magyar kislányt. Elmagyarázták, mi a dolog hivatalos útja, módja. Ők adták meg az otthon címét is, meg az önéét is. A nevük nyilván ismerős önnek. Talán ajánlás is, hogy nem vagyunk, hogy is mondjam? ...

— Nemcsak a nevük ismerős — vágott szavába az igazgatónő, hogy mentse a férfit a magyarázkodástól —, meg is maradt a kapcsolat közöttünk. Lányaim sorsát sokáig figyelemmel kísérem, akár az országban maradnak, akár, mint az említett kedves teremts, kikerülnek a nagyvilágba. Mert úgy van ám...

Elhallgatott. Kereste a legtapintatosabb szót. A férfi újra felvette a beszéd fonalát, hogy most ő szabadítsa meg a keményderekű, tatáros képű asszonyt a magyarázkodástól és a szavak keresésétől.

— Igen, olyan kislányt szeretnénk mi is, amelyet ők vittek el innen. Ezért jöttünk önhöz bizalommal.

Az asszony szelíd tekintettel kísérte ura csendes kérését. Mami az asztalon fekvő vaskos albumra tette a kezét.

— Igen, természetes. Önökkel szemben éppúgy felelősnek érzem magam...

— Hadd mondjak még annyit — folytatta a férfi —, hogy mi rég külföldre szakadt magyar család vagyunk. Még nagyapám, a századfordulón... Látja, második nemzedék vagyok, mégis megmaradtam magyarnak... Feleségemnek édesapja vándorolt ki...

X. Margit elismerően hajtotta meg fejét mindkettőjük felé, s magában hoztette:

— Tehát: nehéz ügy.

Az „ügyekben” Mami csak két kategóriát ismert ugyanis. Amikor a látogató, aki valamelyik növendékét örökbe akarta fogadni, könnyűnek bizonyult hallgatag és szigorú vizsgálódása mérlegén, ha fájdalmasabb is, de egyszerűbb volt a dolga: határozottan nemet mondott, eltanácsolta a vendéget: ez idő szerint nincs olyan a gyermekek közt, akit ajánlani merne, jó szívvel rábízhatna. A látogató még meg is hatódott, hogy úgy szívén viseli az érdekét. Azt azonban, aki messze az óperencián túl is őrizget valamit a hamuban sült pogácsa ízből, melyet rég elhunyt anyai kezek készítettek, nem lehet becsapni. Vigyázni kell, mit visz magával, epét-e, mézet-e? Hangosan fejezte be a pillanatnyi töprengését:

— Szívesen segíték... Önöknek is. De nem könnyű.

— Persze! Szívéhez nőttek a gyerekek.

— Az érzelmeim ne számítsanak!

A férfi úgy értelmezte ezt a megjegyzést, hogy az a gondja, milyen anyagi körülmények közé kerül majd növendéke. Még akarta nyugtatni:

— Nem lesz rossz sora annak, akit otthonunkba fogadunk. Vagyonom van, pénzem is, sok. S a légkör a családukbán? Feleséggel sokat áldozunk jó célokra. Fiatalokat támogatunk. Elsősorban magyarokat... Sok örömünk is van benne. Most azonban másról van szó. Kislányt szeretnénk, aki gyermekünk lenne. Gyermekekünk helyett, aki... nos, aki nem születhetett meg... Nehéz esztendőket éltünk meg fiatalkorunkban, amikor nem tudtuk vállalni... Aztán pedig már hiába akartuk.

Meghajtotta a fejét, mint aki kiszolgáltatja magát, odateszi szívét az ismeretlen asszony elé. Lelke mélyén félig megfogalmazott kérdés lebbent át: Valóban ismeretlen ez az asszony? Az ablakon túl, a parkban szél suhogott. Nem a nyugat-európai parkok langyos fuvallata, hanem pusztai szél, amely akkor is metsz, amikor csendes. Ez az asszony nem irodában ül, hanem a nemezsátor nyílásában, nem tonettszéken, hanem szőnyegen, nehéz szemhéja szűkre húzott nyílásán át határtalan távolságok és századok felé figyel. Tűzet őriz, melynek nem szabad kialudnia.

— Az anyagi, jogi vonatkozásokat a hivatalos eljárás során kell igazolni — állapította meg az igazgatónő szárazon, mintha el akarta volna hessenteni a fel-párálló látomást. — Most itt a legfontosabb és a legnehezebb kérdésre kell választ adni: találnak-e önök gondozottaink között olyat, aki megfelel elképzeléseiknek. A második nem kevésbé nehéz kérdés pedig: az, akit kiválasztanak, hogy úgy fejezzem ki magam, kapcsolatot tud-e teremteni önökkel?

— Sokat töprengtünk ezen mi is — helyeselt a férfi. — A töprengéssel azonban egymagában nem sokra megy az ember.

— Úgy van! Lássunk hozzá tehát! — koppantott Mami az asztalon fekvő albumra. — Először fényképen megmutatom azokat a lánykákat, akiket ajánlani tudnék.

A férfi nem titkolt izgalommal hajolt a könyv fölé. A felesége akaratlan, finom kézmozdulattal oldalra simította mindkét halántékán néhány meglazult hajszálat és halványpiros folt jelent meg fehér arcbőre alatt.

Az igazgatónő felnyitotta a fényképalbumot, gondolkodva forgatta a lapokat. Az egyik fényképnél megállt.

— Ez itt Marika.

— Nagyon kedves — állapította meg a férfi.

Felesége megszólalt. Először, mióta megindult közöttük a beszélgetés.

— Nézzük talán végig mindegyiket, akit a kedves igazgatónő ajánl.

X. Margit nem válszolt. Szája sarkában azonban egy kis ránc támadt. A férfi bocsánatkérően emelte fel a fejét. Az igazgatónő azonban rámosolygott.

— Már csak ilyenek vagyunk mi nők: végigjárjuk a piacot, mielőtt megvásárolnánk az ebédnek valót! — mondta a mosolya.

Tovább lapozott.

— Ez a kis Krisztina! — állt meg újból egy fénykép felett, amelyről tágra nyitott szemmel nézett egy hosszú hajú kislány nem rájuk, hanem a magasba, mint aki az égre tekint.

— Nagyon szép az arccskája! — szólt a feleség. — Látszik rajta, hogy csupa jószág.

— Sajnos, egy kis testi hibája van. Nem nagy. Nem is látható. És korrigálható. A házaspár visszahúzódott. Az igazgatónő rájuk lesett a szeme sarkából. Aztán tovább fordította a lapot.

— Ez Noémi... Öt és fél éves.

— Milyen szép a neve. Ő maga is milyen kedves.

Noémiről nem mondott semmit az igazgatónő. Gondolkodott.

Újabb fotó bukkant elő.

— Ez Gabriella. Ő hatéves.

— Milyen sovány, szegényke.

— Valóban szegényke. Nagyon sokat szenvedett, amíg hozzánk nem került.

— Iszákos volt talán az apja? — kérdezte a férfi. Nem mert felelni a szemét.

Igy is meglátta, hogy újabb kesernyés ránc támad az igazgatónő szája körül. Azt is megérezte, hogy vizsgáztatja őket a nemezsátor nyílásában ülő kemény asszony.

— Igen, apja is, anyja is iszákos! — Újabb lapot fordított. — Ez Mónika.

— Újabbban — jegyezte meg halkán a feleség — újabbban más női nevek jöttek divatba Magyarországon, mint amilyeneket régen adtak a szülők gyermekeiknek.

Kissé raccsolva ejtette ki az r betűket, mikor Magyarországot említette. Teszt ennek az országnak a neve, sóhajtott magában X. Margit.

— Igen! Divatos nevet adott anyja Mónikának. Szeretettel azonban nem tudott adni neki. Otthagytta férjét, kislányát is. Így került ide az én aranyos kis Mónikám.

A feleség azonban riadtan kapta el tekintetét a kislányról. Mami inkább szánakozva, mint keserűen mérte végig.

— Félsz, hogy a lánya se lesz külön, mint az anyja — mondta magában. — S azt hiszed: igazad van.

Mónika képét is a többihez lapozta. Kissé restelkedett, hogy minduntalan elragadják indulatai a gyenge asszonnyal szemben.

— Ez Annamária — mondta, mikor újabb fénykép került elő a könyvben. — Hétéves.

A kislány legszebb volt azok között, akik képmása eddig elébük került. Nyílt magas homloka, határozott kifejezése, finom metszésű ajka igényes és öntudatos egyéniségről vallott.

— Valóságos kis hölgy — suttogta a férfi óvatosan, félve az újabb csalódástól.

— De miért ilyen szomorú? — kérdezte a feleség.

— Szomorúnak látod? — csodálkozott a férje.

— Jó szeme van a hölgynek — dicsérte az igazgatónő. — Családi tragédia után került hozzánk. Apja, anyja meghalt. Egy teherautó gázolt keresztül gépkocsijukon. Annamária is a kocsiban volt, de életben maradt.

A férfi újabb kérdést készült feltenni, felesége azonban megelőzte.

— Kik voltak a szülők? — hängja határozottan csengett.

— Édesapja mérnök volt. Szép karrier előtt állt, ahogy mondani szokták. Az anya orvosnő.

A házaspár egymásra bólintott. Döntöttek. Az asszony az igazgatónőhöz fordult:

— Van még fénykép, amit mutatni kíván?

— Nincs.

— Kislány se?

— Az sincs.

Kisvártatva óvatosan hozzátette:

— Azaz... Van még egy kislány, a fényképe azonban nincs benne az albumban.

— Miért nincs? — kérdezte a feleség halkán, de támadó hangsúllyal.

X. Margit nem válaszolt. Pir ömlött le a homlokán. A férfi észrevette.

— Láthatnánk őket?

— Mind a kettőt?

— Igen.

— Melyiket először?

— Annamáriát — válaszolta egyszerre a házaspár.

Az igazgatónő felállt, kiment a szomszédos irodahelyiségbe. A látogató pár nem szólt egymáshoz. Így ültek akkor is, amikor koppant az ajtó és az igazgatónő előtt átlibbent a küszöbön Annamária. Megtorpant és felnézett az igazgatónőre.

— Ezért tetszett hívni? — kérdezte kelletlenül.

— Mutatkozz be a hölgynek és az úrnak, Annamária — nógatta az igazgatónő és félre fordította a fejét.

Annamária odalépett a hölgyhöz, megbiccentette a térdét. Aztán virágszirom finom ujjait félénken nyújtotta.

— Hogy érzed magad itt, Annamária? — kérdezte az asszony.

A kislány visszahúzta a kezét. Gondolkodott. Aztán megrázta a fűrtjeit.

— Margit mama nagyon jó hozzám!

— Persze, csak pótmamád vagyok, úgy-e kicsinyem?

Árny és fény hullámlzott át a szép kis arcon. Ismét megrázta dús fűrtjeit:

— Margit mama nagyon jó!

Pár pillanatra hallgatásba merült a szoba. A gyerek törte meg a csendet.

— A néni és a bácsi azért jött...?

— Igen. Kislányt keresnek maguknak. Azért hívtalak, hátha megtetszetek egymásnak.

Komolyan, szinte tisztelettel szolt a gyerekhez, mint egyenrangúhoz, aki súlyos választás elé került. A kislány még inkább elkomolyodott. Néhány másodperc után megszólalt:

— Hol tetszenek lakni?

— Nagyon messze — mosolyodott rá a férfi.

— Győrben? Ott már jártam.

— Ó, messzebb!

— Sopronban?

— Annál is messzebb. Túl a tengeren!

— Tengeren túl? Oda repülőgépen lehet utazni?

— Igen — szolt a feleség. — Miért kérdezed?

— Mert, mert szeretnék repülni... És az autótól félek.

Gondolkodott. A férfi mosolya egyre melegebben sugárzott. A felesége észrevétlenül ujjmozdulattal óvatosságra intette őt. A kislány úgy fordult rá a férfi mosolyára, ahogyan a virág a nap sugarára. Aztán felnöttesen összeráncolta a szemöldökét.

— A bácsinak is van autója?

— Van. Nagyon szép házunk is van. Vállánk is a tengerparton. Én egy nagy intézet vezetője vagyok.

— Ó! — sóhajtott Annamária. — Akkor sok szép könyve is van a bácsinak?

— Van bizony. Magyar könyvek is.

— És akkor ... szépen öltözhetnék is?

A gyerek már-már elindult a férfi felé. A szeme azonban rátévedt a feleségre. Az némán, töprengve, maga elé meredve ült a széken. A kislány vissza-riadt tőle. Tanácstalanul kereste az igazgatónő arcát.

— Elmehetek? — kérdezte.

— Menj egy kicsit játszani. Közben gondolkozz. Még én is gondolkodom. És csak azt akarom, hogy neked jó legyen. Elsősorban neked! Tudod!?

— Igen.

Kiröppent az ajtón. A férfi bosszankodva fordult a feleségéhez.

— Mi történt veled? Elriasztottad magadtól!

— Ó, Istenem. Nem akartam. Csak... Hirtelen nem tudtam dönteni. Olyan kis határozott! Micsoda akarata van! És igényei!

— Nos, és? Legyenek is!

— De a szép ruhát emlegette máris.

— Bocsáss meg, kedvesem, előbb a könyvekről beszélt. És még előbb a tengerről.

Az asszony egy biccentéssel rázta le magáról a férje érveit.

— Láthatnám még azt a kislányt is, akinek nincs itt a fényképe az albumban? Megmutatná?

— Őszinte leszek, asszonyom! Nem szívesen. De megmutathatom.

Kiszólt az előszobába az irodásának:

— Légy szíves, hívd be egy pillanatra a kicsit is.

— Még kicsi? — kérdezte a férfi.

— Ugyanolyan korú, mint Annamária.

— Szülei? Élnek?.

— Meghaltak azok is. Nem autóban ugyan, csak egy tanyán. Kigyulladt. Mire a szomszédok odaértek, apa, anya, az egész család halott volt. Az egy kislányt sikerült visszahozni a halálból.

Kerekarcú kislányt vezetett be az irodás. Az intézeti egyenruhában is meglátszott rajta, hogy paraszti kislány. Zömök, barázdák közé, kapa mellé született asszonyi palánta. Kerek arcából kiemelkedett két arccsontja, szája mint a szívecskvirág, a falusi kiskertek díszje. Koromfekete haja két varkocsban a derekáig csüngött le.

— Mutatkozz be — szólótt rá az igazgatónő.

A varkocs meglíbbent a kislány hátán, ahogy odalépett az ismeretlen asszony elé.

— Margit vagyok. Mamika azonban csak úgy hív: Margaréta!

Az ismeretlen asszony felkiáltott.

— Engem is Margarétának hívott az édesapám és az édesanyám!

A piros kis szív a kerek lányarc közepén mosolyra hasadt.

— Akkor csókoljon meg a néni!

Az asszony hangja elcsuklott:

— Egyebet nem kívánsz tőlem? Mit adhatnék neked?

A gyerek felhúzta a vállát. Fejét rázta, olyan komolyan, ahogyan csak azoknak adatik meg, akiket árván mentenek ki égő tanyából. A jóillatú hölgy nyaláb-ába kapta és úgy szorította magához, mintha többé nem akarná elengedni.

Az igazgatónő a kisebbik Margaréta vállára tette az ujját.

— Elmehetsz. Csak meg akartalak mutatni.

A vendég Margaréta valamit mondani akart, az igazgatónő azonban egy kézmozdulattal elhallgattatta.

— Ezt akarom — kiáltotta, mikor a kislány behúzta maga mögött az ajtót.

— Ezt nem adom!

A látogatónő arcára csapta finom ujjait, megrándult a válla. A férje hozzálépett és megcírógatta a remegő asszony vállát. Közben az igazgatónőhöz fordult:

— Ön akarja magáénak fogadni?

— Nem nekem magamnak. Nem!

— Mi az akadálya hát, hogy megkapjuk.

— Én Annamáriát is nagyon nehezen adom oda önöknek. Asszonyom, férje jobban meglátta, milyen kitűnő teremtés lesz. Amit ön önzésnek, nagyravágyásnak érzett, mennyire nem az. Vezetésre, tudományos munkára, talán közéleti munkára nevelem.

— Szóvel ideológiai szempontok... — szaladt ki a férfi száján.

Az igazgatónő leintette.

— Ugyan, uram!... Vagy talán igaza van. Igen-igen magas szinten... Különben egy gyereket se adok innen szívesen örökbefogadónak — kiáltott fel kipirulva.

— Miért? — kérdezte a férfi megrökönyödve.

— Gondoljon csak vissza erre a pár percre: én fényképeket mutogattam. Mindegyik egy életről mesélt. Legtöbbször tragédiáról. Kis embereket mutattam. Mindegyiknek megvannak a gyengéi és értékei. Önök meg válogattak. S közben csak egyre gondoltak.

— Mire?

— A saját boldogságukra.

— No, de...!

— Nem azért mondom ezt a szemébe, mintha bírálni óhajtanám önt, asszonyom! Csak meg akarom magyarázni, miért nem adom az én kis Margarétámat. Azon, hogy ön válogat, nem csodálkozom. Sajnos, ma a természetes szülők is így vállalják a gyermekeket — az egyikét — fenntartásokkal. Az én anyámnak hat gyermeke volt. Mindegyiket úgy fogadta el, mint a Lét ajándékát. A gyengécske húgomat éppúgy szerette, mint engem, az erőset. Tőle tanultam meg válogatás és fenntartás nélkül szeretni ezeket a kis árvákat. Nem azt nézni, hogy ennek az apja mérnök volt, azé pedig elesett, gyenge, iszákos. Tudom, nem helyes, hogy így elragadtatom magam. De értsen meg engem. Annamáriát is csak úgy adom önnek, ha feltétel nélkül vállalja. Ahogyan a szülei szerették őt. Margarétát nem adom. Utódomnak akarom nevelni. Aki fenntartás nélkül tanít szeretni minden kis magyart, akit az Élet ad a hazának.

Keskeny homloka, széles csontozatú arca fehéren izzott az ősz aláereszkedő fátýolán át. A vendégasszony felpattant, hozzálépett, megcsókolta és ráborult a vállára.

A férfi köhintett és krárogott, mielőtt megszólalt volna.

— Tehát Annamáriát megkaphatjuk?

Az igazgatónő az asszony válla fölött válaszolt.

— Ha megígérik, hogy az óperencián túl is megtartják magyarnak.

Az asszony hátralépett:

— Ez természetes!

Az igazgatónő az ajtóhoz sietett és kiszólt a titkárnőnek:

— Hívd vissza Annamáriát!

Hallgatagon várták mindhárman, hogy megnyíljon az ajtó. Az irodás egyedül lépett be:

— Annamária nem akar jönni.

A férfi felugrott:

— Engedjék meg, hogy megpróbáljam megengesztelni. Azt hiszem, én meg tudom magyarázni neki a bizonyítványunkat.

Az igazgatónő az ajtóra mutatott.

— Kérem!... Próbálja meg. Légy szíves Vali, segíts az úrnak megkeresni a kis hölgyet.

Az irodában egyedül maradt a két asszony. Az íróasztalon cserepes virág levelei hajlottak a kiterített iratok fölé.

— Árvácska! — suttogta a vendég asszony. — Ilyenkor is?

— Nálunk mindig virít... Jelképünk.

— Mivel érik el, hogy még ilyenkor is virágzik?

— Az öntözésen múlik. Megadjuk neki mindazt, amit kell.

— Pedig nagyon érzékeny virág.

— Az...! Az árvácska érzékeny virág.

NAPLÓ

VAS ISTVÁN, A TANULMÁNYÍRÓ*

A Szépirodalmi Könyvkiadó három kötetben adta ki Vas István összegyűjtött tanulmányait. Irodalmi életünknek kivételes eseménye e három kötet megjelenése, hiszen napjainkban gyakran hallhatunk, olvashatunk az irodalomtörténetírás túlzott szakosodásáról, belterjeségről s ezzel párhuzamosan a kritika műfajának devalválódásáról. Vas István tanulmányírói munkássága mindenestre eleven cáfolata ezeknek az aggodalmaknak, vélekedéseknek. Akárcsak nemzedékének legjobb esszéírói, ő is mindig a teljességre törekedve közelíti meg a jelenségeket és műveket, magától értetődő természetességgel ágyazza be őket a világirodalom folyamataiba, s könnyed eleganciával mutatja ki az alkotások, magatartások legjellemzőbb összetevőit, a műveknek azoknak az atomjait, molekuláit, melyek a szépség és az írói szándék leglényegesebb hordozói.

Pályájának mindig volt olyan felhangja, mely az éppen adott szembeni lázadást, oppozíciót fejezte ki, megkapó erővel, benső hitellel. Kassák és az avantgarde vonzásában a Nyugat ideáljait kérdőjelezte meg, a Nyugat körében azokat a mozgalmakat illetve bírálattal, melyekben nem érezte a társadalmi mozgásokkal való szerves kapcsolatot, illetve az illúziók elburjánzását nyesegette könyörtelenül. A felszabadulás után azokkal a türelmetlen, túlzó és egyoldalú vélekedésekkel szállt szembe, amelyek tagadták a múlttal való szoros kontinuitást, s türelmetlen kézzel igyekezett elszakítani azokat a nagyon is erős szálakat, melyek irodalmunkat Babits és Kosztolányi örökéhez fűzték, s közben szenvedélyesen igyekezett felmutatni a magyar és a világirodalom között kitapintható érintkezési pontokat. Tette és teszi ezt elkötelezett bátorsággal, a felfedezés nem szűnő izgalmával, ellentmondásokat keltve, vitákat, eszmecseréket vállalva, kihívva.

Az egyik legizgalmasabb kérdés: mit tett hozzá ez a fajta esszéírás a *Nyugat* első és második nemzedékének klasszikussá vált hagyományához? Érzésünk szerint Vas István — és nemzedéktársai — inkább a „nagy” nemzedék esszéírói szemléletét követik. Míg Halász Gáborék

— a türelmetlen szenvedélyű Németh László és a fiatalokat mindig pártfogoló Illés Endre kivételével — felszabadultan kalandoztak a világirodalomban, s a fiatalabbakat kicsit bizalmatlanul szemléltek, buzdították, addig például Vas István vállalja a felfedezések, útracsátások kockázatát is. Egyik legvonzóbb tette volt, ahogy az *Élet és Irodalom*-ban egyre-másra írta remek esszéit, melyekben a legtehetségesebbnek ítélt fiatalokról rajzolt nagyszerű képet, találó, a hagyományokat és az újdonságokat egyaránt figyelembe vevő elemzéseket adva munkájukról és várható kibontakozásukról. (Emlékezzünk csak a Parancs Jánosról, Várady Szabolcsról és a Fenyvesi Félix Lajosról írottakra!)

Vas István sosem engedett a „szempontok rémuralmának” (maga használja e kifejezést abban a kivételesen jelentős vitáírásában, melyben az új és teljes magyar Horatius műfordítóit alapelveit tette bírálat — jogos bírálat! — tárgyává). Kritikai jellegű írásainak üdítő alaphangot ad az a tény, hogy érdeklődését és véleményét sosem vetette alá semmiféle elvárásnak és a prekonceptciónak. Magányos hajós ő, aki tudja, hogy a jó úton jár, s attól semmiféle tilalmi szó nem térítheti el. Ezért is tud mindig felfedezni, örülni, ha igazi tehetséget vagy jó ügyet lát. (Felmérhetetlenül jelentősek voltak keletkezésük idején azok a tanulmányai, melyekben Kálnoky Lászlót és Hajnal Annát állította a megérdemelt érdeklődés homlokterébe.) Mindig kimondja a véleményét, sosem köntörfalaz, nem írja körül udvarias bókokkal bátyázva a gyengeségeket. Egyetlen mértéket használ: a jó műét. Amit ilyennek ítélt, azért kiáll akkor is, ha vihart arat vele (hadd emlékeztessen arra a bátor írására, melyben megvédte Kosztolányit az indokolatlan bírálatokkal szemben).

Ritkán kavart kritikai írás olyan tomboló orkánt, mint a már említett *Horatius olvasásakor*. Ezt a ragyogóan megírt, szellemes, találó példák sorával illusztrált tanulmányt azóta sem emésztették meg a klasszika-filológusok. Miről is volt szó? Megjelent a kétnyelvű, teljes magyar Horatius, mely szinte tükörszerű hűséggel követte az eredetit, ám közben mintha megfeledezett volna a

* Vas István: Körül-beül; Vonzások és választások; Tengerek nélkül (Szépirodalmi)

magyar nyelv törvényeiről és hagyományairól. S bármily szellemesen védelmezte is alapelveit a kötethez írt verses útószavában Devecseri Gábor — aki egyébként a görög és latin fordításnak legnagyobb alakja —, az olvasó bizony nagynehezen hüvelykezte ki némelyik fordítás értelmét a szövegből. A vita akkor szenvedélyesen folytatódott, egyes megállapításai beleivódtak a köztudatba, eredménye azonban végül is nagyon sajnálatos lett: az írók egy része kedvetlenül fordított hátat a görög és latin nyelvből való fordítás lehetőségének, mert úgy vélte, igaza van Vas Istvánnak, aki a klasszika-filológusok „réaturalmáról” szólt. Vas cikkét ezekben a körökben azóta is a szabadosság és a fordítói szabadság követelésének elborzasztó példájául emlegetik, holott nem tett egyebet, mint hogy ugyanazt a költői szabadságot kérte számon, melyet oly nagyvonalúan adott meg neki és Radnótinak Trencsényi Waldapfel Imre, amikor a *Horatius noster* hangos sikere után a *Pásztori magyar Vergilius* fordítására ösztönözte az antikvitás iránt érdeklődő, s az Argonauták körében ebből programot állító lírikusokat. Néhol úgy interpretálják a tanulmányt, mint amelyik a műfordítói hűség ellen lázadozik. Erről egyetlen szó sem olvasható benne! S meglehet, hogy részben e vita nyomán az akadémiai helyesírás is normává emelte a filológusok néhány javaslatát, s azok beszűremkedtek a köznyelvbe is, kérdés azonban, hogy a közvélemény „bevette-e” valóban ezeket az újításokat, s még nagyobb és fájóbb kétség: vajon ezeknek az „újításoknak” nem volt-e részük abban, hogy a fiatalabbak bizonyos ellenérzéssel és kételkedő csodálkozással olvasgatják — ha ugyan az iskolai gyér ismerkedés után egyáltalán elolvassák — a nagy magyar deákos költők verseit. Aligha volna érdemes újraéleszteni ezt a vitát — ez lehetetlen is, hiszen két hozzáértő és szenvedélyes harcosa, Devecseri és Horváth István Károly rég halott, mint ahogy elment a Vas István álláspontját támogató és kifejtő Rónay György is. Aki azonban meg akarja tanulni, hogyan lehet és kell elegánsan vívni, mindenképpen olvassa el Vas István írását.

A három tanulmánykötetnek vonzó erénye az egyszerűség. Az elméleti stúdiumok örvendetes felvirágozása idején sokszor olvashatunk olyan írásokat, melyekben már öncélúvá válik az elméletieskedés. Vas Istvánnál is érezzük a

tudományosság jelenlétét, de mindez szinte észrevétlenül marad. Nála a „tudás”, az a tény, hogy ismeri a dolgokat, az alkotás törvényszerűségeit és lehetőségeinek variációit, csak kötőanyag, sosem szakad el a vizsgált tényektől, s ahogy a legjobb, legizgalmasabb tanulmányok írói (hamarjában hadd említsük például Illés Endre, Kolozsvári Grandpierre Emil, Sötér István vagy Nemes Nagy Ágnes nevét), ő is mindig a gyakorlat, a megvalósult mű függvényének érzi az elméletet. Ahogy egy műfordításról ír — például József Attila Villon-fordításairól —, az a mesterség teljes ismeretének, s ugyanakkor a közlés áttetsző világosságának remek példája. S még olyan pontokon is, ahol az olvasónak esetleg az övétől eltér a véleménye — például a Mécs Lászlóról írtakkal kapcsolatban — lenyűgöz érvelésének világos, szabatos fegyelme, s az a nagyszerű képessége, hogy mindig általánosabb összefüggésekben gondolkodik: a költészet mögé felvetíti a nemzeti, társadalmi kérdéseket; egyszerűen: ahogy költészetében, tanulmányaiban is ott lüktet, él és hat a teljes élet, a gazdag vegetáció.

Külön ciklust töltenek meg a vele készített interjúk, a közös beszélgetések (ott olvasható közöttük a Hegyi Bélával való csevegés is, mely annak idején lapunkban jelent meg). És ez egészen természetes: Vas István izgalmas, kiszámíthatatlan interjú-alany. Sosem a megszokottat, a banálisat mondja, hanem mindig van véleménye minden dologról, mond fontos, megszívlelendő, egyetemes tanulságokat. Igénye is; hogy szóljon, hogy világosságot, egyértelműséget hozzon az összekuszálódott, zavaros jelenségek közé. „... a világ négy égtáján egyre kevesebben tartanak igényt a világos beszédre — mondja jogos elkeseredéssel — az *Új Írás* nyelvéről való körkérdésre válaszolva (*Makogás és matematika között*) —, és egyre többen vannak és egyre nagyobb hatalomhoz jutnak — részint éppen a tömegkommunikációs eszközök által —, akiknek nem érdeke a dolgokat nevükön nevezni.” Manapság, amikor egyre többen szólnak aggódó türelmetlenséggel a nyelv „elsatnyulásának” veszélyeiről, amikor újra felbukkan Herder fenyegető látomása, mint vészes aktualitás, amikor napról napra lehetünk tanúi, hogyan rontják a televízióban sugárzott lapos és rossz beszélgetések a fiatalok nyelvét (s ugyancsak a tv-ben láthatuk nem is oly rég döböntén, milyen

jóleső érzéssel lubickolnak ők ebben a semmitmondásban, kötőszavakból és frázisokból összetoldott nyelvi mezőben), súlyos jelentősége és időszűrője van minden költői szónak. Vas István nemcsak felemeli szavát a nyelvromlás ellen, hanem a példájával, stílusának szépségével, közérthetőségével is nevel, tanít a jóra, a helyesre, nyelvünk áhítatos tisztületére és szeretetére.

Ahogy világosan gondolkodó nemzedéktársai közül legtöbben, ő is idegenkedik a váteszektől, a vajakosoktól, akik sugallataikra hallgatnak olyankor is, amikor értelmük eligazító bölcsességére támaszkodniok hasznosabb volna. Az élet paradox szeszélye mégis úgy hozta, hogy Vas Istvánra sokan figyelnek, sokan várnak tőle eligazítást. S ez első-sorban éppen józan — néhol kicsit szkeptikus, máskor ironikus, ismét máskor nosztalgikus — racionalizmusának és bölcsességének köszönhető, mely ta-

nulmányírói munkásságát éppúgy áthatja, mint költészetét, szikár, mindig a lényeges emberi érzések szférájába nyújtózó verseit. Asszimilálni tudja magába mindazt, ami a múltban igazán értékes és megőrzésre érdemes, s ugyanakkor gondolkodása mindig a jelen felé tágl. De miért is fogalmazzuk mindent a magunk dadogó szavaival, amikor ő maga sokkal pontosabban mondja el önjellemző szavait Réz Pálnak: „Énbenem minden jelen, folyamatos, a múlt is; én egy állandó jelenben élek, ami bennem van, ez a hatvan, de legalább ötven év.”

Hát ezt kellene valahogy megtanulni. Ezt a folyvást felizzó, nyugtalan, mindig figyelmező szellemi magatartást, melyet valóban átsugároz és áthat a szellem tisztasága, és hitelessé tesz az anyaggal való azonosulni tudása.

SÍKI GÉZA

A BAROKK ZENE ÚTJAIN

Az új magyar lemezek között jó néhány igazi ritkaság is akadt. Manapság a lemezkedvelők egyre nehezebben ismerik ki magukat a számtalan lehetőség, újdonság között, egyre-másra jelennek meg a barokk kor jóformán alig ismert mestereinek alkotásai, s újra meg újra elképedve figyeljük e korszak termékenységét, alkotói fantáziájának bámulatos, szinte kifogyhatatlannak látszó gazdagságát. Persze, az az igazság, hogy ebben a már-már mesterségesen szított bőségben csak azok az alkotások rögződnek a hallgató emlékezetébe, amelyekre egy-egy sugallatos előadógyénység üti rá bélyegét. A Hanglemezyártó Vállalat idejében felismerte ezt a tényt, s újabb kiadványain a szakma kiemelkedő alakjainak teremtett alkalmat, hogy felfedező utakra csábitanak a barokk korban.

Marc-Antoine Charpentier: Te Deumja remek alkotás. Igaz, a korabarokk nagy alakjai kivétel nélkül mesterei voltak a zeneszerzésnek, a technika, a hangszerezés és a zene kínálta lehetőségek szinte tökéletes kihasználása jellemzi mindegyik művüket. Ez az édes, sokszor túlsorduló látyságú zene azonban olykor fel is forrósodik, megtelik az emberi érzések kiszámíthatatlan változatosságával, melyet oly csodálatosan tudott kifejezni Vivaldi, vagy a hitnek

figyelmeztet s mégis minden korlátot áttörő Bach hatalmas alkotásaiban. A francia Charpentier nem mérhető sem Vivaldihoz, sem Bachhoz, de a két kórusra és zenekarra írt Te Deum nekik is dicsőségükre válhatott volna. Érezni kidolgozásában a színházi évek során megszerzett tapasztalatait (Charpentier hosszú ideig Molière színházának volt zenei vezetője), de ez nem a hangzás világiasságában nyilatkozik meg, hanem a hagyományok újszerű kezelésében, abban az érzelmi többletben, mely a mű szinte minden taktusát áthatja. Elmondhatjuk, nagyszerű választás volt, s a kitűnő előadók a Te Deum minden szépségét maradéktalanul kiaknázzhatják. Veszprém város Vegyes Karát és a Budapesti Filharmoniai Társaság Zenekarát Zámbo István vezényli, a szólókat Kalmár Magda, Tokody Ilona, Takács Klára, Buday Livia, Fülöp Attila, Keönch Boldizsár, Kovács Kolos és Begányi Ferenc éneklék — kitűnően. A lemezen még Bach 50. kantátáját hallhatjuk szépen kidolgozott előadásban. (Hungaroton SLPX 11907)

Telemann, Vivaldi és Bellini egy-egy trombitaversenyét játssza a Liszt Ferenc Kamarazenekar alkalmazkodó kíséretével korunk egyik legnagyobb trombitaművésze, Maurice André. Nem véletlenül nevezik hangszeré királyának, valóban elképesztő, mit tud elővarázsolni ebből a látszólag nem túlságosan sok

árnyalatra képes eszközből. Maurice André nem bravúrokra törekszik, hanem annál többre, az anyaggal teljesen azonosulva lehetővé teszi a tolmácsolására éppúgy képes, mint a váratlan érzelmi ingadozások megszólaltatására. Nagyon nehéz volna ennek a valóban varázslatos hangszeres teljesítménynek minden összetevőjét felfejteni és megmagyarázni, a hallgató egyszerűen lenyűgözve figyeli a művész könnyedségét, s a művek iránti alázatát. A kísérő együttesnek legnagyobb dicsérete, hogy játéka méltó a nagy vendég teljesítményéhez. (SLPX 12143)

Barokk orgonaműveket játszik új lemezén Lehotka Gábor. Nála mindig az értelmesség intellektuális biztonsága, a

pontos és érzéletes hangszínváltás és a játék kristályosan áttetsző világossága ragadja meg a hallgatót. Izig-vérig modern felfogásban közeledik a barokk világához, érzelmeit visszafogja, illetve teljesen alárendeli a mű leírt hangjainak. Épp ezzel az alázatos azonosulással ér el mindig hatást, s ez magyarázza lemezeinek rendkívüli sikerét. Minden felvétele felfedezéseket is hoz: ezúttal Franz Xaver Murschauser Aria pastoralis Variata és Böhm a-moll preludium és fugájának virtuóz, helyenként könnyű előadásával bizonyítja, hogy a barokk zene szinte végtelenül gazdag, s mindig további szépségeket, meglepetéseket kínál. (Hungaroton SLPX 11980)
(R. L.)

ZENEI NOTESZ

ZENEI ÉS SZELLEMI OTTHONOSSÁG. A kultúráknak is van életösztönük.

Bennük valóban, minden az emberből fakad, az ember a csoda. Élnek, mert élteti őket az ember képzelgő szelleme, felékesítve sajátos jelekkel, hangzatokkal, alakzatokkal — otthonosságot kerítve bennük és őrizve általuk.

Minél zártabb a lét és mennél fojtottabb az ember, erejük annál magvasabb, világuk annál egységesebb. Egy kultúra az idők sorozatos és kíméletlen törő-hajlító-szagató próbáit kiállva lesz kötő és éltető szellem-anyag, közösség megtartó jellegzetesség, rugalmas ellenérő, a kifáradásig, és tovább.

A mai élet termékeny rajzása során sokféle világ, sokfajta kultúra érinti meg egymást, eddig nem tapasztalt változatossággal és sietséggel. Ezt a hatalmas mozgást, amely mély átalakulást okoz az emberben és a kultúrákban (s így világunkban is), a technika révén a rögtön-felszabadultabbá vált ember könnyebb mozgás-lehetősége okozza, és az ősi törvény, hogy a dolgok visszafordíthatatlanul szóródni, egybefonódni, kiegyenlítődni törekcsenek. Ha szokásaik mellett a kultúráknak öntudatuk is van, (nem hegemon, de bensőségeséget őrző és szabad), úgy nem félnek, s csak akkor nem félnek e kikerülhetetlen változástól. Mert egy más, ismeretlenebb és

tágabb határba jutva, épp bensőségeségük szabadsága az, ami számukra ezt az új, messze-nyújtózóbb világot is otthonossá teheti.

A zene, mint annyi hasonló más dolog, szintúgy megszenvedi korunknak ezt a mély folyamatát. De mintha képtelen lenne megbirkózni vele. A műzene nyelve ma jobbra épp a bensőségeséggel nélkülözi, holott sokkal halaszthatatlanabban kellene betöltenie amit évezredek óta és ma is, és egyre inkább ígér természete: a művészetek között a legkevésbé tűri a lélektelenséget és homályt. A sokk, amit ránk csördített ez a század, a némaság és a közöny soha nem hallott csöndjeit nyitotta meg benne. Reménytelen hangokba fogta az éneklő géget és moloch-kegyetlenségűre a hangszereket. A múzeumban tabuvá vált minden eredendő jellegzetesség: inkább matematikai-fizikai modelleket, tárgyas szabályokat szolgál, hideg világot látta, kevésbé hordoz és követ benső élményeket. Igényes kereső, de mechanisztikus. Művészet-volta ellenére a tudományosság rabságában él, emlékmű-szerűen, és állásfoglalás mentes „objektivitással”. Nem vállal tartást, vagy érzelmi ellenvéleményt. Nem veszi észre, hogy minél érzéketlenebb, annál kevésbé hordoz eszményt és ad feloldást. A lélek örömtelen állapota hódít és hódoltat benne ma. Nem képes rituálisan megnyitni és beavatni az embert mítoszába, mert nincsen mítosza.

Pedig a népek zenéje: a keleti zene, Afrika, Óceánia, Amerika, a magunk és mindazok zenéje, akik erről a töről szépet és igazat virágoztak — ezt teszi. Ezt tette Bach, Muszorgszkij, Bartók, ezt a gregorián, ezt a zsoltárok, a tánccok, a siratóénekek. Lehet olyan művészet egyáltalán, amely megkerüli a személyes embert — a legmagasabbrendű realitást — és létét: a folytonos közöséget, s a közösség sajátos szellem-arccát?

Ha van még beavatottság valahol, úgy most is ott és akkor támad fel bennünk, amikor időtlennek tűnő jelek, rajzolatok, örök-igazság terhű ábrák feszülnek föl a művészetben. Olyan hangzatok, melyek legbensőbb sejtéseink és leghőbb reményeink gyönyörű képzetét szegeznek szembe a közönnel, a félelemmel és a pusztulással.

A kitartó ragaszkodás a hagyományhoz, ezért csak látszólag értelmetlen, idejét múlta dolog. A közösségi életnek, a kultúra belvilágának, a szellem otthonosságának tartós záloga ez, még ha folyton változó-alakuló is, és néha unalmas. A népzene legmélye valami ősi egységről, közös, azonos alapú (jelrendszerű) művészetről hoz híreket és nem véletlen ez az aktualitás. Úgy tűnik,

JUTALOMJÁTEK

Van, amikor azért hallgatunk operát, hogy elgondolkozzunk, s igyekezzünk felfogni a zeneköltő nekünk zánt és minden koron átvilágító üzenetét. S van, midőn a művet belepné a feledés pora, ha nem kínálna olyan szerepeket, olyan énekesi bravúrokat, amelyek minden időben próbatételre csábítják a legjobbakat. Nyilván az utóbbi szempont vezérelte a Magyar Hangfolyóirat Vállalatot, amikor Sass Szilviával a címszerepben lemezre vette Cherubini Medea című operáját.* Igaz, a görög mitológiának mindig lehet a korszakokon át-sugárzó szellemi üzenete, minden kor

most egy új összehajlás, egy színeivel, sajátosságaival is szükségszerű együvé-tartozás készülődik: ma egész bolygónk gondját-baját, áttekinthető örökét, friss ámulását kell szellemünknek és érzelmeinknek fölszívnia, meghallania. A művészet átölelő, egyetemes bensőségessége lehet majd ez új otthonosság új hagyománya, s a zenének, az „új zenének” ebben nagy emberi és művészi feladata van — a legvégső üzeneteket, a legmélyebb egyetértések rejtőző indulat-áramát kell befogadnia és korszerű nyelven megszólaltatnia. Újra fel kell nőnie különleges szerepéhez, ahhoz a hanghoz, ahhoz a teljességhez, ami a filozófiák és a művészetek fölé emelte.

Ez a tágasabb és egységesebb szellemű világgá való átalakulás azonban egyetlen élő kultúrát sem némíthat el, zárhat ki élethalálharc úrügyön. És nem szenvedhet egy sem felolvasztást, szétporlasztást meddő művészi kísérletezés, aktuális fogyasztás, vagy egyéb szempontok „oltárain”. Amíg egy kultúra, egy kultúra szelleme él, és élni akar — szólania, szólalnia kell, a maga sajátos szemlélete és rendező ösztöne szerint: ez a joga, az erénye, és a létjogosultsága. A nyitást, az összefonódásban való megújulást csak önként teheti. Törése nem lehet.

SZABADOS GYÖRGY

kitermeli a maga görögség-élményét — gondoljunk csak arra a már-már kultusszá növekvő érdeklődésre, mely első-sorban Kerényi Károly ösztönzésére alakult ki nálunk a harmincas évek irodalmi életében, megteremtve a maga sziget-jét — de Medea és Jaszón históriája aligha tartozik az igazán nagy élményt sugalló mitológiai történetek közé. Hogy Cherubini operája mégis előkerült a süllyesztőből, annak nyilván az a magyarázata, hogy olyan sugallatos karmester vállalkozott megszólaltatására, mint Lamberto Gardelli, s olyan kivételes énekes tehetség — rá igazán mondhatjuk, hogy sztár — akadt a címszerep elének-lésére, mint Sass Szilvia.

* Cherubini: Medea (Hungaroton, SLPX 11904-06)

Azokban az években voltam egyetemista, amikor Gardelli feltűnt a magyar operaszínpadon, s egymás után vitte diadalra Rossini operáit. Sugárzó esték voltak ezek, akkor emelkedett pályája csúcspontjára a felejthetetlen Réti József, akkor komédiázott a legönfeleltebben Melis György, s rájöttünk, hogy a szürkének, rutinban fáradtnak hitt operai ének- és zenekar csodálatos hangzásra, eddig csak adottságként benne rejlő hangszínek megszólaltatására képes. Azóta alaposan elmúltak az évek, Gardelli pedig tovább mélyült, az olasz operának új és új tartományait hódította meg, s fiatalos temperamentumára ráakódott egyfajta nemes lírai pátosz és drámai mélység. Ezeket az árnyalatokat szólaltatja meg a Medea partitúrájában is, s hallgatója örömmel, revelációval figyelheti, amint ennek a már-már elfeledett operának korszerű tartalmat is tud adni: megérezzük, amint a szeretet egyre forróbbá és értelmetlenebbé válna végül önmaga ellentétébe fordul, kicsap medréből és pusztító hatalommá tornyosul. Nem a szeretetnek a hétköznapiakban bilincssé rögzülő pillanatai ezek, hanem tragikus-sá válásának folyamata, amikor az ember elveszíti önmagát, egyéniségét és tartását, és pusztítani kezd, mert a démon hatalmába került. Márai Sándor ír arról a Féltekényekben, hogy van az emberi szeretetnek olyan megnyilvánulása, mely szinte öntudatlanul fölszabadítja a démonikus hatalmakat, s ezek maguk alá gyűrik az érzelmet, mert az emberben az angyal mellett farkas is lakik, s olykor, nem is olyan ritkán, jogait követelve pusztít, gyilkol válogatás nélkül.

Ezt a tragikus folyamatot járja végig a mitológiai Medea, s ezt ábrázolja operájában nagyszerű eszközökkel, a mesterség minden fortélyával Cherubini. A mitológikus operának Gluck melletti egyik legnagyobb alakja ő. De míg Gluck azt fejezte ki a legérzékletesebben, hogyan szelídíti meg Orpheusz lantszáva a rontás hatalmát, Cherubini inkább a mítosz tragikus hangoltságát élte újra megragadó erővel, ritka alkalmat adva egy kivételes tehetségű drámai sopránnak, hogy énekes kultúrája minden vonását megcsillantsa játék közben. Sass Szilvia él is ezzel a lehetőséggel. Borzadunk tőle és szánjuk, hiszen pusztítása önpusztítás is, tragédiája pedig nemcsak a maga fájdalma, hanem általános emberi érzés és dráma. Valóban „jutalomjátéka” a szerep, s bizonyosak lehetünk benne, hogy ez a lemez is segíti karrierjének további emelkedését. Mellette a kisebb szerepeket a vendég Veriano Luchetti, Kalmár Magda, Takács Klára és Kovács Kolos éneklé. A hallgató pedig némi nosztalgiával idézi vissza azokat az éveket, amikor a mi operánkból hívtak vendégszerepelni tenoristákat...

(R. L.)

Tájékoztató

A SZEKSZÁRDI BÉRI BALOGH ADÁM MÚZEUM ÉVKÖNYVE (Szekszárd, 1979) ropant gazdag és sokrétű anyaggal számol be a Múzeum 1977–1978-as munkájáról. Első részében tanulmányokat közöl, melyek jó részt az utóbbi évek ásatásainak tudományos feldolgozásai, felölelve a késő bronzkortól a késő középkorig terjedő leletanyagot s röviden ismertette a feltárás érdekes és fáradságos munkáját. A tudományos ismertetéseket képanyag illusztrálja, s mémet nyelvé összefoglaló követi.

Az Évkönyvben olvashatjuk Szekszárdon, 1975-ben, a Dél-Dunántúli Népművészeti Hét keretében elhangzott előadásokat is: a dél-dunántúli népviseletekről, a népi ékszerekről, a mecseknádasdi hajviseletről és fejre-

valókról, a baranyai gyermekhordozó kendőkről. Majd a múzeum szerteágazó tevékenységét ismerteti dr. Szilágyi Miklós igazgató, — aki egyúttal az Évkönyv szerkesztője. A beszámolóból képet kapunk a gyűjteménygyarapítás és feldolgozás munkájáról, a régészettel, a néprajzzal, a legújabbkori történettel, a képző- és iparművészettel, a természettudománnyal kapcsolatos tevékenységükről, amit a múzeum kiadványai, kiállításai, a honismereti mozgalom, klubok és szakkörök révén tesznek közkinccsé. Az Évkönyv bizonyítja, hogy a szekszárdi Béri Balogh Adám Múzeum hazánk egyik legjelentősebb tudományos centruma, ahol nemcsak a kutatásra, a szakemberek érdeklődésére vannak tekintettel, hanem komolyan veszik a megszerzett ismer-

retanyag publikálását, széles körű terjesztését, vagyis a jó értelemben vett közművelődést.

JOHAN HUIZINGA: A KÖZÉPKOR ALKÖNYA (Az élet, a gondolkodás és a művészet formái Franciaországban és Németalföldön a XIV. és XV. században) című könyve rövid idő alatt immár másodszer került kiadásra — legutóbb az Európa Kiadó gondozásában, a „Pro Memoria” sorozatban (Történelmi és művelődéstörténeti zsebkönyvtár, Budapest, 1979).

A század elején megjelent mű 1936-ban, Szerb Antal jóvoltából a magyar olvasókörzönséghez is eljutott, s most ugyancsak az ő fordításában, Dávid Gábor átdolgozásában vehetjük kézbe. S észre kell vennünk, hogy Huizinga könyve napjainkban sem lett elavult. Nemcsak fordulatos stílusa dicsérhető ezért, de az a sokoldalú tárgyalásmód is, amellyel a szerző kultúrtörténeti munkáját, még az efféle művek iránt kevésbé fogékony olvasók előtt is, érdekes és mindvégig izgalmas olvasmánnyá teszi. Huizinga szakember, „mindent tud”; ám jólétesültsége, a részletek sokasága nem teszi tönkre művének tudatos felépítését, hanem inkább színezik a mondanivalót. Az egyoldalúságtól is mentes marad, mert nem kategóriákba szorítja, hanem az ellentétek párhuzamában szemléli a kort. Egyforma élességgel látja és láttatja a háborúk kegyetlenségét és a lovagi hősiesség nagylelkűségét, a szerelmi élet aszketikus magasságokban ívelő eszmeiségét és a valóság durva gyakorlatát, a kolduló rendek életszentségre törekvő mozgalmát és a korbély papok üzelmeit. A mai olvasónak pedig azért válhat különösképpen hasznára a szerző elfogultságoktól mentes szemléletmódja, mert a történelem szinte minden segédtudományát felhasználva, elosztja a „sötét középkor” és a „keresztény középkor” napjainkban is élő, egyaránt hamis mítoszát.

A Szépirodalmi Könyvkiadó egyik legvonzóbb sorozatában, a Magyar remekírókban két klasszikusunk művel jelentek meg a közelmúltban. **Füst Milán válogatott műveit** Kis Pintér Imre válogatta nagy hozzájárulással. Füst a huszadik századi magyar irodalom egyik legizgalmasabb, legtalányosabb alakja, aki nemegyszer hangsúlyozta, hogy az ő esetében az élet és a mű teljesen egységes, szétválaszthatatlan. Hatása ma még szinte felmérhetetlen. Viták gyűrűznek körülötte, vannak, akik a modern magyar líra megteremtőjét tisztelik benne, vannak, akik erőltetettnek, kimódoltnak érzik. A kommentárok és elemzések helyett most beszélnek maguk az alkotások: a kötetben levő összes versek, A feleségem története és az Advent

című regények, a **Negyedik Henrik király** dráma, és az **Emlékezések és tanulmányok** legjellemzőbb részletel. Mai ismereteink szerint az életműnek valóban ezek a kulcsai, s hitelesen ismerhetjük meg belőlük a külön világot teremtő költőóriás sajátos, befelé forduló és a lélek világát a végtelenbe tágtító birodalmát. **Radnóti Miklós művei** ugyane sorozatban bizonyára rendkívül kelendő kötet lesz, hisz ma ő az egyik legnépszerűbb költőnk. A kötet prózai műveit is tartalmazza, sőt ezek között néhány értékes, érdekes újdonságot is.

Az érdeklődő versolvasó bizonyára mindig kettőzött figyelemmel fordul a pályakezdők felé. A Magvető Könyvkiadó most három poétát mutat be sorozatában. **Borbély János: Egyszerű ez, Deák László: Magasles és Fenyvesi Félix Lajos: Szívverések** című kötetét helyezhetjük könyvespolcunkra. Borbély János képalkotó erejével, Deák László plasztikus, kérielhetetlenül józan leírásaival, Fenyvesi Félix Lajos pedig morális tisztaságával, mély emberségével ragad meg leginkább, s kelt további várakozást.

Miskolcon, Utry Attila szerkesztésében jelent meg Es mégsem elégia címmel a Kelet irodalmi csoport antológiája. A kötet szerzői elsősorban a neoavantgarde felé tájékozódnak. Akadnak közöttük tehetségek, érzésünk szerint azonban a válogatás prózai anyaga (elsősorban Hajdú Gábor és Hegyi Béla elbeszélései) ígérteesebb.

A Zeneműkiadó újdonságai közül figyelmet érdemel Gábor István könyve, **A Vigadó története**. E hajdan sok kivételes hangversenyt sőt jelentős történelmi eseményt megélt most pedig újjáépítésének zivataros napjait élő épület története valóban belegyökérik a magyar művelődés történetébe, így a múltját és jövőndő sorsát fölidéző áttekinthető tanulmány általános érdeklődésre tarthat számot, annál is inkább, mert a lapok között elrejtve olvashatjuk a magyar zenekultúra históriájának fontos fejezetét. — Ugyancsak a Zeneműkiadó jelentette meg **Eric Walter White Benjamin Britten élete és öpetái** című művét. A huszadik század egyik legérdekesebb, legváltozatosabb muzsikusi pályája tárul fel az olvasó előtt rendkívül alapos és egyáltalán nem tudományoskodó előadásban. A tudós szerző elsősorban Britten operáit elemzi, de bőven jut hely könyvében a többi népszerű alkotásának (közöttük egyházzenei művel elemzésének) is. — Várnai Péter Verdi operakalauza a legújabb kutatási eredmények felhasználása és az anyag mintaszzerű csoportosításával ragadja meg az olvasót és az operaműfaj barátait.

RÉSUMÉ

Notre numéro a pour thème majeur la vieillesse. Gellért Belon: *La Vieillesse vue par la Bible*. — Une étude fondamentale sur la vieillesse par István Harsányi, psychologue. Pour entrer en matière, l'auteur fait table rase de quelques idées reçues sur la vieillesse et la décrit dans ses manifestations réelles. Puis il étudie la possibilité d'en reculer le début. En vue de „l'optimisation” de ce dernier âge de la vie, l'auteur propose des solutions, des méthodes faciles à mettre en pratique. Il est d'avis que l'expérience personnelle que l'individu se fait du vieillissement, en en subissant les altérations somatiques, physiologiques, biologiques, importe beaucoup plus dans ce processus que le facteur de l'âge considéré objectivement. Finalement, l'auteur souligne l'importance de l'éducation et de l'auto-éducation, en tant qu'elles aident à traverser les difficultés du grand âge. — Sous le titre *L'Art de savoir vieillir*, István Kiss, Directeur de la maison de retraite des prêtres à Székesfehérvár, envisage les questions de comportement, de la vie en commun des personnes âgées, en mettant à contribution ses multiples expériences recueillies à ce sujet. — Le Prof. Imre Magyar décrit les manifestations biologiques et psychiques de la sénescence. — L'écrit de Tamás Kipke, paru sous le titre „Un Tunnel de plus en plus sombre” est une étude d'un réel intérêt documentaire sur la condition sociale des personnes âgées ainsi que sur la représentation que la société se fait d'eux. L'auteur conclut en ces termes: Les médecins, les assistants sociaux ont parlé en termes élogieux des activités de charité des Eglises, en particulier de celles de l'Eglise catholique. Ils ne sont pas sans les connaître. En même temps, ils n'ont pas manqué de rappeler que les Eglises ont encore beaucoup à faire pour que les réserves disponibles de bonté humaine soient apportées précisément là où l'on en a besoin. Et un jeune médecin de s'exprimer en ces termes: c'est un fait à prendre au sérieux que la charité chrétienne est d'une nécessité vitale! L'obscurité du tunnel est un fait irréfutable. Aussi importe-t-il au plus haut degré d'apercevoir les lumières que même ce tunnel peut avoir et de plus, de savoir les faire percevoir. Sinon, la vie de nos aînés, en particulier la vie de ceux qui sont les plus avancés en âge, risque d'être une seule longue crise de larmes. — György Rába analyse un poème de György Rónay sur *Le Vieux Poète* (1977) qui ne retrouve plus la verve poétique de sa jeunesse. — Dans son étude, László Lukács Sch. P. donne ses réflexions sur *Notre seconde enfance*. L'auteur nous rappelle que la dernière période de la vie où nous entrons au fur et à mesure que nous prenons de l'âge, nous oblige à reconsidérer nos relations avec notre entourage aussi bien qu'avec Dieu. Tant que nous étions dans la force de l'âge, c'était à nous de prendre soin des personnes arrivées au déclin de leur vie, charge que nous étions libres d'assumer ou bien de refuser. Une fois vieillis, c'est nous qui réclamons de plus en plus la sollicitude des autres. Les soins qu'ils nous apportent conditionnent à tel point notre existence que, privés d'eux, nous sommes aussi condamnés à dépérir comme nous l'aurions été dans notre âge le plus tendre. Cette période de vie nous réserve donc un nouvel apprentissage: celui d'accepter d'être livrés à la sollicitude des autres. C'est en vivant dans cette communauté d'amour avec ceux qui nous entourent, tantôt en donnant, tantôt en recevant, que nous nous préparons à entrer en pleine communion avec Dieu Amour et à parvenir par là à notre épanouissement total, grâce qui nous

sera accordée au moment où notre vie d'ici-bas nous sera enlevée. — *La Sagesse de Valéria Dienes* par Béla Hegyi. Cette deuxième partie (la 1ère partie parue dans le numéro de Septembre) comporte l'exposé des réflexions théologiques et mystiques de la célèbre femme penseur de notre temps. — Antal Jancsovics présente la vie et les oeuvres d'Antonio Vivaldi. — Une nouvelle de Ferenc Sinkó, les poèmes de Mihály Balázsovics, Lajos Major-Zala et László Boross représentent les belles-lettres dans notre numéro.

I N H A L T

Ein bedeutender Teil unserer Nummer ist der Frage des Altwerdens gewidmet. Der einführende Artikel betitelt Das Alter und die Bibel, geschrieben von Gellért Belon, bespricht die Aussagen des Alten und Neuen Testaments bezüglich des hohen Alters. — István Harsányi: Irrglauben im Zusammenhang mit dem Alter. Der namhafte Psychologe fasst den Gedankengang seines Essays wie folgt zusammen: Man sollte einige Irrglauben bezüglich des hohen Alters zum Wanken bringen; es muss ein reales Situationsbild dem hohen Alter gegeben werden; Möglichkeiten einer Verkürzung und wenn möglich ein Ausschleichen der Zeit des Vergreisens. Unter den Faktoren, die das Altern herbeiführen spielt das Styl des Erlebens bei den einzelnen Menschen, das heisst, dass Erleben der physiologisch-biologischen Symptome des hohen Alters eine sehr bedeutende Rolle. — István Kiss Leiter des Altpriesterheimes von Székesfehérvár bespricht unter dem Titel: „Wie kann man schön alt werden?“ die Probleme des Verhaltens und das Zusammenleben der alten Menschen. — Professor Imre Magyar Leiter einer Klinik in Budapest, beschreibt die psychisch-biologischen Aspekte des Alters. — Tamás Kipke berichtet über die gesellschaftliche Situation der Alten und über das von ihnen gezeichnete Bild in der Gesellschaft. In seinem dokumentierenden Artikel betitelt: „Ein immer finsterer werdende Tunnel“ schreibt er unter anderen: „Ärzte und soziale Arbeiter sprechen mit Anerkennung von der karitativen Tätigkeit der Kirchen und auch über jene der katholischen Kirche. Sie wissen davon. Aber sie versäumten nicht unsere Aufmerksamkeit darauf zu lenken, dass die Kirchen noch viel mehr tun könnten, damit vorhandene menschliche Güte ihr Ziel erreicht und dort ankommt, wo sie am meisten begehrt wird. Ein junger Arzt drückte sich so aus: glauben sie mir und nehmen sie das ganz ernst, dass christliche Liebe von Nöten ist! Die Dunkelheit des Tunnels ist Faktum das man nicht leugnen kann. Umso wichtiger ist die Lampen zu sehen und für andere sichtbar zu machen. Andernfalls ist das Leben der Alten und besonders der Ältesten wirklich ein einziges Weinen.“ — György Rába analysiert ein Gedicht von György Rónay, betitelt: „Der alte Dichter“. — László Lukács schreibt in seinem Artikel, betitelt: „Unser zweites Kindesalter“ unter anderem: Neue Perspektiven des Zusammenlebens öffnen sich in unserem Alter. Neue und diesmal schon endgültige Entscheidungen müssen gebracht werden: wir müssen zwischen Einsamkeit und Zusammenleben, zwischen uns selber und Gott wählen. Bisher waren andere auf uns angewiesen und wir konnten die Sorge um sie akzeptieren oder ablehnen. In unserem Alter sind wir immer mehr auf andere angewiesen. Die Besorgnis von unserer Umgebung wird langsam Vorbedingung unserer Existenz. Auf uns selber verlassen, gehen wir ebenso zugrunde, wie in der Kindheit. Wenn wir in unserer Jugend von der Position der Kraft ausgehend, nicht erlernt haben, wie sehr wir Menschen auf einander angewiesen sind, in der Zeit des Alters beginnt ein neuer Lehrgang, wo wir bis auf die völlige Ausgeliefertheit auf einander angewiesen werden. In dieser gegenseitigen Angewiesenheit zeichnen sich die Konturen einer vollkommenen Einheit aus: Es kommt die Zeit, wo alles ungenügend wird und unser Leben nicht mehr weiter existiert. Wir müssen auch dieses Lebensopfer akzeptieren damit es endgültig in etwas anderes in der unendlichen und ewigen Einheit Gottes weiter existiert. So kann unser immer sich einengendes Leben zu seiner sich in die Unendlichkeit ausbreitende Erfül-

lung werden." — Béla *Hegyí*: Zweiter Teil seines Essays betitelt „Die Weisheit von Valéria, *Dienes*". — Antal *Jancsovics*: „Leben und Wirken von Antonio Vivaldi". — Im Literaturteil eine Erzählung von Ferenc *Sinkó*, Gedichte von Mihály *Balázsovits*, Lajos *Major-Zala* und László *Boross*.

CONTENTS

Most part of our present number is devoted to old-age problems. The article by Gellért *Belon* entitled „The old and the Bible" treats the parables of the New Testament related to old age. István *Kiss*, leader of the old age home for priests in Székesfehérvár discusses the psychological problems of old age as well as questions of behaviour and coexistence of the old, relying on his own experiences as well as on the relevant literature. The title of his paper is: How to get a harmonical old age? — Professor Imre *Magyar* outlines the psycho-biological features of old age. — István *Harsányi*: Desilusions concerning growing old. — Tamás *Kipke* reports the social situation and social conscience of the old under the title: Going through a tunnel getting darker and darker? He adds, concluding: „Doctors, social workers all speak highly of the work of charity of Churches, including the Catholic Church. Yet, they felt bound to remark that the Churches could do a lot more to channel human charity where it is most needed. A young physician said: „Please, believe me, and be earnest about it that Christian love and charity are badly need! The darkness of that tunnel is an undeniable fact. It is all the more urgent to perceive, and make others perceive the lights, or else, the existence of the old, of the oldest were but one bitter cry." — György *Rába* shows the moving stages of growing old relying on the poem by György *Rónay*: The old poet. György *Rába* analyses the psychic and physical aspects of this phenomenon. — László *Lukács* in his article: „Our second childhood" writes, among others: „New perspectives of coexistence open up in our old days. This age calls for a new, by now final decision: the choice between solitude and coexistence, our self and God. So far, we were needed by others, and we were free to assume or reject them. In our old age, we are more and more depending on other people's help. The care of people in our environment are becoming a vital condition for us. Reduced to ourselves, we would be lost justas in early childhood. If we did not learn in younger age, in the period of strength, how much we depend on one another, in the age of decline, we must learn this new lesson. Behind the community of love of human interdependence, appear the contours of another, more complete unity: the time will come, when no help can make us survive. We must surrender in death, so as to continue to live for ever in another dimension: in the endless, eternal unity of God. And this will be the accomplishment of our life in the infinity, according to the loving intention of our Lord." — Béla *Hegyí*: The wisdom of Valéria *Dienes*, Part II. It introduces the theological and mystical message of the great contemporary thinker. — Antal *Jancsovics* depicts the life and works of Vivaldi. — Ferenc *Sinkó*'s short story entitled: Daisies and pansies, as well as poems by Mihály *Balázsovits*, Lajos *Major-Zala* and László *Boross* make the fiction port of this number.

SZIGETI Kilián: Régi magyar orgonák — Pécs

Kőszeg, Győr és Szombathely után most Pécs orgonáinak és orgonaépítőinek történetével ismerkedhetnek meg érdeklődő olvasóink. Külön érdekessége ennek a kötetnek az a tény, hogy Pécsen működött a legjelentősebb magyar mester Angster József és az általa alapított orgonagyár. Szigeti Kilián könyve a magyar kultúrtörténet igen érdekes szakaszába enged bepillantást.

Megjelent a Zenei Hetekre.

Ára kötve 48,— Ft

Peter GÜLKE: Szerzetesek, polgárok, trubadúrok, A középkor zenéje

Fordította Rácz Judit és Szigeti Kilián

Egyszólamú egyházi zene?

Többszólamú világi muzsika?

A középkor zenei műveltsége?

Peter Gülke nagy sikerű könyve a gregorián énekstílus megszületésétől a többszólamú világi zene felvirágzásáig varázsolja mindnyájunk számára ismerőssé ezt az idegennek tetsző korszakot.

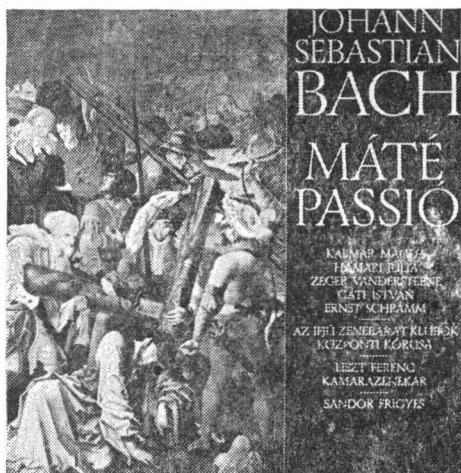
A szép könyvet sok színes és fekete-fehér illusztráció teszi még vonzóbbá.

Megjelenik a Téli Könyvvásárra.

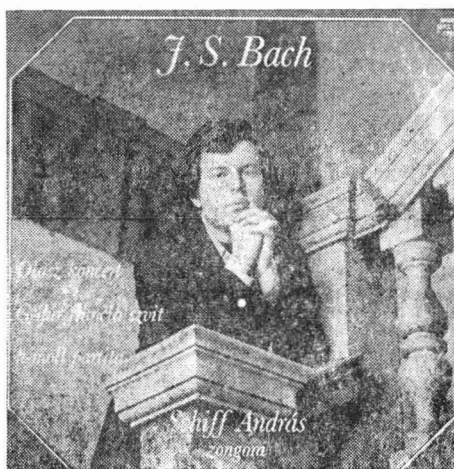
Ára kötve kb. 90,— Ft

HUNGAROTON HANGLEMEZ AJÁNLAT

JOHANN SEBASTIAN BACH
Maté passió
 Kalmár Magda, Hamari Júlia, Zeger
 Vandersteene, Gáti István, Ernst Schramm
 Az Ijé Zenebarát Klubok Központi Kórusa
 Liszt Ferenc Kamarazenekar
 vezényel: Sándor Frigyes
SLPX 12069-72   ára: 280,— Ft

JOHANN SEBASTIAN BACH
Ollas koncert
 G-dúr francia szvit
 h-moll partita
 Schiff András — zongora
SLPX 12131   ára: 70,— Ft

LISZT FERENC
Faust-szimfónia
 Két epizód Lenau Faust-jából
 Korondy György — tenor
 A Magyar Néphadsereg Művészegyüttesének
 Férfikara
 Magyar Állami Hangversenyzenekar
 vezényel: Ferencsik János
SLPX 12028-23   ára: 140,— Ft

INTERMEZZO
 Közjátékok népszerű operákból
 Verdi: Traviata
 Mascagni: Parasztszület, Fritz barátunk
 Puccini: Angelica nővér, Manon Lescaut
 Leoncavallo: Bajazzók
 Muszorgszkij: Hovancsina
 Schmidt: Notre Dame
 Massenet: Thais
 Giordano: Fedora
 Cilea: Adriana Lecouvreur
 Wolf-Ferrari: A Madonna ékszerrel
 A Berlini Filharmónikusok Zenekara
 vezényel: Herbert von Karajan
SLPX 12028   ára: 120,— Ft

Gancz Miklós munkája